

T.C.

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

2017 REFERENDUMUNUN YEREL SİYASETE ETKİSİ: NİĞDE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ömer Can ERYİĞİT

Niğde,

Ağustos 2022

T.C.

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

2017 REFERENDUMUNUN YEREL SİYASETE ETKİSİ: NİĞDE ÖRNEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ömer Can ERYİĞİT

Danışman : Doç. Dr. Yasin ATLIOĞLU

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Özhan DEMİRKOL

Üye : Doç. Dr. Edip Asaf BEKAROĞLU

Niğde,

Ağustos 2022

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “2017 Referandumunun Yerel Siyasete Etkisi: Niğde Örneği” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiğini ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Ömer Can ERYİĞİT

ÖNSÖZ

“2017 Referandumunun Yerel Siyasete Etkisi: Niğde Örneği” isimli bu çalışma, 2022 yılında yüksek lisans tezi olarak tarafımda kaleme alınmıştır. Çalışma, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin Türkiye’nin küçük şehirlerinde ne gibi değişimleri beraberinde getirdiğini tespit etmek maksadıyla, Niğde ilinde gerçekleştirilen mülakatlar neticesinde elde edilen veriler ışığında hazırlanmıştır. Doğrudan birincil kaynaklar kullanılarak veri elde edilmiş bu tez çalışması, yerel siyaset üzerine çalışma yapmak isteyenler için yol gösterici olmakla birlikte, yerel siyasette yeni hükümet modelinin ayrı ve önemli bir kriter olarak çalışmalara dahil edilmesi gerekliliğini ortaya koymaya çalışmaktadır.

Eğitimim boyunca her türlü maddi ve manevi desteği benden hiç esirgemeyen kıymetli aileme, dostum Ali Yenel’e, bilgi birikimi ve yol göstericilikleri sayesinde çalışmanın hazırlanmasında pek kıymetli katkıları olan danışman hocam Doç. Dr. Yasin Atlıoğlu ve Dr. Öğr. Üyesi Özhan Demirkol hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

2017 REFERANDUMUNUN YEREL SİYASETE ETKİSİ: NİĞDE ÖRNEĞİ

ERYİĞİT, Ömer Can

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Yasin ATLIOĞLU

Ağustos, 2022, 146 sayfa

Elinizdeki bu çalışma, Nisan 2017 referandumu ile Türkiye’de yönetim biçiminde yaşanan değişikliği siyasi partilerin yerel örgütleri açısından değerlendirmektedir. Niğde ilinde son genel seçimlerde ilk dört sırayı alan siyasi partilerin Niğde ilindeki temsilcileri ile yapılan görüşmeler ışığında, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin Niğde özelinde yerel siyasette ne gibi değişiklikler yarattığı konusu ele alınmaktadır. Bu çalışma, yeni hükümet sisteminin demokrasimizin gelişimi açısından irdelenmesini amaçladığı için, tezin birinci bölümünde demokrasi ve parti içi demokrasi kavramları detaylıca değerlendirilmiştir. Tezin ikinci bölümünde, yönetim biçimleri üzerinde durulmuş olup, Nisan 2017 referandumu öncesi ve referandum sürecinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin Türkiye açısından değerlendirilmesi cihetine gidilmiştir. Çalışmanın üçüncü bölümünde, yarı yapılandırılmış mülakat yöntemi ile mülakata katılım sağlayan konuşmacılara sorulan sorular ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin Niğde siyasetinde ne gibi etkileri olduğu hususları doğrudan birincil kaynaklar vasıtasıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde, yerel siyasette etkin olan mülakat katılımcılarının tüm olumlu ve olumsuz eleştirileri, belli alt başlıklara ayrılmış olup, bu alt başlıklar çerçevesinde katılımcıların görüşlerine yer verilmiş, yeri geldikçe ilgili görüşlere atıf yapılmıştır. Çalışmada mülakatlara katılan 14 katılımcının Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi hakkındaki düşünceleri, Niğde siyaseti açısından değerlendirilmiştir. Çalışmadan elde edilen veriler ışığında, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile beraber yerel siyasette özellikle Niğde’de ciddi değişimler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Eldeki veriler, örgütsel ve partisel değişimlerden ziyade genel düzeyde sistem değişikliğinin yerel yönetimler ve karar alma mekanizmalarında negatif yönlü bir değişim olduğuna işaret etmektedir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile beraber toplum nezdinde kutuplaşmanın hat safhalara çıktığı iddialarına istinaden, bu çalışmada farklı görüşlere sahip mülakat

katılımcılarının aynı konuda beyan ettiği farklı fikirler neticesinde eleştirilerin doğruluğunu da ayrıca gözler önüne serer niteliktedir. Bu çalışma, yeni hükümet sisteminin küçük şehirlerde bıraktığı etkilerin irdelenmesi ve ileride yerel siyaset konusunda akademik çalışma yapacak olan kimselerin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin de bir ana kriter olarak bu çalışmalarda özel bir başlık olarak değerlendirilmesinin zorunlu olduğuna dikkat çekmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Parti İçi Demokrasi, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi.

ABSTRACT
MASTER'S THESIS

**THE EFFECT OF THE 2017 REFERENDUM ON LOCAL POLITICS : THE
CASE OF NIGDE**

ERYİĞİT, Ömer Can
**DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND INTERNATIONAL
RELATIONS**

Thesis Advisor: Assoc. Dr. Yasin ATLIOGLU
August, 2022, 146 pages

This study evaluates the change in the form of government in Turkey with the April 2017 referendum from the point of view of local organizations of political parties. In the light of the interviews conducted with the representatives of the political parties that took the first four places in the last general elections in Niğde province, the issue of what changes the Presidential Government System has created in local politics in Niğde is discussed. Since this study aims to examine the new government system in terms of the development of our democracy, the concepts of democracy and intra-party democracy have been evaluated in detail in the first part of the thesis. In the second part of the thesis, the forms of government are focused on and the Presidential Government System is evaluated from the point of view of Turkey before the April 2017 referendum and during the referendum process. In the third part of the study, with the semi-structured interview method, the questions asked to the speakers participating in the interview and the effects of the Presidential Government System on Niğde politics were tried to be determined directly through primary sources. In the third part of the study, all positive and negative reviews of the interview participants active in local politics were divided into certain subheadings, the opinions of the participants were included within the framework of these subheadings, and relevant opinions were cited as appropriate. In the study, the opinions of 14 participants who participated in interviews about the Presidential Government System were evaluated in terms of Niğde politics. In the light of the data obtained from the study, it has been concluded that there are serious changes in local politics, especially in Niğde, along with the Presidential Government System. The available data indicate that the system change at the general level, rather than organizational and partisan changes, is a negative change in local governments and decision-making mechanisms. Referring to the claims that polarization in society

along with the Presidential Government System has reached the line stages, this study also reveals the correctness of the criticisms as a result of the different ideas expressed by the interview participants with different views on the same subject. This study aims to examine the effects of the new government system in small cities and to draw attention to the fact that it is mandatory for those who will do academic work on local politics in the future to evaluate the Presidential Government System as a special title in these studies as a main criterion.

Keywords: Democracy, Intra-Party Democracy, Presidential System of Government.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET	ii
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	8
1.1. Demokrasi	8
1.1.1. Demokrasinin İlkeleri	11
1.1.1.1. Siyasal Katılım.....	11
1.1.1.2. Eşitlik	12
1.1.1.3. Siyasi Hoşgörü	13
1.1.1.4. Hesap Verebilirlik	14
1.1.1.5. Açıklık ve Şeffaflık.....	16
1.1.1.6. Düzenli, Özgür ve Adil Seçimler.....	16
1.1.1.7. Ekonomik Özgürlük.....	17
1.1.1.8. Yetkinin Kötüye Kullanımının Kontrolü	18
1.1.1.9. Seçim Sonuçlarının Kabulü	18
1.1.1.10. Çok Partili Sistem	18
1.1.1.11. Hukukun Üstünlüğü	18
1.1.2. Demokrasi ve İnsan Hakları İlişkisi	19
1.2. Parti İçi Demokrasi	21
1.2.1. Siyasal Parti Kavramı	21
1.2.2. Parti İçi Demokrasi	23
1.2.2.1. Parti İçi Demokrasinin Zorlukları	29
1.2.2.1.1. Parti İçi Seçimler ve Aday Belirleme Süreci	30
1.2.2.1.2. Katılım ve Temsil.....	31
1.2.2.1.3. Parti İçi Demokrasi ve Yasal Çerçeve.....	33
1.2.2.1.4. Parti İçi Demokrasi ve Parti Finansmanı.....	34
1.2.2.1.5. Parti İçi Demokrasi ve Yeterince Temsil Edilmeyen Gruplar	35
1.2.2.1.6. Parti İçi Demokrasi, Ön Seçimler ve Parti Birliği.....	36

1.2.2.1.7. Parti İçi Demokrasi ve Parti Değiştirmeler	37
1.2.2.2. Parti İçi Demokrasinin Unsurları	39
1.2.2.2.1. Siyasal Kültür	39
1.2.2.2.2. Sosyal ve Ekonomik Yapı	41
1.2.2.2.3. Seçim Sistemi	42
1.2.2.2.4. Baskı Grupları	43
1.2.2.2.5. Parti Liderliği	44
1.2.2.2.6. Yasal Mevzuat	44
İKİNCİ BÖLÜM	50
2.1. Hükümet Sistemleri	51
2.1.1. Parlamenter Sistem	56
2.1.2. Başkanlık Sistemi	60
2.1.3. Yarı Başkanlık Sistemi	64
2.1.4. Cumhurbaşkanlığı Yönetim Sistemi	66
2.1.4.1. Yürütmenin Görev ve Yetkileri	66
2.1.4.2. Yasamanın Görev ve Yetkileri	69
2.1.4.3. Yargının Görev ve Yetkileri	71
2.1.4.4. Cumhurbaşkanlığı Yürütme Sistemine İlişkin Gerekçeler	72
2.1.4.4.1. Türk Siyasi Kültürü ile Uyumluluk	72
2.1.4.4.3. Politik İstikrar	74
2.1.4.4.6. Ekonomik Kalkınma ve Refah	76
2.2. Kavram Olarak Referandum	77
2.3. 2017 Anayasa Referandumu	79
2.3.1. Yeni Anayasaya “Evet” Kampanyaları	81
2.3.1.1. AK Parti: Siyasi İstikrar ve Etkili Yönetişim İçin Güçlü Cumhurbaşkanlığı	82
2.3.1.2. MHP: Daha Güçlü Bir Türkiye İçin Başkanlık	85
2.3.2. Yeni Anayasaya “Hayır” Kampanyası	86
2.3.2.1. CHP: Tek Adam Yönetimi Eleştirisi	87
2.3.2.2. MHP Muhalifleri: MHP Liderliğine Hayır, Cumhurbaşkanlığına Hayır	88

2.3.2.3. HDP: Demokrasi, İnsan Hakları ve Çoğulculuk İçin Parlamenter Sistem.....	89
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	91
3.1. Genel Düzeyde Değişiklikler	91
3.1.1. Partili Cumhurbaşkanı	92
3.1.2. Yasama ve Yürütme Dengesi	96
3.1.3. Yönetmel Kararlarda Yeni Dönem	98
3.1.4. Yeni Sistemde Siyasi Denetim	103
3.1.5. Ötekileştirme İzleri	104
3.1.6. İstışare Kùltürü	106
3.1.7. Siyasi Partiler Kanunu'nun Durumu	108
3.2. Örgütsel Değişimler.....	112
3.2.1. Milletvekillerinin Durumu ve Parti İçi Dengelerde Değişimler	112
3.2.2. Yerel Örgütlenme Biçiminde Değişimler	115
SONUÇ.....	119
KAYNAKLAR	122

KISALTMALAR LİSTESİ

AA	: Anadolu Ajansı
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
BBC	: British Broadcasting Corporation
BDP	: Barış ve Demokrasi Partisi
CBK	: Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DBP	: Demokratik Bölgeler Partisi
DHKP-C	: Devrimci Halk Kurtuluş Partisi/Cephesi
FETÖ	: Fetullahçı Terör Örgütü
HDP	: Halkların Demokratik Partisi
HSK	: Hakimler ve Savcılar Kurulu
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
SP	: Saadet Partisi
SPK	: Siyasi Partiler Kanunu
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TCK	: Türk Ceza Kanunu

GİRİŞ

Yaşadığımız çağda en fazla talep edilen yönetim biçimi demokrasidir. Siyasi partiler ise demokrasinin vazgeçilemez kurumlarından biridir. Siyasi partiler, genel anlamda halkın temsil edildiği ve siyasi yaşamda yer alabileceği bir yapıyı ifade eder. Siyasi partilerin bulunmadığı ya da etkin olmadığı bir ülkede demokrasiden söz etmek mümkün değildir. Öte yandan siyasi partilerin varlığının demokratik bir siyasal sistem için tek şart olmadığı da aşikârdır. Çok partili yaşama geçilmesi, siyasi partilerin hem hukuki normlar bakımından hem de teşkilat yapıları bakımından demokratik nitelikler taşıması gibi etkenler demokrasinin temel unsurlarıdır. Parti içi demokrasi, stratejinin yanı sıra örgütsel seçimler ve özlemler meselesidir. Bir partinin iç prosedürleri, partinin neyi temsil ettiğini tanımlamaya yardımcı olur. İç kurallar ve prosedürlerin açık ve net olması, uzun vadeli seçim başarısı arayan partiler için çok değerlidir. İç çatışmaları düzenleyen prosedürler, özellikle kurallar şeffaf, iyi duyurulmuş ve üyeler tarafından anlaşılmışsa, bir tarafın uzun ömürlü olmasında etkilidir. Partinin iç demokrasisi, sıradan üyelere aday seçimi, liderlik seçimi ve politika platformu gibi konularda daha fazla etki sağlayan iç kurallar ve prosedürler olarak tanımlanan asgari normlar setinin partide bir karar oluşturmaya yarayan ve gücün farklı düzeylerde, organlarda ve bireylerde dâhili dağılımına aşağıdan yukarıya düzenleyici bir yaklaşım sağlayan olgudur. Parti içi demokrasinin kapsayıcı, katılımcı, kasıtlı, sorumlu ve gücün adil dağılımı ilkelerine sahip olması gerekmektedir.

Siyasi partilerin iç kurallarına; açıklık, şeffaflık, hesap verebilirlik ve bağımsızlığın yanı sıra parti liderliği ile örgütün yerel ve bölgesel seviyeleri arasındaki etkin bağlantıları rehberlik etmelidir. Siyasi partilerin toplumla etkileşimleri, diyalog, karşılıklı bağımlılık ve iş birliğine dayalı olmalıdır. Taraflar, üyelik için açık koşulları kullanmak ve üyelerin haklarını listelemek zorundadır. Parti örgütünün farklı seviyeleri arasındaki ilişkiler ve karar alma prosedürleri parti tüzüklerinde açıklanmaktadır. Partilerin örgütsel tercihleri, rekabet ettikleri ortamları yansıttıkları için zaman içinde büyük değişiklikler gösterebilmektedir.

Siyasi partilerde genellikle demokratik bir içyapıya yapılan vurgulara rağmen “*parti disiplini olgusu*” parti içi demokrasi kavramıyla çelişmektedir. Siyasi partilerin bütün kademelerinde parti yönetim kadrolarının göreve gelişleri, görüşlerinin parti

politikalarına uyumlu olması, partinin finansman ihtiyacı, özellikle yerel siyasi parti liderlerinin siyasetten beklentisi, çarpık rekabet gibi unsurlar parti içi demokrasi üzerinde etkili olmaktadır.

Siyasi partilerde parti içi demokrasinin durumu ve bunu etkileyen faktörlerin tespit edilmesi ve parti içi demokrasiyi geliştirilmeye yönelik öneriler sunulması amaçlanan bu çalışmada problem olarak “Nisan 2017 referandumu sonucu Türkiye’de hayata geçirilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Türkiye’de siyasi partilerde özellikle yerel siyasetin işleyişinde parti içi dengelerin işleyişini nasıl etkilemiştir?” sorusu belirlenmiştir. Bu bağlamda çalışmanın alt problemleri şu şekilde sıralanabilir: (1) Türkiye’de hükümet değişikliği sürecinde ve sonrasında siyasi partilerde parti içi demokrasinin işleyişi nasıldır? (2) Türkiye’de hükümet değişikliği sürecinin ve sonrasında yerel siyasette parti içi demokrasiye etkisi nasıl olmuştur? (3) Hükümet değişikliği sürecinde ve sonrasında siyasi partilerde parti içi demokrasinin işleyişi partilere göre değişiklik göstermiş midir? (4) Hükümet değişikliği sürecinde ve sonrasında yeni yönetim biçimi yerel siyasette siyasi partilerde parti içi dengeleri ve Niğde siyasetini nasıl etkilemiştir? (5) Parti içi demokrasinin siyasi partiler açısından önemi nedir?

Bu çalışmada siyasi partilerde parti içi demokrasinin durumu ve bunu etkileyen faktörlerin tespit edilmesi ve parti içi demokrasiyi geliştirilmeye yönelik öneriler sunulması amaçlanmış, bundan sonra Türkiye’de yerel siyaset üzerine yapılacak çalışmalarda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin yerel siyasete etkilerinin de incelenmesinin bir zorunluluk olacağına işaret edilmeye çalışılmıştır. Tezde belirlediğimiz sorulara bulmayı ümit ettiğimiz cevaplar neticesinde, Türkiye’de yerel siyasetin konumu ve durumu belirlenmeye çalışılacaktır. Özellikle küçük şehirlerin Türk siyaseti açısından değeri ve önemi maalesef bilinmemektedir. Bu durumun altında yatan belli bazı sebeplerin varlığının tartışılması bu çalışmanın konusu değildir. Sorularımızın cevaplarının aradığımız bu çalışmada, elde edeceğimiz veriler neticesinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin Niğde şehrinde bir etkisi olup olmadığı, var ise bu etkinin siyasi ve idari boyutları tespit edilmeye çalışılacaktır.

Türkiye’de faaliyetlerini sürdüren siyasi partilerde parti içi demokrasinin işleyip işlemediği ya da parti içi demokrasinin hangi düzeyde olduğunun tespit

edilmesi önemlidir. Parti içi demokrasilerde öne çıkan unsurlardan biri, parti mensuplarının referandum sürecinde düşüncelerini özgürce beyan edebilmeleridir. Bu nedenle, partilerin gündemdeki siyasi konulardaki düşüncelerini hangi ölçüde ifade edebildiklerinin, farklı düşüncelere hangi düzeyde tahammül edebildiklerinin incelenmesi gerekmektedir. Bu tez çalışmasında, günümüz Türkiye siyaset sahnesinde etkin rol oynayan Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), İyi Parti ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) Niğde merkez teşkilatında 2017 referandum sürecinde ve sonrasında parti içi demokrasinin işleyişi, yeni hükümet sistemi ile parti içi dengelerin değişip değişmediği, yeni modelin yerel liderler ve farklı parti üyeleri tarafından nasıl yorumlandığı incelenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla, Türk siyasi tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri olan ve parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçişin yaşandığı bu dönemde sözü edilen partilerde parti içi demokrasinin işleyişine değinilecek, bu konuda bir durum tespiti yapılarak, konu analiz edilecektir.

Demokrasi fikri, ahlaki gücünü ve popüler cazibesini iki temel ilkedен alır: Bireysel özgürlük ve eşitlik. Bu ilkeler sezgisel olarak çekici ve demokrasinin neden bu kadar popüler olduğunu açıklamaya yardımcı olmaktadır. Halkın desteğini alarak devlet yönetimini ele geçirmeyi ya da devam ettirmeyi amaçlayan, istikrarlı ve sürekli bir örgütsel yapısı olan siyasi topluluklar olan partiler, kamuoyunun farklılıklarını ve düşüncelerini temsil etmektedir. Temel sorumluluğu halkın siyasi yetkinliğini beslemek olan demokratik bir partinin demokratik süreci önemsemesi, partinin içyapısı içinde başlamalıdır. Seçimlere giderken bir partinin örgütsel yapısı güçlü bir liderlik gerektirdiği için politik süreçte karışıklık çıkardığı iddiasıyla parti içi demokrasi göz ardı edilebilmektedir. Bu durum, Siyasi Partiler Kanunu'ndaki siyasi partilerin örgütlenmesine dair hükümlerde, parti genel merkezlerinin yerel örgütler üzerindeki etkilerine ve buna bağlı olarak partilerin tüzüklerinde kendisini göstermektedir.

Parti içi demokrasi kavramı; partinin iç işlerinde demokrasi ilkelerinin uygulanması şeklinde tanımlanmaktadır (Yanık, 2013: 103). Partinin iç işlerinin kapsamında partinin hukuksal düzenlemeleri, yönetimi, örgütlenmesi, parti içinde seçim yöntemleri, liderin tutum ve davranış biçimi, üyelerin siyasi kültürleri, gelir düzeyleri, mesleki statüleri bulunmaktadır. Partinin iç işleri üzerinde etkili olan ve

dışsal kaynaklı faktörler içinde kitle iletişim araçları etkileri, seçim yasaları, kamuoyunun tepkileri, baskı ve çıkar gruplarının talepleri, ülke dışı faktörler sayılabilmektedir (Tuncay, 2000: 52).

Parti içi demokrasinin ihmal edilmesi halinde; toplumun siyasal tercihleri engellenmekte ve tercihler rasyonellikten uzaklaşmaktadır. Halkın düşüncesi sandığa özgürce yansımamakta ve buna bağlı olarak seçilenler, parti liderleri karşısında özgür iradeleriyle hareket edememektedir. Halkı temsil edecekler tam isabetle seçilememekte, halk kendilerine sunulan listelere oy vermektedir. Daha sonra ise seçilen ile seçen arasında mesafeler derinleşmekte, sorunlara çözüm üretilmemektedir. Zamanla halk seçtiklerine güven duygusunu yitirmekte, siyasetten umudunu kesmektedir.

Parti içi demokrasi kavramı konusunda yapılan çalışmalarda siyasi partilerin demokrasinin vazgeçilmez unsuru olarak paylaşmayı veya iktidara sahip olmayı amaçlayan sürekli örgütlenmeye sahip kurumlar olduğu vurgulanmıştır. Siyasi partilerin iktidara gelmeleri ve toplumla bütünleşmeleri, liderlerinin ve yöneticilerinin zihniyet ve uygulamalarıyla ilgilidir. Aynı zamanda üye ve seçmen zihniyeti ve teşkilat yapısı siyasi partilerde demokratik düşüncenin ana unsurudur. Karmaşık bir kavram olan parti içi demokrasi düşüncesinin ve uygulamasının her siyasi partide farklı olduğu; parti içi demokrasinin demokratik düşüncenin yerleşmesine ve karar süreçlerine katılımın artmasına katkıda bulunduğu dikkat çekilmektedir (Gökçe, 2013: 64-79).

Ülkenin demokratik gelişmişliğiyle parti içi demokrasi olguları birbirlerini tamamlamaktadır. Parti içi demokrasi için hukuksal düzenlemeler kadar siyasal kültür de önemlidir. Toplumun siyasal kültürü partilerin yapısına olduğu gibi yansımaktadır. Demokrasi kültürü olmayan bir toplumdaki siyasi partilerin işleyişinde antidemokratik kurallar öne çıkmaktadır. “*Parti içi demokrasi eksikliği*”, “*Lider Sultası*” gibi söylemler ülkenin demokrasi kültürünün eksikliklerini ortaya koymaktadır. Parti kadrolarının büyük bir çoğunluğu demokrasiyi bir yaşam biçimi olarak algılamaktan uzak durumda; onu, kendilerini iktidar olmaya götürecek ve daha sonra işlevini sona erdirecek bir araç gibi görmektedir (Sağlam, 1999: 147).

Bu tez çalışmasının konusunu, Türkiye siyasetinin önemli bir sorunu olan parti içi demokrasinin özellikle Nisan 2017 referandumu ile uğradığı değişiklik ve yeni hükümet sisteminin yerel siyasette siyasi partiler ve yönetim bazında ne gibi değişiklikler yarattığı hususları oluşturmaktadır. Bu sorun, 2017 referandum sonrasında, Türkiye’de yapılmış son genel seçimlerde Niğde ilinde öne çıkan parti örneklerinde incelenecek, parti içi demokrasinin partilere göre durumu ele alınacaktır. Tezin bu çerçevede Türk siyaseti için önemli bir sorun olan parti içi demokrasi konusunun ve yeni hükümet sisteminin yerel siyasette yakın geçmişle beraber ne gibi izler bıraktığı husususun anlaşılmasına katkı sunacağı öngörülmektedir. Gerek Suavi Tuncay’ın gerek İlter Turan’ın gerek ise Haldun Çancı’nın siyasi partilerin örgütsel yapıları, parti özellikleri ve parti içi demokrasi kavramlarına yönelik yaptıkları çalışmaların hiç birisi, Nisan 2017 Referandumu ile hayatımıza giren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çerçevesinde bir perspektifle kaleme alınmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın özgün tarafı, literatürde bu konuda yapılan benzer çalışmalardan farklı olarak yerel siyasetin genel ve örgütsel düzeydeki değişimlerini Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ni merkez alarak incelemiş olmasıdır. Nitekim Suavi Tuncay’ın parti içi demokrasiyi incelediği *‘Parti İçi Demokrasi ve Türkiye’* adlı çalışmasında, parti içi demokrasinin gelişip temel amacına hizmet edebilmesi için liderlerin baskıcı tutumlarını terk etmesi gerektiği, ayrıca ekonomik sorunlar ve kalkınmaya dair sorunların çözümünün siyasi sorunlara bağlı olduğunu, siyasi sorunların çözümünde ise parti içi demokrasinin şeffaf bir şekilde işletilmesi gerektiğine dair tespiti, tarafımızca tam doğru olarak yorumlanmakla birlikte çalışmamızda ele aldığımız sorunların belli bir kısmını kapsamakta olup, hükümet sisteminin değişimi ve bu değişimin parti içerisindeki örgütsel etkilerinden yoksun bir tespittir. Buna benzer şekilde İlter Turan’ın 2011 tarihinde kaleme aldığı *‘Türk Siyasi Partilerinde Lider Oligarşisi’* isimli çalışması, Türk siyasetinde uzun vadede lider oligarşisinin zayıflayabileceğini öngörmekte olup, kısmen çalışmamızı ilgilendiren kadarıyla Türk siyasetinde lider yenilemenin zorluklarına işaret etmekte olup, çalışmamızın benzer araştırmaları konu edecek olmasının yanında yeni hükümet modeli çerçevesinde bir inceleme kaleme aldığımızdan ötürü, alanda yapılmış benzer çalışmalardan ciddi bir farklılık taşımaktadır.

Araştırmaya katılan siyasi parti mensuplarının mülakat sorularına verdikleri cevaplar, siyasi parti mensuplarının gerçek düşüncelerini yansıtmaktadır.

Araştırmanın çalışma grubu, 2022 yılında Niğde il merkezinde yer alan ve Türkiye gündemine yön veriyor olmaları açısından önemli olan ve son genel seçimlerde Niğde ilinde ilk dört sırayı paylaşan partilerden AK Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, İyi Parti ve Milliyetçi Hareket Partisi mensuplarından, araştırmaya gönüllü katılım gösteren siyasilerle sınırlıdır.

Araştırma, Niğde il merkezindeki etkin olan partilerin parti içi demokrasiyle ilgili durumlarını ve düşüncelerini belirlemek amacıyla “Yarı Yapılandırılmış Mülakat” modeli kullanılarak kaleme alınan yöntem sonucunda, sorularımıza AK Parti, Cumhuriyet Halk Partisi, İyi Parti ve Milliyetçi Hareket Partisi mensuplarından alınan yanıtlar ile sınırlıdır.

Çalışmanın başkaca sınırlılıkları da mevcuttur. Çalışmanın tüm Niğde il genelinde gerçekleştirilebilmesinin oldukça uzun zaman alacak olması bu çalışmanın yalnızca merkez ilçede yapılmış olmasının büyük sebeplerinden bir tanesidir. Ayrıca Niğde iline bağlı ilçelerin gelişmişlik düzeyleri, ilçelerde yaşayan kesimin eğitim düzeylerindeki yetersizlik, siyasi partilerin ilçe teşkilatlarında görev alan parti mensuplarının parti içi demokrasi kavramına ve siyasi parti örgütlenmelerine dair bilgilerini belli çekincelerden ötürü paylaşımına açmamaları bu çalışmanın başkaca sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Bu çalışmaya kaleme alırken Niğde ili merkez ilçede çalışıyor olmam, yakın çevrem ve mesleki çevrem Niğde ilinde yerel siyasette etkili konumlarda bulunmaları da ayrıca kaleme alınan bu çalışmada şahsım açısından belirli sınırlılıkları beraberinde getirmiştir. Avukatlık mesleğini ifa etmem neticesinde, Niğde ili merkez ilçede birçok avukatın farklı siyasi partilerin teşkilatlarında görev alıyor olmaları, mülakata katılan siyasi liderlere ve parti üyelerine ulaşmamda tarafıma kolaylık sağlamıştır.

“Yarı Yapılandırılmış Mülakat” modelinde katılımcılar, Niğde ili merkez ilçede siyaset yapmış parti üyeleri ve parti lideri kişilerdir. Çalışmanın siyasi partilerin genelinde etki edebilmesi adına, her siyasi partinin aktif görevde olan iki üyesi ve aktif görevi olmayan iki üyesi olmak üzere her partiden dört siyasi parti mensubu ile mülakat yapılmıştır. Dört siyasi partinin on dört mensubu ile gerçekleştirilen mülakatlarda; katılımcıların siyasi kimlikleri, kişilik özellikleri, kimlikleri açıklanmadan, her bir katılımcıya konuşmacı numarası verilmek suretiyle mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Katılımcılara sorulan yedi soru mevcuttur. Öncelikle katılımcının

kendisini tanıtmaması, akabinde kişinin siyasi hayatının nasıl başladığı, nasıl şekillendiği belirlenmiştir. Mensubu bulunduğu siyasi partinin tespit edilmesinden sonra kişinin mensubu olduğu siyasi partinin Niğde merkez teşkilatlanması hakkında bilgi almak maksatlı soru sorulmuş olup, parti içi demokrasinin katılımcının mensubu olduğu partide nasıl işlediği tespit edilmiştir. Katılımcıya sorulan son üç soru, çalışmanın ana amacına ulaşmak açısından oldukça önem taşımakta olup, son üç soruya verilen cevaplar kaleme alınan bu tez çalışmasının iskelet yapısını oluşturmaktadır. Katılımcılara öncelikle 2017 Nisan referandumu ile Türkiye’de geçilen Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi hakkındaki düşünceleri sorulmuş, akabinde yeni modelin yerel siyasette bir değişiklik oluşturup oluşturmadığı, oluşturmuş ise ne gibi değişiklikleri beraberinde getirdiği sorulmuştur. Son olarak gerek yeni hükümet sisteminin terk edilip edilmemesi gerekliliği, gerekse mevcut hükümet sistemi üzerinde ne gibi değişiklikler yapılarak daha sağlıklı ve daha başarılı bir modele dönüşeceği soruları sorularak mülakatlar sonlandırılmıştır.

Çalışma neticesinde, Türk siyaseti açısından önemli yere sahip olan siyasi partilerin yerel teşkilatlarında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi sonrası değişim yaşanıp yaşanmadığı, yaşanmışsa bu değişimin etkileri ve düzeyi çalışmadan elde etmeyi beklediğim sonuçlardan biridir. Ayrıca yine elinizdeki bu çalışma, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin küçük şehirlerde şehrin siyasi ve idari dinamiklerine etki edip etmediğinin, etmiş se ne denli etki ettiği hususlarının tespit edilebileceği öngörüsü ile hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE PARTİ İÇİ DEMOKRASİ

Çalışmanın birinci bölümünde, demokrasi ve parti içi demokrasi kavramları açıklanmış, demokrasinin ilkeleri hakkında genel bilgiler verilmiştir. Çalışmanın özellikle, siyasi partilerin yerel siyaset üzerindeki etkilerini ele aldığı düşünüldüğünde; demokrasi kavramının izah edilmesi ve siyasi partilerde parti içi demokrasinin durumunu tespit etmek açısından bu izahların faydalı olacağı düşünülmüştür.

Demokrasinin, işlemesi gereken şekilde ruhuna ve özüne uygun olarak işleyip işlemediği, özellikle parti içi demokrasi noktasında bağımsız ve özgürlükçü bir zeminin var olup olmadığı, parti içi demokrasi noktasında yaşanan problemlerin sebep ve sonuçları çalışmanın bu bölümünde izah edilmeye çalışılmıştır. Özellikle Türk siyasetine yön veren siyasi partilerin kuruluş serüveninde belli birtakım engellerin varlığı, partilerin kurulmasından sonra demokratik sürecin doğru şekilde işlemesine engel olmaktadır. Bu engeller, Türk siyaseti açısından 1980 darbesinden bu yana tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Daha özgür ve daha hür bir siyaset güdebilmek maksadıyla, topluma yönetimde alternatif oluşturması maksadıyla kurulan siyasi partiler, Türk siyasi dinamikleri içerisinde süregelen kısır bir döngüye mahkûm olmaktadır. Çalışmanın bu bölümü, Türk siyasetine yön veren siyasi partilerde parti içi demokrasinin işlerliğinde meydana gelen zorlukları içermektedir.

1.1. Demokrasi

Demokrasi sözcüğü, insanlar anlamına gelen Yunanca “demos” ve güç anlamına gelen “kratos” sözcüklerinden gelmektedir; bu yüzden demokrasi “halkın gücü”, halkın iradesine bağlı olan bir yönetim tarzı olarak düşünülebilir. Dünyada o kadar çok ve farklı demokratik yönetim modeli vardır ki, bazen demokrasi fikrini kesinlikle ne olmadığı açısından anlamak daha kolaydır. O halde demokrasi, tek bir kişinin hüküm sürdüğü bir otokrasi ya da diktatörlük değildir. Toplumun küçük bir kesiminin hüküm sürdüğü oligarşi de değildir. Demokrasi tam anlamıyla

değerlendirildiğinde, azınlıkların çıkarlarının tamamen göz ardı edildiği anlamına geliyorsa “çoğunluğun egemenliği” bile olmamalıdır. Bir demokrasi, en azından teoride “iradelerine” göre tüm halk adına hükümdür.

Daha önce de belirtildiği gibi demokrasi fikri, ahlaki gücünü ve popüler cazibesini iki temel ilkedен alır: Bireysel özgürlük ve eşitlik. Bireysel özgürlük, hiç kimsenin başkaları tarafından dayatılan kurallara tabi olmaması gerektiği düşüncesini kapsamaktadır. Bu bağlamda insanların bir mantık çerçevesinde kendi hayatlarını kontrol edebilmeleri öngörülür. Eşitlik ise toplumdaki insanları ilgilendiren kararları etkilemek için herkesin aynı fırsata sahip olması gerektiği düşüncesini ifade eder.

Linz (1984: 12-13) demokrasinin tanımını yaparken temel özgürlükleri temele koyarak siyasal tercihlerin özgürce ifade edilmesine imkân sağlayan bir sistem tanımı yapmaya odaklanmış olsa da; Zafer Yılmaz, Hannah Arendt’in özgürlüğünü her türlü siyasal ideolojinin ötesine geçerek özgürlüğü aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

“Ender olarak kriz ve devrim dönemlerinde siyasal eylemin doğrudan amacı haline gelen özgürlük, aslında insanların siyasal örgütlenme içinde bir arada yaşamalarının tek nedenidir. Onsuz siyasal yaşam anlamsız olacaktır. Siyasetin varlık nedeni özgürlüktür...” (Yılmaz, 2007).

Demokrasinin temel değeri olan eşitlik ise Türk Dil Kurumu Sözlüğü ’ne göre (2021); bedensel, ruhsal başkalıkları ne olursa olsun, insanlar arasında siyasal ve toplumsal haklar bakımından ayırım olmaması halidir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda “Kanun Önünde Eşitlik” başlıklı 10. maddesi aşağıdaki ilkeleri içermektedir:

“Herkes, dil, cinsiyet, din, ırk, renk, siyasal düşünce, felsefi inanç, mezhep ve benzeri nedenlerle ayırma tabi tutulmaksızın kanun önünde eşittir. Kadın ve erkek, bütün insanlar eşit haklara sahiptir. Bu eşitliğin hayata geçirilmesi sağlama yükümlülüğü devlete aittir. Hiçbir sınıfa, zümreye, aileye ya da bireye imtiyaz tanınamaz. Bütün işlemlerinde devlet organları ve yönetim makamları kanun önünde eşitlik ilkesini dikkate alarak hareket etmek zorundadırlar.”

İlkelerin nasıl hayata geçirilebileceği düşünüldüğü zaman ortaya bazı sorunlar çıkar, çünkü çatışan görüşlerin nasıl ele alınacağına karar vermek için bir mekanizmaya ihtiyaç vardır. Basit bir mekanizma sunduğu için demokrasi “çoğunluğun egemenliği” olma eğilimindedir; ancak çoğunluğun egemenliği, bazı kişilerin çıkarlarının asla temsil edilmediği anlamına da gelebilmektedir. Herkesin

ıkarlarını temsil etmenin daha gerçek bir yolu, amacın ortak ilgi alanları bulmak olduğuna karar verme sürecini oybirliğiyle kullanmaktır (Yeşilorman, 1997: 27).

Bugün dünyada, çok farklı demokrasi anlayışı olan uluslar ve çok farklı demokrasi biçimleri vardır. Her bir sistem diğerinden farklıdır ve hiçbir sistem “model” olarak alınamaz. Başkanlık ve parlamenter demokrasiler, federal veya üniter demokrasiler, orantılı oylama sistemi kullanan demokrasiler ve çoğunluk sistemi kullanan demokrasiler, aynı zamanda monarşı olan demokrasiler gibi çok çeşitli uygulamalar mevcuttur.

Modern demokrasi sistemlerini birleştiren ve aynı zamanda onları eski modelden ayıran şey, halkın temsilcilerinin kullanılmasıdır. Modern demokrasiler, doğrudan yasa yapımında yer almak yerine, halkın kendi adlarına yönetmesi için gönderdiği temsilcileri seçmek için seçimleri kullanmaktadır. Böyle bir sistem “temsili demokrasi” olarak adlandırılmaktadır. Temsili demokrasi en azından bir dereceye kadar; herkesin eşitliği (bir kişi-bir oy) ve her bireyin bir dereceye kadar kişisel özerklik hakkı olmak üzere iki ilkeye dayandığı için “demokratik” olma iddiasında bulunabilmektedir (Tunç, 1999: 140).

Genellikle bir ülkede görece zgr ve açık seçimler yapılmaya başlandığı zaman o ülkede demokrasinin olduğundan söz edilmektedir. Ancak demokrasi seçimlerden çok daha fazlasını içeren bir kavramdır; bir ülkenin ne kadar demokratik olduğunu değerlendirmeye çalışırken, kurumsal yapılar veya oy verme yapıları yerine halk fikrinin iradesi hakkında düşünmek gerçekten daha doğru bir yaklaşımdır. Demokrasi var olan ya da olmayan bir olgudan ziyade, her zaman daha fazlasına ya da daha azına sahip olabileceğimiz bir olgu olarak anlaşılır. Genel olarak yaşama biçimi ve değerler olmaksızın hiçbir ülkede tam anlamıyla bir demokrasinin olduğundan söz etmenin imknsız olacağı ifadesine katılan Ateş’e (1976: 105-107) göre yeterli olmamakla birlikte demokrasilerin asgari gereklilikleri aşağıdaki gibi özetlenmiştir:

“Seçimlerin biçimsel olmaması hali demokrasinin kaçınılmaz koşullarından birisidir. Farklı düşünceleri ortaya koyan farklı alternatiflerin olması gerekmektedir. Temel haklar ve özgürlükler mutlak suretle korunmalıdır. Zaten bir yoruma göre demokrasi kavramı, bireylerin temsil edilmesi, siyasi iktidara karşı zgrlkleridir. Hukukun stnlğ ilkesi, sözü edilen özgürlükleri güvence altına almak için temel gereklidir. Çoğunluk tarafından alınan karar, pratik ve zorunluluktur. Fakat kararlar hiçbir biçimde azınlıkların özgürlüklerini kısıtlayamaz. Demokrasilerin resmi rejimi yoktur.

Ne düşünüyorsa olursa olsun herkes, başka türlü düşünebilir ve bu düşüncesini savunabilir. Demokrasilerde kişilere düşen sorumluluklar da vardır. Bunlar, bencil olmamak, diğerlerine karşı hoşgörülmek ve mantıklı olmaktır. Devlete de ağır sorumluluklar düşer. Bunlar da özgür kişiler yetiştirmek için iş, eğitim vb. uygun ortamlar hazırlamak olarak sayılabilir.”

Demokratik sistemler neredeyse her zaman daha kapsayıcı, daha fazla insanın isteklerini daha iyi bir biçimde yansıtan ve etkilerine toplumu daha duyarlı hale getirilebilmektedir. Başka bir ifadeyle demokrasi, karar alma sürecine daha fazla insanı dâhil ederek demokrasinin “halk” kısmını iyileştirmek için vardır. İnsanlara gerçek güç vererek demokrasinin “güç” veya “irade” kısmını geliştirme yaklaşımı da söz konusudur. Tarih boyunca demokrasi mücadeleleri bu iki unsura ya da bu unsurlardan birine veya diğerine odaklanmıştır (Türk, 1996: 562-563).

Hükümete katılmanın en bariz yolları, oy kullanmak veya görevde bulunmak ve halkın temsilcisi olmaktır. Bununla birlikte, demokrasi sadece oy vermekten çok daha fazlasıdır; siyaset ve hükümetle ilişki kurmanın birçok başka yolu vardır. Vatandaşın aktif olarak demokratik sistem içinde yer alması, sivil toplum örgütleri aracılığıyla düşüncelerini yönetici kadrosuna aktarması da gerekmektedir. Bir ülke yurttaşlarının seslerini duyurmalarının en etkili yolu, diğer insanlarla birleşmek ve sivil toplum örgütlerinde görev almaktır (Sartori, 1993: 365).

1.1.1. Demokrasinin İlkeleri

1.1.1.1. Siyasal Katılım

Demokrasinin en temel işaretlerinden biri yurttaşların yönetime katılımıdır. Katılım, vatandaşların demokrasideki kilit rolüdür. Bu sadece onların hakkı değil, aynı zamanda görevleridir. Vatandaş katılımı, seçimlere katılma, seçimlerde oy kullanma, bilgi edinme, konuları tartışma, topluluk veya sivil toplantılara katılma, özel gönüllü kuruluşlara üye olma, vergi ödeme ve hatta protesto gibi birçok biçimde olabilir. Katılım, daha iyi bir demokrasi inşa eder. Siyasi katılım, doğrudan veya politika yapan kişilerin seçimini etkileyerek kamu politikasını etkilemek için halk tarafından üstlenilen gönüllü faaliyetleri ifade eder. Bu faaliyetlere örnek olarak seçimlerde oy verme, siyasi bir kampanyaya yardım etme, bir adaya veya davaya para bağışlama, yetkililerle iletişim kurma, dilekçe verme, protesto etme ve sorunlar üzerinde diğer insanlarla birlikte çalışma dahildir (Eriş ve Akıncı, 2019: 35-55).

1.1.1.2. Eşitlik

Demokratik toplumlar, tüm insanların eşit olduğu ilkesini vurgulamaktadır. Eşitlik, tüm bireylere eşit değer verilmesi, eşit fırsatlara sahip olması ve ırk, din, etnik grup, cinsiyet veya cinsel yönelimleri nedeniyle ayrımcılığa uğramaması anlamına gelmektedir. Eşitlik ve ayrımcılık yapmama genel ilkesi, uluslararası insan hakları hukukunun temel unsurlarından biridir. Bu noktada asıl vurgulanan; 'ırk, renk, cinsiyet, din, siyasi görüş, ulusal köken veya istihdam veya meslekte fırsat veya muamele eşitliğini geçersiz kılma veya bozma etkisi olan sosyal köken nedeniyle ayrımcılık yapmamaktır. Eşit muamele hakkı, herkesin ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşit muamele görmesini gerektirir. Eşitlik ve ayrımcılık yapmama ilkesi, eşit koşullardaki kişilere hukukta ve uygulamada eşit muamele edilmesini garanti etmektedir (Erdoğan, 2011).

Genel olarak uluslararası hukukta, aşağıdaki durumlarda ayrımcılık yapmama ilkesinin ihlali ortaya çıkmaktadır: Eşit vakalara farklı bir şekilde muamele edilmesi; Muamele farklılığının nesnel ve makul bir gerekçesi olmaması; Aranan amaç ile kullanılan araçlar arasında orantılılık yoksa. Bu gereklilikler, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) de dahil olmak üzere uluslararası insan hakları denetleme organları tarafından açıkça belirtilmiştir.

Eşitlik ilkesi, belirli durumlarda bir devletin ayrımcılığa neden olan veya ayrımcılığın devam etmesine yardımcı olan koşulları azaltmak veya ortadan kaldırmak için olumlu adımlar atmasını gerektirebilir. Günümüzde kamu hukuku açısından eşitlik ilkesinin dayanağı, Anayasa'nın 10. maddesinde ifade edilmiştir. Buna göre;

“Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir. Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz. Çocuklar, yaşlılar, özürlüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olamaz. Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınmaz. Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.”

Bireyler birçok yönleri bakımından birbirlerinden farklı olduğu için bütün yönleriyle eşitliğin sağlanması hiçbir zaman mümkün olmamıştır ve olamayacaktır. Sağlık, ömür uzunluğu, yetenek, yakışıklılık ve güzellik, çekicilik, tercihler ve

beğeniler daha birçok kriter açısından kişiler birbirlerinden farklıdır. Bu zorluklara rağmen demokrasinin temel ilkelerinden biri olarak eşitlik, bir ütopyanın peşinde koşmak da değildir. Demokrasinin ilgilendiği farklılıklar, doğal olarak açıkça adaletsiz ve düzeltilebilir farklılıklardır. Demokrasinin bütün insanların eşit yaratıldığı önermesinden hareketle hangi tür eşitliklerin sağlanmasının üzerinde durmak önem arz etmektedir. Demokrasinin dikkate aldığı eşitlik ölçütleri şunlardır: Yararlar ve yükümlülükler bakımından herkesin eşit olması; Yararlar ve yükümlülükler bakımından eşitlere eşit paylar; bu bağlam ve nedenle eşit olmayanlara ise eşit olmayan paylar. Bu alanda dört alt kriter önemlidir: Oransal eşitlik, yani mevcut eşitsizlik derecesinde payların düzenli olarak dağıtımı; uygun farklılık durulmalarına eşit olmayan paylar, herkese hak ettiğine ya da yeteneğine (liyakatine) göre; herkese ihtiyacına göre paylar (Sartori, 1997: 39-48).

Ayrıca bireyler arasında tek bir eşitlik değil, farklı eşitliksizlikler söz konusudur. Hukuksal eşitlik, demokrasilerin tarihsel gelişim sürecinde ortaya çıkan ilk eşitlik türüdür, yasalar önünde herkesin eşit olmasını işaret etmektedir. Hukuksal eşitliğin gereği olarak yasaların bütün vatandaşlara, toplumdaki durumu, sosyal kökeni veya ekonomik gücüne bakılmaksızın aynı şekilde uygulanmasıdır. Yasanın korumak, yararlandırmak, yükümlülük getirmek ve cezalandırmak bakımından, herkes için aynı olması ve aynı şekilde uygulanması gerekmektedir (Kapani, 2013: 105).

Siyasal eşitlik, herkesin oy hakkı olduğunun kabul edilmesi, herkesin seçilme hakkının olması, herkesin sadece bir oy hakkının olması, her oyun eşit değerinde olması, kısaca herkesin siyasal yaşama eşit olarak katılabilmesini ifade etmektedir. Siyasal eşitliğin yerleşmesine bağlı olarak kitleler toplum yönetimi sürecinde etkili olmaya başlamış, buna bağlı olarak uzun vadede, eşitlikte önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin sonrasında ekonomik ve sosyal eşitlik kavramı ortaya çıkmıştır (Başgil, 2019: 43).

1.1.1.3. Siyasi Hoşgörü

Demokratik toplumlarda, geniş bir siyasal hoşgörü söz konusudur. Bu, demokraside halkın çoğunluğu yönetirken, azınlığın haklarının korunması gerektiği anlamına gelir. İktidarda olmayan kişilerin örgütlenmelerine ve seslerini

yükseltmelerine izin verilmelidir. Azınlıklar, çoğunluktan farklı fikirlere sahip olabilecekleri için bazen muhalefet olarak anılır. Bireysel vatandaşlar da birbirlerine karşı hoşgörölü olmayı öğrenmelidir. Demokratik bir toplum, genellikle, nüfusun çoğunluğundan farklı bakış açlarına sahip farklı kültürlerden, ırklardan, dinlerden ve etnik gruplardan insanlardan oluşur. Demokratik bir toplum çeşitlilikle zenginleşir. Çoğunluk muhalefet haklarını reddeder ve muhalefetini yok ederse, demokrasiyi de yok ederler. Demokrasinin amaçlarından biri, toplum için mümkün olan en iyi kararı vermektir. Bunu başarmak için tüm insanlara ve onların bakış açlarına saygı duymak gerekir. Tüm yurttaşların meseleleri tartışmasına ve sorgulamasına izin verilirse, kararların onlara karşı çıkanlar tarafından bile kabul edilmesi daha olasıdır (Kıroğlu, 2012: 86-104).

1.1.1.4. Hesap Verebilirlik

Bir demokraside seçilmiş ve atanmış yetkililer halka hesap vermek zorundadır, ilgililer eylemlerinden sorumludurlar. Memurlar, kendileri için değil, halkın istek ve taleplerine göre kararlar almalı ve görevlerini yerine getirmelidir. Demokratik hesap verebilirlik, vatandaşlara ve temsilcilerine endişelerini dile getirme, bunlar hakkında açıklama talep etme ve gerekirse seçilmiş yetkililerin ve kamu veya özel hizmet sağlayıcıların yetkililerinin performansına ilişkin sonuçları empoze etme araçlarını sunar. Demokratik hesap verebilirlik araçları, seçim süreçleri ve parlamenter gözetimin yanı sıra yüksek denetim kurumlarının incelemelerini, araştırmacı gazeteciliği ve halka açık gösterileri içermektedir (Sözen, 2005: 87).

Devlette ve kamu hukukunda hesap verebilirlik anlayışı, demokrasinin niteliği ve kamu yönetiminin kalitesiyle ilgili iki eşzamanlı sürecin etkisi olarak değişmiştir. İki sürecin hesap verebilirliğinin kullanımına etkisi ayrı ayrı ve bazen zıt yönlerde gelişmiş olsa da kümülatif bir birikime sahip olmuşlardır. Daha politik bir düzeyde, geleneksel seçim ve bakanlık hesap verme sorumluluğu biçimleri, giderek siyasi gücü kontrol etmek ve onu seçmenlerin isteklerine yanıt vermek için sınırlı araçların kullanımı olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle, daha etkili hesap verebilirlik talepleri, usule göre ve karar verme sürecinde uygulanabileceği yolları arayarak siyasi hesap verebilirlik araçlarını genişletme eğiliminde olmuştur. Böyle bir genişleme sürecinde üç eğilim gözlemlenebilir. Birincisi hem idari şeffaflığa hem de vatandaşların bilgi edinme hakkına verilen önemdir (Eryılmaz ve Biricikoğlu, 2011: 19-45).

Karar alma sürecinin kamu denetimine açılmasıyla, temsilcilerin ve kamu görevlilerinin kamu yararına hareket etmeye zorlanması umulmaktadır. İkincisi, vatandaşlardan gelen daha doğrudan kontrol veya girdinin çeşitli biçimlerinin tanıtılmasıdır. Kamu yönetimine karşı bireysel vatandaşın doğrudan sesi olarak hareket edebilen ombudsman gibi kurumlar veya zorunlu görev biçimine yaklaşan kamu görevlilerinin geri çağırılması veya referandumların daha sık kullanılması tartışmalı konularda, kamu görevlilerinin ve genel olarak kamu karar alma mekanizmalarının vatandaşların istekleriyle daha yakın temasa geçirilmesinin beklendiği bir yol ve bir ihtimaldir. Daha genel olarak, kamuoyunun kullanımı odak grupları ve diğer müzakereci anket biçimleri, genellikle partizan amaçlara yönelik olsa da politikacıların vatandaşlarla bağlantı kurma ve onların görüşlerini dikkate alma eğiliminde olduğu diğer yöntemlerdir (Behn, 2001:5).

Hesap verebilirliğin genişletilmesinde, özellikle yolsuzluğu önlemenin ve kamu işlerinde özel çıkarları düzenlemenin bir yolu olarak alınan üçüncü yol, daha katı davranış standartlarının getirilmesi ve çeşitli çıkar kayıtlarının geliştirilmesi olmuştur. Özel davranışların düzenlenmesi için bu tür araçların çoğalmasının aslında kötü yönetimi azaltma kapsamına girip girmediği açık değildir. Benzer şekilde, kamu görevlilerinin özel çıkarlarının ve özel hayatlarının kamuyla ilgili kabul edilme derecesi ve dolayısıyla kamuya hesap verme sorumluluğu hem mekâna hem de zamana göre büyük farklılıklar gösterir (Aydın, 2009: 82-108).

Hesap verebilirlik iyi yönetim sürecinin merkezi bir unsurudur. Denetim ve denge kavramına bağlı olarak gücün paylaşımını ve kamuya ait kaynakların kullanımında kamunun kontrolünü sağlamaktadır. Ayrıca hesap verebilirlik, vatandaşların temel haklarının ifasını sağlamak üzere gereken gücün kötüye kullanılmasını engellemekte ve yozlaşmaya neden olan uygulamalar riskinin düşürülmesine katkı sağlamaktadır. Hesap verebilirlik ilişkilerinin iyi işlemesi, kamuya ait kurumlarda ve kamusal işleri yönetmede güven oluşturmaya katkı sunmaktadır. Bu hususlar özellikle çatışmaların olduğu durumlarda önemli olabilmektedir (Behn, 2001: 6).

Hesap verebilirlik, devlete ait kurumlarla bireylerin, kararlarının etkisinde kalan özel sektör arasındaki ilişkileri tanımlamaktadır. Devlet kurumlarının ya da kamusal görevler almış herhangi bir diğer makamın kamuoyuna bilgi verme,

açıklamada bulunma, eylemlerini ve kararlarını gerekçelendirme yükümlülüğüyle (hesap verebilirlik, bilgilendirme) ilgilidir. Bilgiye erişim, açıklama alma, denetim yapma ve kamusal sorumluluğa sahip olanların davranışlarını yargılama hak ve sorumluluğu da vatandaşların hakları ve sorumluluklarıdır. Açıklama alma, denetim yapma hak ve sorumluluğu, vatandaş katılımını ve danışmanlığını kapsayan bir siyasal sistem, çoğulcu, bağımsız medya, etkili bir parlamento ve bağımsız denetim organları gerektirmektedir (Parlak, 2011: 191).

1.1.1.5. Açıklık ve Şeffaflık

Devletin hesap verebilirlik ilkesine göre davranabilmesi için halkın ülkede olan bitenlerin farkında olması gerekmektedir. Bu duruma “hükümette şeffaflık” adı verilmektedir. Şeffaf hükümetler, vatandaşların katılımına izin verdikleri halka açık toplantılar düzenlemektedir. Bir demokraside halk ve basın, verilen kararların neden ve kim tarafından alındığı hakkında bilgi alabilmelidir (Aydın, 2009: 82-108).

Devletin şeffaf olması gerekmektedir. Vatandaşlara hükümetlerin ne yaptığına dair bilgiler sağlayan şeffaflık, hesap verebilirliği teşvik etmektedir. Hükümetler tarafından tutulan bilgiler ulusal bir varlıktır. Yönetim, kamunun kolayca bulabileceği ve kullanabileceği şekilde bilgileri hızlı bir şekilde ifşa etmek için yasa ve politikaya uygun olarak ideal önlemleri alacaktır (Kuzey, 2003: 2-4). Yürütme departmanları ve ajansları, operasyonlar ve kararlar hakkındaki bilgileri çevrimiçi ortamda ve halkın kolayca erişilebileceği bir hale getirerek yeni teknolojilerden yararlanmak suretiyle paylaşmalıdır. Yürütme departmanları ve ajansları ayrıca, kamuya en fazla fayda sağlayacak bilgileri belirlemek için kamudan geri bildirim talep etmelidir (Sürekli, 2013: 1-145).

1.1.1.6. Düzenli, Özgür ve Adil Seçimler

Ülke vatandaşlarının iradesini ifade etme yollarından biri, kendilerini hükümette temsil edecek yetkilileri seçmektir. Demokrasi, bu seçilmiş yetkililerin seçilmesinde ve özgür, adil ve barışçıl bir şekilde görevden alınmasında ısrar etmektedir. Seçim sırasında veya öncesinde vatandaşlara yönelik yıldırma, yolsuzluk ve tehdit demokrasinin evrensel ilkelerine aykırıdır. Bir demokraside, seçimler belirli aralıklarda ve düzenli olarak yapılır. Seçimlere katılım bir vatandaşın zenginliğine dayanmamalıdır. Özgür ve adil seçimlerin gerçekleşmesi için çoğu yetişkin

vatandaşın devlet dairesine aday olma hakkına sahip olması gerekir. Ayrıca, insanların oy kullanmasını zorlaştıran engeller olmamalıdır (Serim, 2014: Erişim: 12.12.2021).

Seçimler demokrasinin özüdür. İnsanların siyasi liderlerini seçmelerine ve ardından onları sorumlu tutmalarına izin vermektedirler. Sadece seçim yapmak yeterli değildir; seçimlerin kritik işlevlerini yerine getirebilmesi için özgür ve adil olmaları gerekmektedir. Bazı vatandaşların oy kullanması engelleniyorsa veya vatandaşın oyu kabul edilmiyorsa o seçim özgür ve adil olarak nitelendirilemez.

1.1.1.7. Ekonomik Özgürlük

Demokrasinin egemen olduğu alanlarda insanlar bir tür ekonomik özgürlüğe sahip olmalıdır. Bu, hükümetin insanlara bazı özel mülk ve işletmelere sahip olmasına izin verdiği ve insanların kendi işlerini ve işi sendikalarını seçmelerine izin verdiği anlamına gelmektedir. Devletin ekonomide oynaması gereken rol tartışmaya açıktır, ancak demokraside serbest piyasaların olması gerektiği ve devletin ekonomiyi tamamen kontrol etmemesi gerektiği genel olarak kabul edilmektedir. Bazıları, geçmiş ayrımcılık veya diğer haksız uygulamalar nedeniyle büyük servet eşiitsizliğinin var olduğu ülkelerde devletin daha güçlü bir rol oynaması gerektiğini savunmaktadır (Beşkaya ve Manan, 2019: 47-76).

Bir demokrasinin gücü, vatandaşlarının ekonomik ve siyasi özgürlüğüne bağlıdır. Ancak demokraside bile, kontrol edilmediği takdirde despotik güç uygulayabilecek “tiranlar” vardır. Hükümet politikaları seçimlerin özgür bir ortamda yapılmasını kısıtlayabilir; kaynaklara ve sürece müdahalede bulunabilir, çeşitli eylemlerle hak sınırlarını zorlayabilir, kayırmacılık gösterebilir. Hükümet, iktidarın sağladığı güç ile siyasal hanedanı sağlamlaştırmak için kullanabilir. Siyasi özgürlük ve görüşlerini açıkça ifade etme ve zorlama olmaksızın oy kullanma hakkı kritik öneme sahiptir; ancak ekonomik özgürlük, bireylerin vatandaşlık haklarını herhangi bir siyasi etki olmaksızın kullanmasına imkân tanımaktadır (Erkuş, Akın ve Akar, 2016: 5-8).

1.1.1.8. Yetkinin Kötüye Kullanımının Kontrolü

Demokratik toplumlar, seçilmiş herhangi bir yetkilinin veya bir grup insanın, yetkilerini kötüye kullanmalarını engellemeye çalışmaktadırlar. Gücün en yaygın suiistimallerinden biri yolsuzluktur. Yolsuzluk, hükümet yetkilileri tarafından kamu fonlarını kendi çıkarları için kullandığında veya yetkilerini yasa dışı bir şekilde kullanıldığında ortaya çıkmaktadır. Bu istismarlardan korunmak için farklı ülkelerde çeşitli yöntemler kullanılmıştır. Hükümet, genellikle seçilmiş bir memur veya hükümet şubesi tarafından herhangi bir yasa dışı eyleme karşı hareket etme yetkisine sahip bağımsız mahkemelere ve kurumlara sahip olmak; vatandaş katılımına ve seçimlere izin vermek; polisin yetkiyi kötüye kullanıp kullanmadığını kontrol etmek için hükümete bağlı organların yetkilerini sınırlandıracak şekilde yapılandırılmıştır (Zafer, 2019: 1557-1587).

1.1.1.9. Seçim Sonuçlarının Kabulü

Demokratik seçimlerde kazananlar ve kaybedenler vardır. Genellikle bir seçimde kaybedenler, partilerinin veya adaylarının en iyi olduğuna o kadar inanırlar ki; seçim sonuçlarını kabul etmeyi reddederler. Bu husus demokratik ilkelere aykırıdır. Seçim sonucunu kabul etmeme, etkisiz ve karar alamayan bir hükümeti doğurabilir. Hatta demokrasiye karşı olan şiddete bile yol açabilir (Işık, 2011: 75-87).

1.1.1.10. Çok Partili Sistem

Çok partili sistemin olabilmesi için birden fazla siyasi partinin seçimlere katılması ve hükümette rol oynaması gerekmektedir. Çok partili bir sistem, seçimi kazanan partiye karşı muhalefete izin verir. Bu izin, hükümetin sorunlara farklı bakış açıları sağlamasına yardımcı olmanın yanı sıra, seçmenlere oy verecekleri adaylar, partiler ve politikalar konusunda seçenekler sunmaktadır. Tarihsel olarak, bir ülkenin yalnızca bir partisi olduğunda sonuç diktatörlük olmuştur.

1.1.1.11. Hukukun Üstünlüğü

Demokraside hiç kimse, bir kral veya seçilmiş bir Başkan bile, hukukun üstünde değildir. Herkesin yasalara uymasını, yasa ihlalleri halinde sorumlu tutulmasını ve cezalandırılmasını sağlayan yapıya “hukuk devleti” denilmektedir.

Demokrasi ayrıca yasanın eşit, adil ve tutarlı bir şekilde uygulanmasında ısrar etmektedir. Hukukun üstünlüğü; diktatörlük, otokrasi ve oligarşi kavramlarıyla taban tabana zıt olduğu kadar, ülkeyi halk için ve halk tarafından oluşturulan demokrasi yoluyla yönetmeye de teşvik etmektedir (Erdoğan, 2019: 70-76).

Demokrasiyi ve hukukun üstünlüğünü inşa etmek, karşılıklı olarak birbirini güçlendiren süreçlerdir. Hukukun üstünlüğü, eşit haklara ve hesap verebilirliğe dayanan, demokrasinin ilerlemesinde kritik bir faktördür. Hukukun üstünlüğünü güçlendirmek amacıyla tüm insanların haklarını korumak, kapsayıcılığı ilerletmek ve modern demokrasinin temel taşı olan iktidarı sınırlandırılmak hukukun üstünlüğü ilkesinin temelini oluşturmaktadır (Erdoğan, 2017: 19).

1.1.2. Demokrasi ve İnsan Hakları İlişkisi

İnsan hakları ile demokrasi arasında iki yönlü ve derin bir bağlantı vardır; her biri bir şekilde diğere bağımlıdır ve diğeri olmadan eksiktir.

Her şeyden önce eşitlik ve özerklik değerleri de insan hakları değerleridir ve hükümette yer alma hakkının kendisi bir insan hakkıdır. İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si'nin 21. maddesinde: *“Herkes, doğrudan ya da serbestçe seçilmiş temsilcileri aracılığıyla ülkesinin yönetimine katılma hakkına sahiptir. Herkesin, ülkesinde kamu hizmetlerinden eşit yararlanma hakkı vardır. Halk iradesi, hükümet otoritesinin temelini oluşturmalıdır; bu irade, genel ve eşit oy hakkı ile gizli ve serbest oylama yoluyla, belirli aralıklarla yapılan dürüst seçimlerle belirtilir.”* ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerden anlaşılacağı üzere demokrasi aslında insan haklarıyla uyumlu tek yönetim biçimidir.

Bununla birlikte bir “demokrasi”, insan haklarına tam manasıyla saygının olmaması durumunda da eksiktir. Hükümette gerçek bir şekilde yer almak, insanların diğer temel haklarına saygı gösterilmeden neredeyse imkânsızdır.

Demokrasilerde mutlaka bulunması gereken insan hak ve özgürlükleri şunlardır: (1) Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü, (2) İfade özgürlüğü, (3) Barışçıl toplanma ve dernek kurma özgürlüğü.

(1) Düşünce, din ve vicdan özgürlüğü: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 18. maddesinde yer alan: *“Herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak, din veya inancını değiştirme özgürlüğünü ve din veya inancını, tek başına veya topluca ve kamuya açık veya özel olarak öğretme, uygulama, ibadet ve uyma yoluyla açıklama serbestliğini de kapsar.”* ifadeleri, bir demokraside gerekli olan ilk haklardan olan din ve vicdan özgürlüğünü vurgulamaktadır. İnsanlar, cezalandırılmadan özgürce düşünebilmeli, kendileri için önemli olan inançlara sahip olmalıdır. Tarih boyunca hükümetler, insanların başka hükümet biçimleri hakkında düşüncelerinin mevcut sistemi tehlikeye atacağından korkusuyla, bu hakkı sınırlandırmaya çalışmışlardır. Bu yüzden insanları sadece “yanlış” düşünceleri düşündükleri için özgürlüklerinden mahkûm etmişlerdir. Ancak, çoğulculuk anlayışı olmayan bir toplumda eksik olan şey sadece hoşgörü değildir; bu yaklaşım aynı zamanda yeni ve muhtemel gelişme olasılıklarını da sınırlayan bir tutumdur (HSK, agis).

(2) İfade Özgürlüğü: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 19. maddesinde yer alan: *“Herkesin kanaat ve ifade özgürlüğüne hakkı vardır; bu hak, müdahale olmaksızın kanaat taşıma ve herhangi bir yoldan ve ülke sınırlarını gözetmeksizin bilgi ve fikirlere ulaşmaya çalışma, onları edinme ve yayma serbestliğini de kapsar.”* ifadeleri, insanın ne istediğini düşünebilmek değil, aynı zamanda bu görüşü ne olursa olsun yüksek sesle ifade edebilme özgürlüğüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır. İnsanların görüşlerini başkalarıyla tartışmaları veya medyada sunmaları engellenirse, hükümette yer almaları mümkün değildir. Bu yaklaşımla onların görüşleri, olası alternatifler arasından çıkarılmıştır (HSK, agis).

(3) Barışçıl Toplanma ve Dernek Kurma Özgürlüğü: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 19. maddesinde yer alan: *“Herkes, barış içinde toplanma ve örgütlenme hakkına sahiptir. Hiç kimse, bir örgüte üye olmaya zorlanamaz.”* ifadeleri vatandaşların düşüncelerinizi başkalarıyla tartışmasına, çıkar grupları veya lobi grupları oluşturmalarına ya da memnun olmadığı kararları protesto etmek amacıyla bir araya gelmesine olanak tanımaktadır. Belki de böyle bir faaliyet bazen hükümetler için bir risk oluşturmaktadır ancak demokrasinin bir unsuru olarak farklı görüşlerin bilinmesi ve dikkate alınması çok önemlidir (HSK, agis).

Bunlar, özünde demokrasi fikrine bağlı olan sadece üç insan hakkıdır. Ancak diğer insan haklarının ihlalleri, farklı insanların hükümette yer alabilme derecesini de etkileyecektir. Yoksulluk, olumsuz sağlık koşulları ya da örneğin bir evinin olmaması, diğerlerine kıyasla birisinin sesini duyurmasını zorlaştırabilir ve seçilebilmesinin etkisini azaltabilir.

Küresel insan hakları mücadelesindeki ilerlemeye rağmen, bugün dünya iç savaşlardan, işkencenin yaygın kullanımından, insan kaçakçılığından, eşitsizliklerden ve dışlanmadan, çevresel bozulmadan, terörizmin yükselişinden ve iğrenç suçların tekrarından mustarip olmaya devam etmektedir. Bu tür zorluklar karşısında, insan haklarının doğru uygulanabilmesine giden yolun diğer birçok yolla kesiştiğini unutmamak gerekmektedir. Demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne, barışa, sürdürülebilir kalkınmaya, eşitliğe ve ayrımcılığın sona ermesine giden yolların tümü, popülizmin yükselişi ve siyaseti kapatmaya yönelik artan girişimler de dahil olmak üzere, demokrasiye yönelik en büyük mevcut tehditlerle mücadelenin yolunu işaret etmektedir. Demokratik uygulamaları güçlendirmeyi amaçlayan herhangi bir çalışmada, demokrasi ile insan hakları arasındaki sinerjiyi hatırlamak önemlidir. Her şeyden önce, demokrasi destekli bir insan hakları yaklaşımının kritik bir önemi vardır.

1.2. Parti İçi Demokrasi

Çoğulcu ve katılımcı parlamenter rejimin demokratik yöntem ve ilkeleri parti içi demokrasiyi vazgeçilmez kılmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, parti içi demokrasi kavramı siyasi partiler kavramı ile yakın ilişki içerisinde olması sebebiyle öncelikle siyasi partiler hakkında bilgiler verilmiş, çalışmanın ilerleyen bölümünde ayrıca parti içi demokrasi kavramı üzerinde durulmuştur.

1.2.1. Siyasi Parti Kavramı

Siyasi parti; iktidarı ele geçirmek, siyasi güç elde etmek ve bunu kullanmak için oluşturulmuş örgütlü yapıdır. “*İktidarı ele geçirme*” ölçütü siyasi partilerin ayırtıcı özelliğidir; böyle bir amaca sahip olmayan oluşumlar, siyasi parti olarak görülmemektedir. 19. yüzyılda Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri’nde siyasi partiler, partilerin gelişimi evrimini yansıtan seçim ve sistemlerle birlikte modern biçimlerde ortaya çıkmıştır. “Parti” terimi o zamandan beri ister demokratik

seçimlerle ister devrimle olsun, siyasi g arayan tüm örgütlü gruplar için kullanılmaya başlanmıştır. Başka bir tanımı ile siyasi parti; serbest seçim yöntemi içinde ve propaganda yaparak, liderleri ve mensuplarına iktidar sağlayan ve bu iktidarın gücüyle de ayrıcalıklar sağlayan örgütlü çıkar birliğidir (Weber, 1922; aktaran: zdemir, 2018: 10). Siyasi partilerin işlevleri arasında; toplum yapısındaki birbirlerinden farklı eğilim, görüş ve düşüncelerin ortaya çıkartılarak ifade edilmesi; iktidarda ve muhalefette görev yapmaya aday olanların halka tanıtılması; yapılan seçimlerden sonra iktidarda ve muhalefette görev alacak kadroların tespit edilmesi ve seçmenlere siyasal eğitim vermesi gibi işler yer almaktadır.

Siyasal yaşamın vazgeçilmez unsurları arsında gösterilmekte olan siyasi partiler, her ülkenin siyaset düzeninin oluşmasında ve uygulanmasında etkindir. Özellikle demokrasiyle yönetilen ülkelerde faaliyetlerini sürdüren bütün siyasi partiler, ülke siyasetini biçimlendiren bir rol üstlenmesine bağlı olarak siyasetin önemli bir figürüdür. Durum böyle iken, iktidar partisi ya da koalisyon sürecinde iktidarı oluşturan partilerin ülkede siyaset üretme hususunda parlamentoda yer alan muhalefet partileri ya da parlamentonun dışında kalmış partilere göre daha belirleyici bir özellik taşıdıkları da inkâr edilemez. Söz konusu belirleyicilik avantajını kullanarak halka hizmet ederken, iktidar mensuplarının bütün vatandaşları eşit görerek iş ve işlemlerinde eşitlikçi yaklaşımda bulunması gerekmektedir.

Tarihsel süreçte aristokrasi ve monarşi rejimlerinde siyasi süreç, soylular veya etkili kişilikler etrafında toplanmış grupların ve fraksiyonların birbirine karşı olduğu kısıtlı vrelerde ortaya çıkmıştır. Parlamenter rejimlerin kurulması ve ilk başta partilerin ortaya çıkması bu durumu neredeyse hiç değiştirmemiştir. Aristokratların ve soyluların etrafında oluşturulan gruplara bankacılar, tüccarlar, sanayiciler ve iş adamları etrafında oluşan gruplar eklenmiştir. 20. yüzyılda siyasi partilerin tüm dünyaya yayılmasıyla birlikte sözü edilen dar tabanlı partiler, daha büyük dönüşümle halka yayılmıştır. Gelişmemiş ülkelerde, büyük ve modern siyasi partiler bazen etnik, kabilesel veya dini ilişkiler gibi geleneksel ilişkilere dayanmaktadır. Dahası, bu coğrafyalarda birçok siyasi parti kısmen siyasi, kısmen askeridir. Avrupa'daki bazı sosyalist ve komünist partiler daha önce de aynı süreçleri yaşamışlardır.

1.2.2. Parti İçi Demokrasi

Çoğulcu ve katılımcı parlamenter rejimin demokratik yöntem ve ilkeleri parti içi demokrasiyi vazgeçilmez kılmaktadır. Demokrasi içinde toplumsal ve kültürel unsurlar bir bütün olarak büyük öneme sahiptir. Çünkü toplumsal alanda çeşitli toplumsal tabaka ve grupların oluşması, kültürel alanda ise yine bu ortam içinde oluşup gelişen değer norm ve davranış kalıpları ortaya çıkmaktadır (Erkan, 1990: 85). Bundan dolayı parti içinde bir düzeni olan değerler sistemini oluşturabilmek özümsemiş değer norm ve davranış kalıplarıyla mümkün olabilmektedir. Parti içi demokrasi, ancak partide yer alan kişi ve grupların ortak değerleri ve davranışları sonucunda gündeme gelebilmektedir. Bu bağlamda parti içi demokrasi, siyasi partilerin örgüt içi düzenlerinin demokrasi esaslarına uygun hukuki düzenlemelerle sınırlarının çizilerek partilerdeki oligarşik eğilimlerin ve baskıların ortadan kaldırılması, demokratik örgüt yapısının kurularak lider, teşkilat, organlar ve adayların demokratik yöntemlerle belirlenmesi ve karar mekanizmasının aşağıdan yukarıya oluşturulması süreci olarak tanımlanabilir. (Tuncay, 2000: 52).

Türkiye’de parti içi demokrasi konusunda kitap, tez ve makale olarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan başlıcaları şunlardır:

Tuncay (2000)’ın “*Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*” adlı kitabında parti içi demokrasi olgusunun boyutlarından hareket ederek Türk siyasal rejiminin demokratik işleyişine katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Güncel bazı ölçütlere yer vermek, daha geniş bir örneklemeye gitmek oldukça güçleşmiştir. Ayrıca bu çalışmada siyasi partilerin içinde uygulamaya gidilmiş; üyeler, delegeler ile yerel organların yönetici ve temsilcileri ile yakın görüşmeler yapılarak nesnel gözlemler yapılmış; partilerin demokratik işleyiş ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır.

Küçük (2015)’ün “*Parti İçi Demokrasi*” adlı çalışmasında demokrasi ve parti içi demokrasi kavramlarını açıklamış; Parti içi demokrasiyi etkileyen faktörler üzerinde durmuştur. Çalışmanın son bölümünde de parti içi demokrasiyle Türkiye’de yaşanan sorunlara değinerek bu sorunların çözümüne yönelik öneriler sunulmuştur.

Çetin (2021)’in “*Parti-İçi Demokrasinin Anlatılmamış Hikayesi: Almanya, İtalya ve Avusturya*” adlı araştırmasında, 19 farklı ülkenin parti içi demokrasilerini incelemiştir. Çoğu benzer sistemleri olan Almanya, İtalya ve Avusturya’nın parti içi

demokrasilerdeki farklılıkların doğasını ve nedenlerini araştırdığında; ortak bir tarihi ve siyasi mirası paylaşan farklı devletlerin nasıl farklı düzeylerde parti içi demokrasiye sahip olduğunu göstermektedir. Çalışma, benzerliklerine rağmen Almanya, İtalya ve Avusturya'nın neden farklı parti içi demokrasi seviyelerine sahip olduklarını cevaplamıştır. Tez, yasal hükümlerin ve siyasi parti ideolojilerinin parti içi demokrasinin derecesini etkilediğini ortaya koymaktadır. Ülkelerin demokrasi düzeyi, Gayrı Safi Yurt İçi Hasılları ve yönetim düzeyleri benzer değerlere sahip olduğundan bu üç ülke açısından parti içi demokrasinin farklı düzeylerini açıklamak kriter olma açısından yeterli olmamaktadır. Bu araştırmada yazar iki ana bulguya ulaşmıştır. Birincisi: Almanya, İtalya ve Avusturya'da parti içi demokrasiyi düzenleyen yasal hükümlerin varlığına atfedilebilecek düzeyde farklı parti içi demokrasi seviyeleri mevcuttur. İkincisi: Siyasi parti ideolojileri, İtalya ve Avusturya'da olduğu gibi, solcu veya çevreci partilerin yasal hükümler olmaksızın sağcı partilere göre daha demokratik hareket ettiklerinin kabul edildiğini göstermektedir.

Gürel (2020)'in *“Türkiye’de Siyasi Partilerin Milletvekili Adaylarını Belirleme Yöntemleri ve Parti İçi Demokrasi İlişkisi”* adlı çalışmasında siyasi partilerde milletvekili adaylarını belirleme sürecinde parti içi demokrasi ilişkisini ele almıştır. Siyasi partilerin iç işleyişinde demokratik ilkelere uygun hareket etmek olarak tanımlanabilecek parti içi demokrasi kavramı da bu anlayışa bağlı olarak önem kazandığından söz ettikten sonra; parti içi demokraside yaşanan sorunların, aynı zamanda demokratik sistemin ve ülkelerin en önemli sorunları olduğunu ifade etmektedir. Siyasi partilerin milletvekili aday belirleme yöntemleri de parti içi demokrasinin güncelliğini koruyan ve çözüm arayan bir sorun olarak gören yazar, özellikle Siyasi Partiler Kanunu'nda yapılacak değişiklik tartışmaları gündeme geldiğinde, gündeme gelen ilk konunun aday belirleme yöntemleri olduğunu ileri sürmüştür. Türk siyasi partilerinde aday gösterme yöntemlerinin demokratik olmadığı ve bu durumun özellikle Siyasi Partiler Kanunu'ndan kaynaklandığı belirtmektedir. Bu sorundan hareketle Türkiye’de geçmişten günümüze etkili olan siyasi partilerin yöntemleri ve pratik uygulamalarının tartışıldığı çalışmada demokrasiye aykırı olarak tanımlanan ve şikâyet edilen mevcut durumun nedenleri, sorunun çözümüne fayda sağlayabilecek yöntem önerileriyle sunulmuştur.

Cerit (2019)'in "*Siyasal Partiler, Parti İçi Demokrasi ve Siyasal Elitler*" isimli çalışmasında Cerit, bugün demokrasinin işleyişinde birçok sorunun devam ettiğini ifade ederek; tarihte, partilerin ve/veya iktidarın demokrasi adına siyasi elitler tarafından demokratik yollarla fethedildikten sonra, bu siyasi yapıları hayatları boyunca kuşatma altında tuttuklarının iyi bilindiğini ifade etmektedir. Bu çalışmaya göre demokrasinin sağlıklı işlememesinin başlıca nedeni, demokrasinin temel taşlarından olan özgürlük, eşitlik ve kardeşliği benimsemek ve uygulamakla görevlendirilen siyasi partilerin toplumsal hayatın her noktasında yer almalarıdır. Buna göre, demokrasinin en temel ilkelerini kendi zemininde uygulamayan partilerden demokratik yönetim ve olumlu sonuçlar beklemek mümkün değildir. Bu husus, parti içi demokrasi tartışmaları ve parti seçkinlerinin oluşumu ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda bu çalışmada, demokrasinin işleyişindeki aksaklıkların bir nedeni olarak siyasi partilerdeki lider otoriterliği ve oligarşik yapıları tartışılmaktadır.

Demokrasi evrensel bir normdur ve ulus-devlet düzeyinde seçkin bir sistem olarak sıklıkla övülmektedir. Soğuk Savaş sırasında, Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri, hangisinin gerçek demokrasi ve hangisinin sahte olduğu veya ideolojik/sistemik yolun gerçek demokrasiye giden yol olduğu konusunda rekabet etmişlerdir. Demokrasi sistemik (ulus-devlet) bir özellik olarak övülürken, demokrasinin alt-sistemik (alt-devlet) kurumsal düzeylerde nasıl işlediği ayrı bir sorgulama ve tartışma konusu olmuştur. Özellikle ulus-devlet düzeyinde demokrasinin kendi içinde demokratik olarak işleyen kurumları da gerektirip gerektirmediği sorusu, özellikle siyasi partiler açısından gündeme getirilmekte ve tartışılmaktadır (Dönmez, 2016). Şüphesiz siyasi partiler sadece teoride demokrasinin olmazsa olmazı değil, aynı zamanda iyi işleyen demokratik sistemler ve pratikte siyasetin de kilit aktörleridir. Rekabetçi seçim siyasetinin resmî kurumları olarak siyasi partiler, seçim siyasetinin partiler arası rekabetçiliği bağlamında, seçimlere itiraz etme, aday ortaya koyma, insanların sosyal ve ekonomik durumlarını tartışmak için platformlar yaratma dâhil, ancak bunlarla sınırlı olmayan çok sayıda demokratik işlevi yerine getirir. Sorunları ve bu sorunları çözmek için kamu politikaları önermek, demokrasinin bir son değil, süreklilik arz eden, değişime ve gelişmeye her zaman açık bir süreç olduğundan bahisle, siyasi partilerin demokrasiye nasıl katkı sağladığı da yeni tartışmalara ve yeniden yorumlara açıktır. Bir sistemde (ulus-devlet) seçime dayalı veya partiler arası demokrasinin demokratik olarak çalışan siyasi partileri, yani

parti içi demokrasiyi gerektirip gerektirmediği bu yeni tartışmalardan biridir. Parti içi demokrasi, bir siyasi parti için basitçe içeride demokrasi ile ilgilidir. Bir sistem için demokrasi ne anlama geliyorsa, Parti içi demokrasi de benzer şekilde bir siyasi parti anlamına gelir. Gücün yerinden yönetimi, parti içinde ifade özgürlüğü, demokratik aday seçiminin yanı sıra kadınların, gençlerin ve azınlık gruplarının üyelik hakları gibi parti içi demokrasinin belirli kriterleri vardır. Parti içi demokrasi, açıklık, kapsayıcılık ve katılım dâhil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere belirli koşullar karar alma sürecine katılım fırsatlarını gerektirmektedir. Örneğin, birkaç kişi parti üyesi olabilir ve tüm üyeler dâhili olarak demokratik bir partide karar verme ve politika oluşturmaya katkıda bulunabilir. Aşırı merkezileşmiş, otokratik liderlikler ve erkeklerin egemen olduğu partiler tarafından yönlendirilen partilerde, parti içi demokrasi çok iyi çalışmamaktadır (Celep, 2021: 768-794).

Demokrasi kavramına siyasi partiler açısından bakıldığında zaman, genel oy verme hakkının yaygınlaşmasına bağlı olarak ortaya çıkan, demokrasiyi uygulamak için demokrasi sayesinde ortaya çıkan modern siyasi partilerin, bir ülkeyi demokratik esasları dikkate alarak yönetmeleri için, en başta kendi içyapılarında demokrasiyi işletmeleri gerekmektedir (Özcan ve Yanık, 2013: 30).

Bir tek parti tipi oluşturmaktan ziyade, partilerin içyapısında bir demokratikleştirmeyi amaçlayan hukuki düzenlemeler, siyasi partilerin parti içi demokraside başarılı olmasının temel koşullarından biridir. Öte yandan parti içi demokrasinin yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, bütün kurumları ve kurallarıyla demokrasinin toplumun tüm kesimleri tarafından sahiplenilip içselleştirilmesi ve uygulanmasına bağlı olarak gerçekleştirilebileceği unutulmamalıdır. Demokratik bir siyasal sistemin temel göstergesi olarak kabul edilen siyasi partiler, demokratik bir rejimin ilkeleri olan demokrasi unsurlarını kendi bünyelerinde de barındırmalıdır (Karakoç, 2017: 73).

Siyasi partilerde parti içi demokrasiler, baskıları ve oligarşik eğilimlerin giderilerek demokratik örgüt yapısında içinde, liderlerin, parti organlarının, teşkilât üyeleri ve adayların demokratik esaslar dikkate alınarak seçilmesi, karar alma süreçlerinin hiyerarşik yapıya uygun olarak işlemesidir. Bir ülkede demokrasinin işleyişiyle siyasi partilerin yönetilmesi arasındaki zorunlu ilişkilerin bir sonucu olarak temsili demokrasi, bir bakıma partiler demokrasisine dönüşmüş ve bir ülkede

demokrasiye ulaşabilmek için parti içi demokrasinin mutlak suretle tesis edilmesi bir zorunluluk olmuştur (Suavi, 2000: 88-125).

Bir ülkede hem demokrasinin hem de parti içi demokrasinin tesis edilmesi, toplumun geniş kesiminde siyasi katılımcılık, arzu, bilinç ve iradesinin güçlü ve kararlı olmasıyla doğrudan ilgilidir. Ancak parti içi demokrasi olgusunun doğal teminatı niteliğindeki bireyin iradesi ve bilinci henüz gereken ve istenen düzeye ulaşmamıştır. Ülkenin demokratik rejim şemsiyesi altında siyasi partilerin oligarşik bir yapıya sahip olduklarını gören siyaset bilimcileri, yaptıkları araştırmalarla, bireyin kendisi ve bilinç yapısıyla sınırlı bir çözümün yetersiz olduğu görüşünü de içerecek şekilde, çözüm yolunu demokratik anayasa ve siyasi parti kanunlarının yürürlüğe girmesinde bulmuşlardır (Koçak, 2002: 98).

Parti içi demokrasinin önemiyle ilgili öğretide farklı iki yaklaşım bulunmaktadır. Siyasi bir rejimin demokratik olabilmesi için, en başta sözü edilen siyasi rejimdeki siyasi partilerin kendi içyapısında demokrasiyi benimsemiş olmaları, parti içi demokrasiyi işletmeleri gerektiği görüşüne bunlardan ağırlıkta olan görüştür. Bundan dolayı parti içi demokrasiyle ülkenin genelinde tesisi edilecek demokrasi arasında inkâr edilemez bir ilişki bulunmaktadır. İkinci görüşe sahip olanlar ise, parti içi demokrasiyi demokratik sistemin bir gereği olarak kabul etmemekle birlikte, partilerin iç işleyiş yapısında demokratik davranılmamasının gerekli olduğunu da ileri sürmezler. Ancak, demokrasi ile parti içi demokrasi arasında doğrudan bir ilişkinin olmadığına inanmaktadırlar (Küçük, 2015: 235-276).

Parti üyelerini parti içi müzakerelere ve karar vermeye dâhil ederek, çeşitli parti modellerinde çok çeşitli şekillerde yapılabilir. Bazıları, içsel olarak demokratik prosedürler kullanmanın, daha duyarlı politikalara sahip ve daha fazla seçim başarısına sahip yetenekli, çekici liderler seçme olasılığının daha yüksek olduğunu savunmaktadır. Bu demokratik iç süreç, genel olarak demokrasi kültürünü güçlendirmektedir. Temsili demokrasilerde önemli aktörler olan siyasi partilerin seçimlere giderken kararlarını nasıl aldıkları ve adaylarını nasıl belirledikleri çok önemlidir (Sinclair, 1988: 5-36). Temel sorumluluğu halkın siyasi yetkinliğini beslemek olan bir demokrat partinin demokratik süreci önemsemesi, partinin iç yapısı içinde başlamalıdır. Seçimlere giderken bir partinin örgütsel yapısı güçlü bir liderlik

gerektirdiği için politik süreçte karışıklık çıkardığı iddiasıyla parti içi demokrasi göz ardı edilebilmektedir (Yetkin, 2012: 77-79).

Partilerin parti içi demokrasi düşüncesine yaklaşımları parti örgüt modelleri, kapsayıcılıkları, merkezileşme ve kurumsallaşma özelliklerine göre farklılıklar göstermektedir (Karakoç, 2017: 91). Partilerin çeşitli süreçlerine katılmanın bazı yolları ve bunların nasıl kısıtlandığı aşağıda verilmiştir:

Adayları ve Liderleri Seçmek: Seçim süreçlerinde parti üyelerinin etkinliği çok önemlidir. Sınırlamalar arasında; üyelerin üye olma süreçlerini, üyelerin ücret ödemesini ve iç seçimlere katılmaya hak kazanabilmek için bir süre beklemesini zorunlu hale getirmek bulunmaktadır. Aday adaylarının merkez parti yetkilileri tarafından incelenmesi ve seçime demografik kota getirilmesi de kısıtlamalar arasındadır (Yanık, 2013: 191-192).

Parti Politikalarının Belirlenmesi: Parti politikaları geliştirmek için istişareler ve iç plebisitler de dâhil olmak üzere çeşitli yöntemler uygulanabilir. Üzerinde tartışma olan bir politik konuda karara varmak için parti içi referandum istenmesi ve alınan sonucun bağlayıcı olması mümkün görünmemektedir (Özcan ve Yanık, 2013: 38).

Üyelik: Bir partiye üye olmanın gerekleri, üye kayıtlarının tutulması ve kayıtların uygunluğu bu noktada önemlidir (Küçük, 2015: 129-137).

Partiler, kitlesel destek yoluyla meşruiyetlerini oluşturmak, liderler ve destekçiler arasında bağlantılar kurmak, fon toplamak, gönüllü işgücünden yararlanmak ve gelecekteki adayları kaynaklamak için üye kaydetmektedirler. Destekçiler, siyasi bir inancı ifade etmek, çeşitli düzeylerde siyasete daha fazla dâhil olmak, sosyal bağlantılar oluşturmak ve parti üyeliğiyle bağlantılı ekonomik avantajlardan yararlanmak için üye olarak kaydolmaktadırlar (Yanık, 2013: 204-206).

Farklı parti yapıları, parti içi demokrasiyi artırmak için farklı başlangıç noktalarına sahiptir. Partilerin içyapıları, siyasi sonuçları çeşitli şekillerde etkileyebilmektedir. Partilerin örgütlenme modelleri, merkezileşme ve kurumsallaşmanın farklı kombinasyonları, parti içi demokrasinin gelişmesini etkilemektedir (Duverger, 1974: 22-27). Etkili parti yapıları inşa ederken, kurumsal

ortam, iletişimin erişilebilirliği, kültürel ve tarihsel ortam, demokratik değerlere yönelik ideolojik taahhütler gibi çeşitli faktörler göz önünde bulundurulmalıdır (Karakoç, 2017: 100).

Parti hukukundaki değişiklikler veya seçim kayıpları gibi İç ve dış baskılar, bir partinin yapısında ideolojik veya taktiksel değişimi zorlamaktadır (Duverger, 1974: 22-27). Parti içi demokratik prosedürlerin artırılmasının genel bir demokratik fayda sağlayıp sağlamadığı konusunda uzlaşma sağlanamamasına rağmen, yine de siyasetle ilgili yaygın hayal kırıklığının olduğu ülkelerde şeffaflığın artması ve daha fazla inzivaya alınması yönünde bir yaklaşım bulunmaktadır (Zariç, 2011: 99-115). Partilerde içi demokrasinin uygulanması, partilerin iç sorunlarına çözümler üreten, kitlelerinin irade ve isteklerinin tabandan tavana iletilmesine imkân sağlayan, geniş bir siyasal katılımın gerçekleştirilmesini tesis eden ve bu sayede çağdaş demokrasinin gereklerinin uygulanmaya başlanmasını sağlayan, olmazsa olmaz nitelikleri olan, siyasal, hukuksal ve toplumsal bir araçtır (Tuncay, 2000: 113-125).

1.2.2.1. Parti İçi Demokrasinin Zorlukları

Parti içi demokrasinin gerekçesi ve faydaları konusunda bir fikir birliği yoktur. Bu konuda bazıları, parti içi demokrasinin yararlarını vurgularken, diğerleri bunun siyasi partilerin temel işlevlerine gerçekten katkıda bulunduğundan şüphe duyduklarını ifade etmektedirler. Demokrasiye ilişkin belirli görüşler, her şeyden önce, siyasi partilerin daha geniş seçmenlerin çıkarlarını yansıtan ve iç katılım, şeffaflık ve iç seçimlere daha az değer veren politikalar (çıkar toplama ve politika oluşturma) ve nitelikli personel (işe alma) toplama ve sağlama kabiliyetine değer vermektedir. Parti içi demokrasiyi gereğinden fazla çalıştırmanın bir partinin iç liderliğinin gücünü aşırı derecede seyrelttiği ve o partinin seçim vaatlerini tutmasını zorlaştırdığı da iddia edilmektedir (Tan, Çiçek ve Koçar, 2016: 347-364). Dahili demokratik prosedürler, muhtemelen demokratik istikrara zarar vererek, parti bölünmeleri ve krizler için olasılıkları artırabilir. Bununla birlikte açık aday seçim yöntemleri bazı durumlarda küçük elitlerin gücünü gerçekten artırabilmektedir. İç demokrasinin hem parti içinde hem de genel olarak toplum içinde gerekli uygulanabilir bir demokratik kültürü geliştirdiği ileri sürülebilmektedir. Demokratik prosedürlerin seçmenlerin fikirlerinin temsili üzerinde olumlu etkileri olabilir ve yeni üyeler çekerek ve yeni fikirler için alan yaratarak örgütü güçlendirebilmektedir. Son

olarak, demokratik iç prosedürlerin, farklı müzakere alanları arasında gerekli dikey bağlantıları ve ayrıca rekabet eden konular arasında yatay bir bağlantıyı sağlayacağı iddia edilebilmektedir (Yanık, 2013: 41-43).

Görünüşe göre her iki akıl yürütme çizgisi de geçerli olabilir, ancak büyük ölçüde parti içi demokrasi, demokrasinin yöntemlerine ve siyasi partilerin karşı karşıya olduğu siyasi bağlama bağlıdır. Bu nedenle aşağıda, dâhili demokratik prosedürlerin çok yararlı olabileceği, ancak herkese uyan tek bir yaklaşımın benimsenmemesi gerektiği tartışılacaktır. Parti içi demokratikleşmenin faydaları; kullanılan belirli araçlara, uygulama yöntemine ve siyasi bağlamla etkileşime bağlıdır. Siyasi partilerin iç birliği, siyasi parti sistemindeki düşük oynaklık ve demokratik yasal çerçeve gibi demokrasinin diğer önemli özellikleriyle yüzleşmesini içermektedir. Siyasi partilerin iç demokrasisinin gelişimindeki bir dizi önemli sorunlar vardır. Bu iç demokratik yapıların kanunla veya başka yollarla sağlanması ve bu yapıların siyasi partiler genelinde uygun demokratik uygulamada uygulanması, bir dizi bağlamsal özelliğin çok önemli olduğu karmaşık bir uygulamadır. Partilerin faaliyet gösterdiği değişken siyasi bağlam göz önünde bulundurulduğunda, kendi içinde demokratikleşen siyasi partilerde son derece önemli olan bazı zorluklar bulunmaktadır. Bu yüksek oynaklık, gelişmekte olan tüm demokrasilerin ortak bir özelliği değildir; söz konusu politik sistem, belirli bir kültürel veya coğrafi bölgeye bağlı değildir. Bu bağlamda bazı ülkeler politik olarak değişken olarak kategorize edilebilirken; diğer ülkeler politik olarak daha istikrarlıdır. Bu uçucu sistemlerin kökenleri genellikle karmaşık ve bağlama çok özel olsa da bu sistemlerin problemlerden bazıları ortaktır (Ekizceleroğlu, 2016: 98-118).

1.2.2.1.1. Parti İçi Seçimler ve Aday Belirleme Süreci

İç seçimler, çok çeşitli siyasi parti yetkililerinin yanı sıra ulusal, bölgesel, yerel temsilcilik ve delegelik gibi farklı siyasi temsil seviyeleri için siyasi adayların seçimini içerebilmektedir. Bazı zorluklar tüm seçimleri kapsıyor gibi görünse de, her seviye ve pozisyon için farklı bir dizi spesifik zorluk formüle edilebilir. Bu noktada elitlerin egemenliği, rekabetçi olmayan liderlik seçimleri, ayrımcı aday seçimi ve kayırmacılık da dâhil olmak üzere parti içi demokrasinin karşı karşıya olduğu bazı temel zorluklar ifade edilmektedir. Bu özellikler, temelde gelişen demokrasilerde olmak üzere tüm dünyada siyasi partilere ilişkin 'standart ağıt' ile örtüşmekte ve

partilerin iç işleyişine ve seçimlerine yansımaktadır. Gelişmekte olan bir siyasi partideki etkinliklerini dikkate almak için adayları veya parti yetkililerini, seçmenin farklı yöntemlerini birbirinden ayırmak faydalı olabilir. Tüm siyasi parti seçimlerine uygulanabilecek aday seçim yöntemlerinin dört boyutunun bir sınıflandırması sunulmaktadır: (1) Adaylık (yani kim seçilebilir, herhangi bir kısıtlama var mı?), (2) Parti seçmenleri (seçmen kim, herhangi bir kısıtlama var mı?), (3) Adem-i merkeziyetçilik (yani adaylar nerede, hangi düzeyde seçilir?) ve (4) Oylama/atama sistemleri (yani adaylar nasıl, hangi prosedüre göre belirlenir?). Bu dört boyuta göre tüm aday seçim modelleri prosedürlerdeki açıklığa göre kategorize edilebilmektedir. Bir parti liderini seçmek için açık ön seçimler, kapalı ön seçimler, delege konferansları, fikir birliği yöntemleri veya atama gibi çeşitli yöntemler açıktan kapalı prosedürlere göre sıralanmıştır. Aday seçim prosedürlerinin veya başka herhangi bir seçimin aslında tüm hikâyeyi anlatmadığına ve gerçek uygulamaları değerlendirmeye çalışırken aynı tür soruların enformel prosedürlere göre hedef alınabileceğine dikkat edilmelidir.

Ancak yasal çerçeve, siyasi partilerin seçim belgelerinin kabulü ve uygulanması üzerinde büyük etkiye sahip olabilir. Bununla birlikte, yasal taraf gereksinimlerinin kapsamı ülkeler arasında oldukça büyük farklılıklar göstermektedir. Bazı ülke siyasi partileri herhangi bir yasal düzenlemeyle neredeyse hiç karşılaşmazken, birçok ülke de düzenli olarak bir takım parti gerekliliklerini içeren anayasal reform tartışmalarına katılmaktadır. Bu ülkelerden bazıları hâlihazırda siyasi partilerin iç demokratik prosedürleri (Örneğin ulusal meclislerin organizasyonu veya ön seçimlerin organizasyonu) desteklemesini şart koşarken, genç ve gelişmekte olan demokrasilerde çoğu zaman zeminin oluşturulması yasal olarak halledilememektedir. Parti liderinin, siyasi adayların ve diğer temsilcilerin seçimi herhangi bir demokratik parti için önemli olsa da seçimler parti içi demokrasinin anlamını tamamlamıyor gibi görünmektedir (Uslu ve Turhan, 2020: 317).

1.2.2.1.2. Katılım ve Temsil

Gelişmekte olan demokrasilerde siyasi partilerin temsilcileriyle yapılan tartışmalar, düzenli olarak tüm üye ve grupların eşit katılımının (olasılıklarının), adil ve açık seçimlerden çok, parti içi demokrasi kavramının merkezi unsuru olarak algılandığını vurgulamaktadır. Azınlıkların veya dezavantajlı grupların fikir ve

çıkarlarının temsili, salt seçim organizasyonundan ziyade katılımı teşvik ederek genellikle daha iyi sonuçları garanti edebilir. Bu katılım, tabandaki üyelerin parti politikaları üzerindeki etkisini ve ayrıca parti faaliyetlerinde ve parti organlarında tabanın temsiliyi içermektedir. Çoğu durumda, taban düzeyindeki üyelerin sürekli veya en azından düzenli istişareleri mevcut değildir, bu da parti liderleri ve üyeler arasındaki temsili ilişkiye büyük tehditler oluşturur (Ekizceleroğlu, 2016: 109).

Demokratik politika oluşturma, forumlarda, tartışmalarda, istişare toplantılarında ve diğer platformlarda katılımcı bir politika geliştirme sürecini içerir ve karar verme yetkisini siyasi partilerin tabanına dağıtmaktadır. Partilerde parti meclisleri ve kongreler gibi klasik araçların yanı sıra parti içi referandumu ve kamuoyu yoklamaları daha yenilikçi araçlar olmak üzere birçok demokratik karar verme yöntemi vardır. Bu tür katılımcı araçlar, partilerde yasal olarak çok nadir kullanılmaktadır ve genellikle en yüksek karar alma organları olan düzenli olarak yapılan genel kurulları organize etme zorunluluğundan fazlasını gerektirmemektedir. Bununla birlikte, kısmen çok değişken siyasi manzara nedeniyle, fiilen örgütlenmiş meclislerin sayısı bazen oldukça düşüktür. Ayrıca, bu toplantılarda sıradan üyelerin veya tek delegelerin fiili etkisi; zaman eksikliği, manipülasyon ve bazı durumlarda seçim usulsüzlükleri nedeniyle çoğu durumda çok düşüktür.

Azınlığın veya yeterince temsil edilmeyen grupların temsili konusundaki tartışma, siyasi partilerin aday önerme konusundaki takdir yetkisini büyük ölçüde etkileyebilecek kota mevzuatını içerebileceğinden, daha hassastır. Gelişmekte olan demokrasilerin çoğunda, ana karar alma organlarında temsili katılımı olmayan bazı gruplar vardır. Genellikle bu gruplar kadın ve gençlerden ve bazı durumlarda yerli veya etnik gruplardan veya engelli insanlardan oluşmaktadır. Yasal olarak zorunlu temsili veya kurulu kota sistemlerine rağmen temsili sağlanması, parti içi demokraside bazı zorluklar sunmaktadır. Bu yasal önlemlerin yanı sıra, tüm grupların katılımının teşvik edilmesi, gençlik ve kadın platformlarının finansmanı, kapasite geliştirme ve bilinçlendirme kampanyaları gibi çok sayıda başka önlemlerle temsili kabiliyeti artırılabilir. Genel olarak katılım ve temsili, iç seçimler kadar parti içi demokrasinin bir parçasıdır ve farklı yaklaşımlar kullanılarak teşvik edilebilmektedir.

1.2.2.1.3. Parti İçi Demokrasi ve Yasal Çerçeve

Gelişmekte olan birçok demokrasi, siyasi reform tartışmaları ile karakterize edilir. Bu reform tartışmalarının çoğunda, siyasi partilerin iç işleyişini geliştirmeye yönelik öneriler ve genel olarak siyasi sisteme katılımı ve temsili artırabilecek diğer değişiklikler öne sürülmüştür. Ayrıca, bir siyasi sistemin veya seçim sisteminin birçok özelliği, parti içi demokrasinin şekillenme usulünü etkiler. Örneğin bazı ülkelerde kadın temsiline ilişkin bir parlamento kotası konularak, tam katılım olanakları sağlayarak kadınların siyasi partilerde oynayabilecekleri rol artırılmaktadır. Ayrıca, seçim sisteminin türü, yeterince temsil edilmeyen grupların şansını büyük ölçüde etkileyebilmektedir. Seçim sistemleri ve düzenlemeleri siyasette çoğulculuğu ve oynaklığı etkileyebilmektedir. Türkiye gibi bazı ülkeler yüksek parlamento barajları oluşturmakta ve bu da muhalefet partilerinin katılımı ve gelişmesi konusunda zorluklara neden olmaktadır. Diğer ülkeler, zeminden geçiş konusunda -doğru şekilde uygulanırsa- daha az akıcı siyasi dinamiklere yol açabilecek cezalar uygulamaktadır. Özetle, birçok düzenleme siyasi oynaklığın yanı sıra iç işleyişi de etkileyebilmektedir.

Birçok ülke demokrasi konusunda düzenlemelerin uygulanmaması ve uygulanamaması konusunda sorunlarla karşı karşıyadır; bu ülkelerde zemin geçişine resmi olarak izin verilmemektedir, ancak zemin geçişinin gerçekleşmemesini garanti altına almak için gerçek bir yaptırım önlemi bulunmamaktadır. Benzer şekilde, bazı siyasi partiler kendi siyasi partilerinin yerel seviyelerinde kota uygulama yetkisine sahip değildirler. Mevzuata herhangi bir yaptırım önlemi dâhil edilmezse, üyeler siyasi liderlerinin iyi niyetlerine bağlı kalmaya devam edecek ve çoğu durumda onlara iyi hizmet etmeyecektirler. Demokratikleşme tartışmalarında ikinci bir zorluk, önemli bir reform önerileri paketi lehine parlamenter çoğunluğun gerçekleştirilmesini içermektedir. Pek çok durumda - belki amaçlanmasa da - mevzuat ya muhalefeti ya da hükümet partilerini ya da küçük partileri ya da büyük partileri desteklerken diğer gruba siyasi olarak zarar vermektedir. Bu durum genellikle zorlu reform süreçlerini beraberinde getirmekte ve minimum paket reformları ile sonuçlanmaktadır. Buradaki zorluk, bir grup partiyi diğerinden üstün tutmadan, esaslı demokratik reformlar üzerinde fikir birliğini teşvik etmektir. Üçüncüsü, herhangi bir reform tartışması parti farklılıklarını hesaba katmalıdır, yani her bir parti belirli bir demokratik hedefi gerçekleştirmek için farklı bir mekanizma setini tercih edebilir veya buna ihtiyaç

duyabilmektedir. Son olarak, kadınların veya gençlerin siyasete katılımının sözde kuklalar yerleştirilerek vitrin süslemelerinde amaçsız yer aldığı ve siyasi oluşumlarda kötüye kullanıldığı sıklıkla ilan edilmektedir. Kapasite geliştirme ve farkındalık stratejileri bu nedenle herhangi bir demokratikleşme stratejisinin merkezi unsuru olarak düşünülmelidir. Uygun taahhüt olmadan hiçbir strateji istenen hedeflere ulaşamaz (Ekizceleroğlu, 2016: 218-247).

1.2.2.1.4. Parti İçi Demokrasi ve Parti Finansmanı

Gelişmekte olan demokrasilerde siyasi parti temsilcileriyle konuşurken, siyasi partilerin demokratik görevlerini yerine getirmek için ihtiyaç duydukları önemli miktarda finansmana atıfta bulunarak “Demokrasinin bir maliyeti vardır” ifadesi düzenli olarak detaylandırılmaktadır. Para ve demokrasi arasında, özellikle de özel paranın siyasetteki zengin rolünün yolsuzluk, oy satın alma ve kayırmacılık gibi birçok çarpıtıcı etkisi olabileceğinden, karmaşık bir ilişki vardır. Bununla birlikte, siyasi partilere kamu finansmanı sağlanmasının demokrasiye olumlu etkilerinin yanı sıra bazı olumsuz etkileri de olabilmektedir. Anayasa’nın 68. maddesinin son fıkrasında Türkiye’de siyasal partilere yapılacak mali yardımlar; *“Siyasi partilere, devlet, yeterli düzeyde ve hakça malî yardım yapar. Partilere yapılacak yardımın, alacakları üye aidatının ve bağışların tabi olduğu esaslar kanunla düzenlenir.”* ifadeleriyle açıklanmıştır (Anayasa, 1982)

Belirli koşullar altında, kamu finansmanının sağlanmasının parti içi demokrasinin gelişimi üzerinde önemli olumlu etkileri olabilir. Dikkate alınması gereken ilk koşul, tahsis yöntemini içerir. Genel olarak, kamu finansmanı tüm (parlamento) partiler arasında, kullanılan oy sayısına göre veya meclis sandalye sayısına göre veya bu yöntemlerin herhangi bir kombinasyonuna göre oransal düzeyde eşit olarak dağıtılabilir. Bir siyasi partiyi diğerinden daha fazla güçlendirebileceğinden bazı ülkelerde, kamu parti finansmanının sağlanmasını uygulamak zor olmuştur. Örneğin partiler arasında eşit dağılım, muhalefeti ve küçük partileri güçlendirecektir ve bu nedenle büyük bir hükümet partisi veya koalisyon tarafından üzerinde anlaşmaya varılması gereken konularda uzlaşa sağlanması pek olası değildir. Bu nedenle, karma veya orantılı bir sistemin benimsenmesi daha olasıdır (Topuzkanamış, 2013: 167-203).

1.2.2.1.5. Parti İçi Demokrasi ve Yeterince Temsil Edilmeyen Gruplar

Belirli grupların -özellikle kadınlar, gençler, yerliler, etnik gruplar ve/veya engelliler- yeterince temsil edilmemesi, demokrasilerde çok önemli bir tartışma konusudur. Katılımı ve temsili artırmanın tercih edilen yöntemi konusunda bir fikir birliği bulunmamaktadır. Gelişmekte olan ve daha yerleşik birçok demokraside, kota sistemleri, özellikle kadınlar için, geniş bir tartışma konusudur (International IDEA, 2003). Bazıları kotaları adalet ve yeterlilik ilkelerinin ihlali olarak görürken, diğerleri onları adil rekabeti engelleyen yapısal engellerin telafisi olarak görüyor. Literatürde bu konu üzerindeki tartışmalar, bir kota sistemi üzerinde anlaşmayı zorlaştırdı ve birçok ülkede uygulanmasını daha da zorlaştırdı. Taraftarlar, siyasette yüzde elli kadın temsiline, kadınların çıkarlarının temsil edilmesinin yanı sıra sonuçların eşitliği ve adalet ilkesi doğrultusunda faydalı olduğunu savunmaktadırlar. Ancak muhalifler, eşit sonuç yerine eşit fırsatları hedefleyen bireysel adalet ilkelerine başvurarak bu tartışma çizgisini reddediyorlar. Kadınların katılımını engelleyen yapısal faktörler genellikle kültürel nitelikte olduğundan ve kavranması çok zor olduğundan, tartışma çok karmaşıktır. Daha yüksek düzeyde kadın katılımını sağlamaya yönelik araçlar üzerinde bir fikir birliği olmamasına rağmen, kadınların katılımını ve temsiline teşvik etme hedefi o kadar sık tartışılmamaktadır. Bu nedenle, kotaların işe yaramadığı veya kabul edilmesinin veya uygulanmasının muhtemel olmadığı durumlarda katılımı teşvik edecek diğer -daha az tartışmalı- araçların dikkate alınması gerekmektedir. Bu, bir dereceye kadar kadınların damgalanmasını önleyebilir ve artan kadın katılımının ortak hedeflerine ulaşmak için farklı parti stratejilerine veya araçlarına biraz yer bırakabilir. Ayrıca, eğer biri kotalarla meşgul olacaksa, belirli ülke bağlamında bu önlemlerin sonuçlarını test etmek için birkaç veya daha fazla seçim dönemi için geçici kotalar kurmak akıllıca olabilecektir. Ayrıca geçici bir kota, kadınların siyasete katılımını yapısal olarak artırarak kadınların katılımını artırmada etkili olabilir (Ekizceleroğlu, 2016: 69-95).

Alternatif olarak, kadınların ve yeterince temsil edilmeyen diğer grupların katılımını teşvik etmek için başka daha yumuşak yaklaşımlar da kullanılabilir. Bazı reform tartışmaları, özellikle temsili konusunda eksiklik yaşanan grupların katılımını hedefleyen parti finansmanını uygulamaya dâhil edecek önlemleri içermektedir. Kamu kaynaklarının bir kısmı parlamentodaki veya diğer siyasi parti organlarındaki

kadın sayısına göre dağıtılabilir. Ayrıca, bunun yerine kadın platformlarına ve kapasite geliştirme etkinliklerine yoğun bir şekilde yatırım yapılabilir. Yine, yeterince temsil edilmeyen belirli bir gruba mensup siyasi partilerin birçok üyesi, kendi faaliyetlerini ve politikalarını geliştirmek için partiden, devletten veya uluslararası kuruluşlardan doğrudan fon almayı tercih eder. Bireysel adayların yanı sıra grupların ekonomik olarak güçlendirilmesi, gençler veya kadınlar için bir dizi mali engelin üstesinden gelebilir. Bununla birlikte, bu araçların kayda değer sonuçları olsa da, egemen bir kültürde ve paranın ve ağların kuralındaki bir değişikliğin hatırı sayılır bir zaman alacağını anlaşılmaması gerekmektedir. Sonuç olarak, kota sistemleri parti içi demokrasiye, uygulamanın siyasi destekle garanti altına alınması durumunda yararlı olabilir. Bu eksik ise yeterince temsil edilmeyen grupların ekonomik olarak güçlendirilmesi gibi yumuşak yaklaşımlar aranmalıdır (Gül ve Altındal, 2015: 51-71).

1.2.2.1.6. Parti İçi Demokrasi, Ön Seçimler ve Parti Birliği

Siyasi partilerin, siyasi lider için seçim mekanizması olarak açık ön seçimleri dâhil edecek şekilde açılması fikrine katılmayanların bir nedeni, parti birliğine ve istikrarına yönelik olası tehditlerden partiyi uzak tutmaktır. Parti birliği ve liderlik seçimlerinin açıklığı arasında algılanan bir değiş tokuş var gibi görünüyor. Uzlaşma siyasetine genellikle zayıf veya gelişmekte olan siyasi partiler için daha istikrarlı bir strateji olarak atıfta bulunmaktadır. Zayıf bir parti yapısı, mağlup adayların kayıplarını kabul edeceklerini, yeni lideri destekleyeceklerini ya da siyaseti tamamen terk edeceklerini garanti etmek için genellikle yeterli değildir. Sonuç genellikle taraftarlar da dâhil olmak üzere partiden ayrılma şeklinde ortaya çıkmaktadır (Gökçe, 2013: 9).

Ön seçimler yalnızca parti içi demokrasiye katkıda bulunurken, bazı koşullar yerine getirildiğinde partinin istikrarını bozmaz. Birinci koşul -yukarıda detaylandırıldığı gibi- temel bir parti yapısı ve parti içinde bir miktar bütünlüktür. İkinci bir koşul, sıradan üyelerin seçimlere aktif olarak olduğu kadar pasif olarak da katılma yeteneğidir. Birincil seçimler, hukuki veya fiili koşullar gereği, yalnızca esas olarak kendi türünü gözeten aynı eski zengin ve güçlü seçkinlere açıksa veya üyeler karşılaştıkları seçenekler hakkında iyi bilgi sahibi değilse, merkezi olmayan karar verme kabiliyetinde artış olmaz. Ön seçimlerin zaman zaman sadece bir promosyon gündeminin araçları olduğu kanıtlanmıştır, ön seçimler tabandakilerin

güçlendirilmesine katkıda bulunmaz. Üyelerin en azından önemli bir bölümünün kapasite geliştirme yoluyla yetkilendirilmesi, farklı adaylar hakkında az çok nesnel bilgi sağlanması ve ön seçimlere katılımın önündeki engellerin azaltılması, demokratik ön seçimlerin sağlanmasında temel koşullardır (Aydın, 2007: 82-108).

Parti örgütlenmesinde bütünlük, yetkilendirme, yeterli düzeyde bilgi birikimi ve düşük giriş engelleri gibi koşullar karşılanmazsa, ön seçimlerin potansiyel demokratik sonuçları olmayacaktır ve parti istikrarını korurken parti içi demokrasiyi geliştirmek için başka yöntemlerin değerlendirilmesi gerekebilecektir. Delege konferansları yoluyla seçim ve bir konsensüs oluşturulması prosedürü -her ne kadar konferans seçimleri ön seçimlerle aynı koşulları gerektirse de- ancak biraz daha az ölçüde uygulanabilir seçeneklerdir. Uzlaşma prosedürünün ikinci seçeneği, dikkate alınması gereken ilginç bir seçenektir. Çünkü böyle bir prosedür, parti içindeki farklı grupların temsilcilerinin yanı sıra tüm potansiyel adayları da kapsayabilir. Bu prosedürde, parti politikaları ve – genellikle daha da önemlisi – parti pozisyonları, herkes tarafından kabul edilebilir, bu da herkes için faydaları olan bir uzlaşmayla sonuçlanabilir. Ön seçimlerin düzenlenmesine karar verilse bile, böyle bir prosedür parti pozisyonlarını seçimlerden önce gruplar arasında eşit olarak bölerek partiyi istikrarlı kılar. Konsensüs oluşturulması prosedürü açıkça ön seçimler kadar herkese açık olmasa da nihai sonuç birçok durumda tamamen açık bir sistemden daha demokratik olabildiği için demokratikleşme uygulamalarında dikkate alınması gerekmektedir (Gökçe, 2013: 9).

1.2.2.1.7. Parti İçi Demokrasi ve Parti Değişirmeler

Parti değiştirme, değişken siyasi sistemdeki birçok önemli özellikten biridir. Siyasi oynaklığın önemli bir unsuru olarak kabul edilen ve siyasi netliği bozan parti değiştirmeler, özellikle muhalefet partileri için sorunlara neden olmaktadır. Milletvekillerinin temelde partilerinden ayrılarak yeni partilerde yer almaları, koltuklarından vazgeçmemeleri anlamına gelmektedir. Oy verme davranışına ilişkin sorumluluğu tamamen ortadan kaldırdığı için bu tutum, siyasi partiler ve üyeleri için sorunlar yaratmaktadır. Milletvekilleri, parlamentoda ana karar vericiler olarak görülebilmekte ve bu milletvekilleri ile parti arasında hiçbir bağ olmadığında ilgili partinin siyasetteki etkisini azaltmakta ve kişi merkezli siyasetin rolünü daha da ağırlaştırmaktadır. Bir parti ile milletvekili arasında hiçbir iletişim ve hesap

verebilirlik bağı sağlanamazsa, aday listeleri oluşturma sürecinin ve iç seçimlerin değersiz hale geldiği iddia edilebilir. Bazı ülkeler, siyasi partilerin sistemdeki rolünü güçlendirmek için oynaklık ve hesap verebilirlik eksikliği sorunlarını ele almak için zemin geçişini düzenlemiştir (Ekizceleroğlu, 2008: 139-142).

Parti değiştirme sorunu oldukça evrenseldir ve temelde gelişen demokrasilerde siyasi partilerde belirli bir standardın olmamasından kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte, bazı problemlerin değişken siyasi manzaralar söz konusu olduğunda dikkate alınması daha da önemlidir. Milletvekilleri ve partileri arasındaki ilişki, herhangi bir seçim bölgesinde sıradan üyelerin fiili etkisini belirlediğinden, parti içi demokrasi ile zemin geçişi arasındaki bağlantı oldukça önemlidir. Milletvekilleri, bir siyasi partinin merkezi bir unsuru olarak kabul edilebildiğinden ve parti üyeleri tarafından seçimlere katılmak üzere bir parti listesinden seçilebildiğinden, karar alma gücünün ademi merkeziyetçiliği için hesap verebilirlikleri esastır. Bazı düzenlemelerin uygulanması, zeminden geçmeyi önlemeye yardımcı olsa da, bireysel milletvekillerinin partilerini başka şekillerde hayal kırıklığına uğratmasıyla ilgili bazı olumsuz etkilere de neden olabilmektedir. Netice itibariyle parti yönetiminin kararlarının parti üyelerince her zaman ve eksiksiz kabul edilmesi, buna itaat edilmesi söz konusu olamamaktadır (Gökçe, 2013: 9).

Parti içi demokrasinin sağlanması için alınan önlemler ve etkileri; yasal çerçeve, parti düzenlemeleri ve fiili uygulama olarak üç düzeyde ele alınmalıdır. Bu seviyeler arasındaki bağlantı, ayrıntılı uygulama sorunlarına işaret eder ve her üç seviyeyi de hedefleyen bütünleşmiş bir stratejik araç planı sağlayabilmektedir.

Parti içi demokrasinin uygulanmasında; demokratik mekanizmaların uygun şekilde işletilmesi, asgari reform paketlerinin ötesine geçmek için uzlaşma prosedürlerinin teşvik edilmesi ve kurallar ile düzenlemeleri somutlaştırmak için farkındalık ve kapasite geliştirme etkinlikleri dâhil olmak üzere yasal çerçeve üzerinde birtakım zorluklar tespit edilmiştir. İkinci olarak, yeterli kamu partisi fonunun sağlanması yıllık olarak ödenmeli ve yapısal olarak uzun vadeli veya katılımcı etkinliklere veya hedeflere harcanmalıdır. Kamu finansmanı üzerine tartışmalar teşvik edilmeli ve uygun düzenleme ve hedefleme teşvik edilmelidir. Üçüncüsü, yeterince temsil edilmeyen grupların katılımı büyük bir zorluk olarak belirlenmiştir. Stratejiler, tartışmalı ve uygulanması zor kota sistemlerini veya

finansman ve kapasite geliştirme gibi daha yumuşak yaklaşımları içerebilir. İlkini sonuçlarının çoğunluk tarafından kabul edilmeyebileceği ve bu nedenle parti finansmanı veya yalnızca kota sistemlerinin kısa vadeli taksitleri gibi yol gösterici araçlara dayanması gerekebileceği tartışılmaktadır. Siyasi partilerin örgütlenmesi, bağlılığı, yetkilendirilmesi ve bilgi sağlanması durumlarına göre seçmeli araçların benimsenmesini gerektiren, birincil ilkeler ve parti birliği arasında algıların değişmesi gerekmektedir. Ön seçimlerin veya delege seçimlerinin örgütsel bir sorun olacağı veya partinin birliğine engel teşkil edeceği durumlarda fikir birliği yöntemleri gerekli olabilir. Son olarak, finansal veya yasal teşvikler kullanılarak taban geçişi azaltmanın etkili ve uygulanabilir bir yöntemi ile oynaklıkta bir azalma gerçekleştirilebilir. Uygulanana siyasi engeller; zemin kayması ya da milletvekillerinin parti değiştirme faaliyetlerini azaltırken, bireysel milletvekillerine bireysel görevlerini yerine getirmeleri için bazı seçenekleri hala açık bırakmalıdır. Sözü edilen zorluklar, parti içi demokrasinin özünü oluşturmaktadır (Tan, Çiçek ve Koçar, 2016: 347-364).

1.2.2.2. Parti İçi Demokrasinin Unsurları

Siyasi partiler, kuruldukları toplumun ekonomik, kültürel, sosyolojik, hukuki ve siyasal sistemi gibi bütün sistemleriyle sürekli bir etkileşim içinde bulunmaktadır. Bu sistemlerden etkilendikleri gibi o sistemler üzerinde de etkili olmaktadır. Parti içi demokrasinin eksikliği ya da işlememesi, siyasi partilerin en önemli sorunlarından biridir. Parti içi demokrasinin temel unsurlarından olan hukuki düzenlemeler, bir parti tipi oluşturmaktan ziyade, partilerin içyapısında demokratik bir yapı oluşturmayı amaçlamalıdır (Özcan ve Yanık, 2013: 47). Ayrıca parti içi demokrasi üzerinde siyasi kültür, sosyoekonomik yapı, siyasi yapının kurumsallaşma süreci, hükümet sistemi, seçim sistemi ve yönetimi, yönetsel yapı ve bürokrasi, kamuoyu ve baskı grupları, hukuki öğeler gibi birçok unsur etkilidir.

1.2.2.2.1. Siyasal Kültür

Siyasal kültür, siyasi bir sürece düzen ve anlam veren ve siyasi sistemdeki davranışları yöneten temel varsayımları ve kuralları sağlayan tutum, inanç ve duygular kümesidir. Hem siyasi idealleri hem de bir politikanın çalışma normlarını kapsamaktadır. Siyasal kültür böylece siyasetin psikolojik ve öznel boyutlarının agrega biçimindeki tezahürüdür. Bir siyasi kültür, hem bir siyasal sistemin kolektif

tarihinin hem de o sistemin üyelerinin yaşam geçmişlerinin ürünüdür ve bu nedenle kamusal olaylara ve özel deneyimlere eşit olarak gelişmektedir.

Siyasi kültür kavramı, bir cumhurbaşkanı veya başbakan gibi belirli aktörlere yönelik tutumları ifade etmez, aksine insanların siyasi sistemi bir bütün olarak nasıl gördüklerini ve meşruiyetine olan inançlarını göstermektedir. Siyasal kültür, siyasi sürecin altında yatan temel değerlerin, duyguların ve bilginin bir bileşimidir. Bu nedenle, siyasi kültürün yapı taşları, vatandaşların yönetim şekillerine yönelik inançları, görüşleri ve duygularıdır (Özcan ve Yanık, 2013: 50).

Siyasal kültür, siyasi ideoloji, ulusal ahlak ve ruh, ulusal siyasi psikoloji ve bir halkın temel değerleri gibi uzun süredir devam eden kavramlarla ilişkili anlayışın çoğunu daha açık ve sistematik hale getirmeye çalışan yeni bir terimdir. Siyasi kültür hem liderlerin hem de vatandaşların siyasi yönelimlerini benimseyerek, elit davranışlara odaklanan siyasi üslup veya operasyonel kod gibi terimlerden daha kapsayıcıdır. Öte yandan, terim kamuoyu ve ulusal karakter gibi kavramlardan daha açık bir şekilde politik ve dolayısıyla daha kısıtlayıcıdır (Cerit, 2019: 29).

Daha spesifik olarak, siyasal kültür kavramı, bireyin politik davranışının psikolojik yorumlarına ve makro analiz düzeyine dayanarak, mikro analiz düzeyi ile siyaset sosyolojisinde ortak değişkenlere dayanan davranışsal yaklaşımda büyüyen bir boşluğu kapatma ihtiyacına yanıt olarak geliştirilmiştir. Bu anlamda kavram, dinamik politik analize hem modern derinlik psikolojisinin devrimci bulgularına hem de kitle toplumlarındaki tutumları ölçmeye yönelik sosyolojik tekniklerdeki son gelişmelere başvurabilmek için psikoloji ve sosyolojiyi bütünleştirme girişimi oluşturmaktadır. Siyaset bilimi disiplini içinde, siyasal kültüre yapılan vurgu, siyasi ideoloji, meşruiyet, egemenlik, milliyetçilik ve hukukun üstünlüğü gibi geleneksel sorunların incelenmesine esasen davranışsal bir analiz biçimi uygulama çabasına işaret etmektedir.

Siyasal kültür kavramı, politik analizdeki davranışsal yaklaşımın büyümesinde doğal bir evrim olarak görülebilir, çünkü başlangıçta bireylerin ve küçük grupların siyasi davranışlarını inceleyerek geliştirilen iç görü ve bilgi türlerinin toplu veya sistemik analiz sorunlarına uygulanma girişimini temsil etmektedir. Parti içi

demokrasinin uygulanmaya başlanması, yeterli ve gerekli demokratik unsurları kapsayan hukuksal düzenlemelere gidilmesinin yanı sıra, toplumun kültürel ve siyasal olgunluğa ulaşması, demokratik çoğulculuk ilkelerini kültürel ve düşünsel anlamda içselleştirmesinin düzeyine bağlıdır (Özcan ve Yanık, 2013: 55).

1.2.2.2.2. Sosyal ve Ekonomik Yapı

Ülkelerin geri kalmışlık ve gelişmişlik düzeyleriyle bir bağ kurulabilmesinin yanı sıra ekonomik olarak gelişmiş toplumsal yapıları ile devletlerin demokratik pratikleri içselleştirdiği ve daha sağlıklı yapıları olduğu belirtilmektedir. Sosyoekonomik gelişmişlik düzeyi ile parti içi demokrasi arasında bir doğru orantı vardır. Bu noktada demografik yapı, aile yapısı ve kentleşme gibi farklı ölçütler önem taşımaktadır. Siyasal sistem içinde sivil toplum örgütleri ülkenin sosyo-ekonomik yapısının gelişmişliğine göre aktif bir rol oynayabilmektedir (Türköne, 2003: 272).

Sosyoekonomik bağlam ve statü, demokrasiye yönelik içsel ve açık desteği etkilemektedir. Bu ilişki önemlidir, çünkü vatandaşların tutumları demokratik istikrarı sağlar ve daha yakın zamanda demokrasinin kalitesi için de ayrı bir önem arz eder. Eğitimli ve varlıklı bireylerin demokratik yönetimi ve demokratik kurumların bünyesinde barındırdığı ve koruduğu "kendini ifade etme" değerlerini destekleme olasılığı daha yüksektir. Makro düzeyde, ekonomik kalkınma içsel desteği teşvik ederken, eşitsizlik ve yoksulluk demokratik yönetişime verilen açık destek üzerinde olumsuz etkilere sahiptir. Toplu ve bireysel sosyoekonomik koşullar, demokrasiye desteğin oluşumunda çok önemli roller oynamaktadır.

Ekonomik yapıyla siyasi yapı arasında çok çeşitli bir etkileşim bulunmaktadır ve söz konusu etkileşim seçimlerde ve aday belirleme yöntemlerinde ve süreçlerinde, ekonomik yapının parti içi demokrasiye etkisi olarak açıkça gözlemlenebilmektedir. Ekonomik durumları zayıf kişiler, geçim kaygılarından dolayı siyasal partilere üye olmayı önceleyemeyeceği için, partilerin kararları sınırlı sayıda kişilerin oluşturduğu gruplarca alınacak ve parti içi demokrasi ilkesinde dikkate değer bir zayıflık oluşacaktır. Ayrıca parti üyeleri genellikle dar gelirli olduklarından dolayı seçim harcamalarını karşılayamayacağı için milletvekili olamayacak ve buna bağlı olarak da

parti içi demokrasi ilkesi hiçbir zaman tam anlamıyla işlemeyecektir (Karakoç, 2017: 112).

1.2.2.2.3. Seçim Sistemi

Siyasal rejimlerin vazgeçilmez unsurlarından biri de seçim sistemleridir. Siyasal partiler ile seçimler birbiriyle etkileşim halinde olgulardır. Çünkü her ikisinin varlıkları birbirlerine bağlıdır. Bir ülkede demokrasinin düzgün, sağlam ve sağlıklı bir yapı içinde işlemesi için vazgeçilemez değerlerden biri seçimlerdir (Yanık, 2013: 114-115). “Seçim” sözcüğünün anlamı, “insanın kendisine en gerekli ve uygun olanı belirleme davranışı” şeklinde açıklanmaktadır. Demokrasi bağlamında ise seçim, yönetilenlerin kendilerini yöneteceklerini belirleme eylem ve işlemidir. Demokratik kuram, meşru iktidar kavramını kaynağını halktan alan iktidar olarak tanımlamaktadır.

Seçme hakkı bugünkü noktaya gelene kadar çeşitli değişimlere uğramıştır. Bu değişimler genel hatları ile kısıtlı seçme hakkından genel oy sistemine geçiş şeklinde kendini göstermiştir. İlk olarak kısıtlı oy ilkesinin uygulandığı dönemde çeşitli kısıtlamalara gidilmiş, bu kısıtlamalar; servete, cinsiyete, yaşa, ırka, eğitime ve yeteneğe bağlı olan kısıtlamalar olmuştur. Daha sonraki süreçte ise seçme hakkının önündeki bu kısıtlamalar kaldırılarak genel, eşit, serbest, gizli oy hakları tanınmıştır (Dursun, 2008: 342-344).

Seçim sistemleri, diğer yapısal ve kurumsal faktörlerle etkileşim içinde önemlidir. Hükümetin etkinliği; şiddet ve çatışma, hesap verebilirlik, kamu politikası ve seçim yanlılığına ilişkin teşvikleri etkilemektedir. Bir seçim sistemi, bir genel seçimde kullanılan oyların yasama meclisindeki sandalyelere çevrilme şeklini belirler. Seçim sistemleri arasındaki farklılıklar ise seçim sisteminin temel amaçlarından yönetimde istikrarı ve temsilde adaleti sağlamaya yönelik yaklaşımlardan doğmaktadır (İnan, 2014: 98). Çeşitli seçim sistemleri olmakla birlikte; çoğunluk ve nispi temsil sistemleri en yaygın kullanılan sistemlerdir (Gözler, 2012: 721). Özet olarak değinmek gerekirse; çoğunluk sistemi, genellikle seçim bölgesi başına yalnızca bir koltuk ve bir aday içerir. Çoğulculuk altında, adaylar en çok oyu aldıklarında bir sandalye kazanabilirler. Çoğunluk sistemleri, seçmenlerin ikinci tercihlerini

kullanarak kazanan adayın oyların yüzde 50'sinden fazlasını almasını sağlamaya çalışır. Geleneksel olarak çoğunluk sisteminin Fransız ve İngiliz sistemleri şeklinde yansımaları vardır. İngiliz sistemi tek seçimli bir sistemken Fransız Sistemi ise iki turlu ve dar bölgeli seçim sistemidir (Türküne, 2003: 295). Nispi (orantılı) temsil sistemi; çoğunluk sisteminde ortaya çıkan bazı aksaklıkları gidermek amacıyla oluşturulmuş bir sistemdir. Nispi (orantılı) temsil sistemine göre ise, partiler aldıkları oy oranına göre milletvekili çıkarmaktadır. Çoğunluk sistemi toplumda yer alan küçük grupların temsilini zorlaştırdığından dolayı bu sistem ortaya çıkmıştır. İkinci tura ihtiyaç duyulmayan bu seçim sistemi, tek turda uygulanmakta ve bitmektedir (Dursun, 2008: 356).

1.2.2.2.4. Baskı Grupları

Demokrasiyi çağımızda halkın seçim tercihinden seçme iradesinin açıkladığı temsili bir sistem şeklinde ifade etmek birçok unsuru göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Halk siyasal yaşama seçimlerden başka etkinliklerle de katılmaktadır. Bu noktada en önemli unsur, baskı grupları ve sivil toplum örgütleridir (Türküne, 2003: 315).

Baskı grupları ve sivil toplum kuruluşu (STK) kavramı, diğer çıkar gruplarının aksine, kamu çıkarını etik bir şekilde ilerletmek için çalışan ve kâr amacı gütmeyen örgütlenmelerdir. Normalde seçim sürecinde resmi bir rol oynamayan diğer çıkar gruplarının aksine, STK'lar bağımsız gözlemciler olarak katılabilir. Bu amaçla kayıtlı olan STK'lar genellikle tüzüklerinde insan hakları, demokrasi ve seçimin iyileştirilmesini içeren kuruluşlardır. Siyasi partiler, genellikle bir örgütün tüzüğüne ek olarak haklar, demokrasi ve seçim alanlarında toplumun öncelik faaliyetlerini de dikkate almaktadır.

Seçimler sırasında STK'ların gözlem ve raporlama faaliyetleri süreci daha şeffaf hale getirmeye yardımcı olur. STK'lar, siyasi partilerin katkıları ve harcamalarını yakından izleyerek ve kamuoyuna açıklayarak kampanya finansmanının şeffaflığına da yardımcı olabilir. Bazen yetkililer veya uluslararası yardım kaynakları tarafından desteklenen seçmen eğitim programları yürütebilir ve seçim bilgilerinin dağıtılmasına yardımcı olabilir. Kendi başına seçim sürecinin

ötesinde, daha iyi seçim politikaları ve bireysel hak ve özgürlükleri koruyan mevzuat veya kampanya finansmanı gibi daha etkili düzenleyici mevzuat için STK'lar politikacılarla ve seçim yöneticileriyle lobi yapabilirler (Türköne, 2003: 335).

1.2.2.2.5. Parti Liderliği

Parti liderleri, partilerin en üst yönetim kademesinde yer alan ve aktif olarak siyaset yapan kişilerdir. Yöneticiler parti içinde olduğu gibi parti dışında ve toplumda da önemli bir itibar sahibi olduklarından dolayı partiye üye ve dolayısıyla oy kazandırma amacıyla çalışmaktadırlar. Tabi ki bunun tam aksi durumlar da ortaya çıkabilmektedir. Mensubu olduğu partinin içinde ve partilerin yarışlarında lider adayları kişilerin sayılarının fazla olması rejimin olumlu değerlendirilmesini sağlayabilmektedir. Çünkü partiler, liderlerinin görevlerini bırakmasından etkilenmemesi gerekli siyasal örgütlerdir. Liderler ayrıldıktan sonra da partinin devam etmesini sağlayabilecek ikinci ve üçüncü adamlar, partiye ve siyasi ideolojisine hareket getirebilmektedirler (Tuncay, 2000: 164).

1.2.2.2.6. Yasal Mevzuat

Türkiye’de siyasal partiler ilk kez 1961 yılında kabul edilen Anayasa ile hukuksal bir boyut kazanmış ve böylece Türkiye’de Siyasi Partiler Hukuku gelişme göstermeye başlamıştır. Başka bir ifadeyle siyasal partilerin, Türk hukukunda geçmişlerinin 1950’li yıllara dayandığını ifade edebilirler. 1961 Anayasası’nda olduğu gibi 1982 Anayasası’nda da aynı şekilde siyasal partiler “*demokratik hayatın vazgeçilmez unsuru*” olarak nitelendirilmiştir (Türk, 2009: 70).

Siyasal partilerin hukuki düzenlemelere konu olmalarından sonra hukuk düzeni içindeki yerleri ve niteliklerinin tespit edilmesi de siyasal partiler hukuku alanındaki önemli konularından biri olmuştur. Siyasal partilerin hukuksal niteliklerinin belirlenmesinin önemi, bu türdeki kuruluşların faaliyetlerinin sınırları, ehliyetlerinin sonucunda tasarrufta bulunabilecekleri hususları ve siyasal partilere uygulanacak yaptırımların tespit edilmesi gibi alanlarda önemli hale gelmiştir. Bununla birlikte demokratik siyasal yaşamın temel unsuru konumundaki söz konusu kuruluşların hukuksal rejiminin esaslarının tespit edilmesi, faaliyet süresi içinde

siyasal partilerle beraber toplum içinde önemli hale gelmiştir. Netice itibariyle işlevleri bakımından siyasal partilerin bulundukları alternatif olmayan konum, onların hukuksal niteliğinin tespiti ve tâbi olacakları hukuksal rejimin tespit edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Karşılaştırmalı hukuk verilerinin yanı sıra yapılan değerlendirmeler dikkate alınarak, siyasi partilerin kamu hukuku ya da özel hukuk kuruluşu kabul edilmesi gereği tespit edilmekle beraber, faaliyetleri itibarıyla sözü edilen iki hukuk alanına muhatap kabul edilecek ölçütlerini taşıdıkları düşüncesinden hareket edilerek uzlaşmacı ya da karma görüş şeklinde belirtilen bir hukuksal niteliğe de sahip olduğunu söylemek mümkündür. Tarihsel seyri itibarıyla, siyasal partilerin hukuksal niteliklerinin tespit edilmesine yönelik çabalar, söz konusu kuruluşların hukuki metinlere dâhil edilmelerini izlemektedir. Bundan dolayı partilerin hukuksal düzenlemelere muhatap olduğu, belgelerde düşünölmek suretiyle bu husustaki görüşleri ortaya koymaktadır. Almanya’da Federal Anayasa Mahkemesi, bu kuruluşların, siyasal iradenin oluşumuna katılımının yanı sıra, siyasi partilerin söz konusu iradenin taşıyıcısı olduklarını değerlendirerek, bir anayasa kurumu oldukları yönünde karara varmıştır (Perinçek, 2008: 73). Almanya Federal Anayasa Mahkemesi’nin siyasal partileri anayasa kurumu olarak kabul etmesi, siyasal partilerin anayasal bir organ oldukları şeklinde yorumlanmasına yol açsa dahi, söz konusu ifadeyle siyasal partilerin sosyo-politik alandan anayasal alana geçtiklerinin kabul edilmesi daha yerinde olacaktır (Özcan ve Yanık, 2013: 58). Bu bağlamda Alman hukuk literatüründe “*kamu hukukunun kısmi hukuki ehliyeteye sahip toplulukları*” nitelemesi (Perinçek, 2008: 73) de siyasal partilerin bir tür kamu hukuku kuruluşu olduklarına ilişkin görüş ifade edilmesinin örneğidir. Almanya’da yürürlükte olan Siyasal Partiler Yasası 2. maddesinde yapılan tanım dikkate alındığında ise sivil kuruluşlar olmakla birlikte siyasal partilerin devlet yapısı içinde değil toplum yapısı içinde konumlandığı ancak kamusal nitelik taşıyan faaliyetlerinden dolayı özel hukuka tâbi derneklerdeki duruma benzer şekilde değerlendirilemeyeceği; bundan dolayı da kamu hukukunun *sui generis* (kendine özgü) kuruluşları olarak da nitelenebileceğini söylemek mümkündür (Sağlam, 1999: 41). Siyasal partilerin kamu hukuku kuruluşları olduğuna dair hukuksal nitelemenin hareket noktasının kaynağı, siyasal partilerin kendine özgü amaç ve işlevleridir. Siyasal iktidarın kullanımını ya da hiç olmazsa ona ortak olmanın amaçlanması, siyasal partilerin dernek ya da buna

benzer diğ er özel hukuk kişilerinden ayrı ele alınmasına temel teşkil eder mi sorusunun cevabı, esas itibarıyla hukuksal niteleme konusunda doğru bir yön tayinine yardımcı olmaktadır.

Siyasi partilerin devlet örgütüne dâhil olmadan serbest bir şekilde kurulmaları ve faaliyetleri konusunda aynı serbest esasların var olması konusu sözü edilen kuruluşların özel hukuka tâbi olmaları gerekli olduğunun ifade edilmesini sağlamıştır. Siyasal partilerin özel hukuk kurumu kabul edilmesinin sonuç itibarıyla önemli sonucu, partilerin derneklere uygulanan statüye tâbi olup olmaması halidir. 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun hazırlık aşamasında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Komisyonu'nun hazırladığı raporda da siyasi partilerin esas olarak özel hukuka tâbi tüzel kişilerden kabul edilmeleri gerektiği ifade edilmiş ve bunun nedeni olarak siyasal partilerin kamu hukuku kuruluşlarından biri olarak kabul edilmeleri durumunda sözü edilen kurumlara yönelik hükümetin kontrol ve baskısının artması riski ortaya çıkmıştır. Bu halde siyasal partilerin kendine özgü özellikleri muhafaza edilmek şartıyla Medeni Kanun ve Cemiyetler Kanunu'na tâbi olmalarının gerekliliği ayrıca ifade edilmiştir ( zcan ve Yanık, 2013: 59; Perinçek, 2008: 74).

Siyasal partilerin kamu hukuku ya da özel hukuka tâbi kuruluşlardan oldukları yönündeki görüşlerin yanı sıra, sözü edilen hukuk dalının unsurların siyasal partilerin kuruluşları ve faaliyetleri aşamasında dikkate alınması gerektiğinden hareketle bir bakıma yukarıda ifade edilen görüşlerin uzlaştırılmaya çalışıldığı da gözlemlenmektedir (Perinçek, 2008: 76). Partilerin siyasi iradenin oluşum sürecine dâhil olması, anayasal işlevleri olduğuna dair bir muamele görmesi anlamına gelmesinin yanı sıra, partilerin toplumda faaliyetlerini özgürce yapan kuruluşlar oldukları gerçeğinin de dikkate alınmasını engellemez. Partilerin anayasal bir kuruluş olarak kabul edilmesi, onlara seçmenlerinin güvenlerini kaybettirme tehlikesiyle karşı karşıya getirebilecek bir şekilde devlet bünyesinde yer verme anlamı taşır ki; Anayasa'nın 21. maddesi kapsamında Medeni Kanun hükümlerine dayalı olarak da siyasal partiler serbest bir biçimde faaliyette bulunabilirler.

Siyasi partilerin tıpkı derneklere benzer şekilde kişi toplulukları oldukları konusunda şüphe olmamasının yanı sıra siyasi partilerin hukuksal niteliklerinin ve statülerinin tespit edilmesi için belli hususların netleştirilmesi gerekmektedir. Bu noktada, Anayasa'da ve yasalarda yapılan düzenlemelerin siyasal partileri ilgilendiren

alanlarında amaçların da tespit edilmesi önemlidir. 1982 Anayasası'nın siyasi partilerle ilgili maddeleri ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu incelendiği zaman en başta siyasal partilerin demokratik siyasal yaşamın vazgeçilemez unsurları olarak nitelendirildiği ifade edilmelidir. Esas itibarıyla bu kurumlarla ilgili bir kanun olması hasebiyle Siyasi Partiler Kanunu'nun siyasal yaşamı yakından ilgilendiren bir düzenleme olduğunu göz ardı etmeden, özel hukuk alanının siyasal partilerin kendisine benzer kurumlardan farkını dikkate almak suretiyle yapılacak değerlendirmeler çeşitli farkları ortaya koymaktadır (SPK, 1983).

Siyasi Partiler Kanunu'nun 121. maddesinin birinci fıkrası uyarınca Medeni Kanun ile Dernekler Kanunu'nun ve derneklerle ilgili uygulanmakta olan diğer düzenlemelerin söz konusu kanuna uyumlu olan hükümleri, siyasi partilere de uygulanmaktadır. Bununla birlikte kanunda derneklere atıflar içeren düzenlemeler de bulunmaktadır. Dernekler gibi topluluk kabul edilen siyasal partilerin, önemi itibarıyla derneklerin faaliyetlerinden farklı olarak farklı süreç ve neticelere bağlanmış bir statüleri bulunmaktadır. Dernekler gibi siyasi partiler de serbestçe, izin almak ihtiyacı duymaksızın kurulabilirken derneklerin durumlarından farklı olarak siyasal parti faaliyetlerine yalnızca Anayasa Mahkemesi son verilebilmektedir. Bu durum, siyasal partilere verilmiş özel önemin gereği çerçevesinde onlara anayasal bir güvence sağlama yaklaşımının bir sonucudur (Özbudun, 1995: 1). Siyasal partilerin mali denetimlerini Anayasa Mahkemesi'nin yapması, belli koşulları sağlamaları durumunda devletten yardım alabilmeleri gibi konular partilerin derneklere göre farklı bir statü taşıdıklarını gösteren verilerdir (SPK, 1983).

Siyasi partilerin hukuksal niteliklerinin tespit edilmesi ve onların tâbi tutulacakları hukuksal statü konusunda yukarıdaki açıklamalarda siyasal partilere kamu hukuku mu yoksa özel hukuk mu uygulanacağı konusunda düşünülmüştür. Bu hususla ilgili üzerinde durulması gereken husus, siyasal partilerin tâbi olacakları hukuksal statülerin kesin bir netlik taşımadığıdır. Ne var ki siyasal partilerin kamu hukuku tüzel kişisi sayılmayacağının belirtilmesi zorunludur. Siyasal partilerin kamu hukuku kişisi kabul edilmesi, sözü edilen kurumlara doğal olarak devletin yapılanmasında bir yer atanması sonucunu ortaya çıkarır ki, bu durum siyasal partilerin serbestliği prensibine aykırılık oluşturmaktadır. Bu bağlamda siyasal partilerin organik olarak kamu hukuku tüzel kişisi kabul edilemeyeceği, siyasal

partilerin amaç ve faaliyetleri için de tâbi olacakları hukuk bakımından kamu hukukuna tâbi kendine özgü kuruluşlar olarak kabul edilmesi daha mantıklı görülmektedir.

Teziç (2001: 320)'in “*Halkın siyasal inanç ve düşüncelerinin oluşmasında birer araç olan serbest kuruluşlar.*” şeklinde nitelendirdiği siyasal partilerin devletten yardım almalarının serbestlikle ilgili bir sorun teşkil ettiğini ifade etmektedir. Gözler (2017: 207) ise, siyasal partilerin kişi toplulukları olmasından hareket ederek özel hukuk tüzel kişisi kabul edilmesi gerektiğini ifade etmektedir: “*Mal tahsisi suretiyle değil, birden çok kişinin bir araya gelmesi suretiyle kurulduklarına göre bunlar, kişi topluluğu şeklinde birer özel hukuk tüzel kişisi yani açıkçası birer dernektirler.*”

Bazı açılardan kamu hukuku tüzel kişileri, bazı açılardan ise özel hukuk tüzel kişileri ile benzerlikler taşıyan siyasal partilerin, amaçlarına bağlı olarak özel hukuk tüzel kişilerinden ayrıldığıнын vurgulamasının yanı sıra; partilere ilişkin anayasal ve yasal düzeyde yapılan düzenlemeler olması, söz konusu kuruluşların statüsüne ağırlıklı olarak kamu hukukunda yer verilmesinin gerekli olduğu sonucu doğmuş olur. Bu tespitin yapılması, siyasal partiler hukukunun tabi oldukları hukukun temel hareket noktalarının göz ardı edilmesine yol açmamalıdır. Bu bağlamda, devletin yapısı dışında kurulmak suretiyle serbest bir şekilde örgütlenmeleri ve faaliyetlerini sürdürmeleri ve demokratik ilkelere uygun bir iç düzen kurulması, esaslarına aykırı olacak unsurların olmaması kaydıyla kamu hukukuna tâbi olmaları gerekli olan siyasal partilere, amaçlarıyla çelişkiye düşmemek koşuluyla özel hukukun hükümlerinin uygulanması da yukarıda yer alan saptamalara muhalefet anlamı taşımamaktadır. Sonuç olarak, siyasal partiler de dernekler gibi kişi toplulukları olma özellikleri taşımaktadır ve temsil, karar alma gibi konularda onlara benzemektedir.

Anayasa Mahkemesi kararları dikkate alındığı zaman ise siyasi partilerin hukuksal niteliği hakkında verilen kararlarda, siyasal partilerin özel hukuk kişilerinden ayrı bir statüye sahip olduğu sonucunu ortaya koyacak değerlendirmeler yapıldığı görülecektir.

“...Siyasi partilerin, halkın demokrasi alanında yetişmesi ve olgunlaşması için bir okul hizmeti gördükleri ve demokrasinin oluşum aracı oldukları gözetilirse, demokratik düzenin işleyişi, devletin yönetilmesi yolundaki kolaylaştırıcı ve hazırlayıcı bütün bu ve benzeri sürekli faaliyetlerin, siyasi partileri kamu yararına

alışan kuruluşlar durumuna getirdiği belirgindir...” (AYM Kararı, E. S. 2007/59, K. S. 2007/75)

“...Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, siyasi partileri doğrudan doğruya kamu hukuku müessesesi ve Devlet organı olarak saymış değildir. Ancak yine Anayasa’nın partileri özel kesim kuruluşları saymadığı ve bunlara üstün bir önem verdiği de apaçık ortadadır. Siyasi partilerin uyacakları esasların Anayasa’da yer alması (Anayasa: Madde 57/1) bunların yine bir Anayasa hükmü ile gelir kaynakları ve giderleri hakkında Anayasa Mahkemesi’ne hesap vermek zorunda bırakılmaları (Madde 57/2), kapatılmalarının ancak Anayasa Mahkemesi kararına bağlı tutulması (Madde 19/5 ve 57/4), Anayasa’ca demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak tanınmaları ve tanımlanmaları (Madde 56/3) Anayasa açısından siyasi partilerin yerlerini bulmağa yarayacak olgulardır. Bunlar daha ilk bakışta siyasi partilerin alelade dernek olmadığı, onların çok ilerisinde ve üstünde bulunduğu gerçeğini ortaya koyar...” (AYM Kararı, E. S. 1970/12, K. S. 1971/13).

Özbudun (1995:2)’un anayasalarda ve yasalarda siyasi partilerin düzenlemeye tâbi tutulmamaları gerekliliği görüşü karşısında, siyasi partilerin fiili olarak yürürlükte olan konumlarından ötürü hukuksal düzenlemelere konu olmaları gerekliliği, yukarıda karşılaştırmalı yapılan izahlar neticesinde kaçınılmaz bir olgudur. Bugün itibarıyla hukuksal düzenlemelere konu olmaktan çok artık kendine özgü alanlarda, kendi dinamiklerini barındıran siyasi partilerin bir hukuk alanı içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Modern demokrasi kavramının partiler demokrasisiyle ifade edilmekte olması, aynı zamanda devlet yönetimi konusunda da siyasi partilerin varlık alanlarına referans yapılmasını beraberinde getirmektedir. Modern devlet yapısında da siyasi partilerin önemli bir yeri vardır ve söz konusu durum partilerin örgütlenme yapılanmaları ve işleyişleri, iç düzenleriyle ilgili değerlendirmelerin devlet idaresi konusunda da önemli bir rehber olarak kabul edilmesini beraberinde getirmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

HÜKÜMET SİSTEMLERİ, REFERANDUM VE 2017 ANAYASA REFERANDUMU

Çalışmanın ikinci bölümünde, hükümet sistemlerinin açıklanması cihetine gidilmiş, Türkiye’de Nisan 2017 ile hayatımıza giren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ayrıca ele alınmıştır. Türkiye’yi yeni bir hükümet modeline götüren süreçte, iç siyasette siyasi partilerin hükümet sisteminin değiştirilmesi teklifi karşısındaki tutum ve davranışları ikinci bölümün son kısmında değerlendirilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin doğuşunda Ak Parti’nin kullandığı en önemli argümanlar; yeni modelin Türk siyasi kültürü ve Türk örf ve adetlerine uygunluğu, bürokratik tıkanmalar karşısında politik istikrarın sağlanması için belli bazı tıkanıklıkların giderilmesi ve neticeten ülkede yaşayan insanların siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan refahı olmuştur. Her ne kadar çalışmanın üçüncü bölümünde ayrıca izah edilecek olsa dahi, yeni hükümet modelinin gerçekten de Türk siyasi yapısına uygunluğu noktasında yeni modeli savunan katılımcıların görüşleri, bu durumu desteklemektedir. “*Rahmetli Alparslan Türkeş Beyefendi’nin Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’nden sonra Milliyetçi Hareket Partisi’nin 02.02.1969’da kurulduğunda, ilk dokuz ışık doktrini vardır. O doktrinde de ifade edilen zaten budur: Kuvvetli ve acil çözüm diyor. Acil bir çözümün bir başkanlık sisteminin gerekli olduğunu ifade ediyor. Yalnız bu başkanlık sisteminin de Türk töresine ve Türk milletine uygun, yani milli devlet ve üniter yapısının bozulmadan idare edilmesini ifade ediyor. Bizim görüşümüze göre yürütme erkinin iki ayrı yerde toplanmasını tasvip etmiyoruz. Yani Cumhurbaşkanlığı Sistemi ya da Cumhurbaşkanı’nın ayrı olup, Başbakan’ın ayrı olması... Bunların hem merkezi otoriteyi sarstığını, merkezi otoriteyi zaafa uğrattığına inanıyoruz.*” (Konuşmacı 4: 20 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Yeni model tartışma konusu yapılırken, üçlü kararnameler gibi idari kararların alınışında bürokrasi ile iktidar arasında yaşanan tıkanmalar, parlamenter sistemde yürütme organının Cumhurbaşkanı ve Başbakan idaresindeki Bakanlar Kurulu olması sebebiyle çift başlı yürütmenin meydana getirdiği siyasi ve idari bunalımlar, karar alma mekanizmalarındaki tıkanıklıklar yeni hükümet modelinin tartışmaya

açılmasında başlıca sebepler olarak belirtilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin tartışmaya açılması sürecinde Türk siyasetinde yaşananlar, yeni hükümet modelinin Türkiye'ye neler kazandırdığı, nasıl düzenlemeleri içerdiği gibi hususlar ele alınmıştır.

2.1. Hükümet Sistemleri

Hükümet sistemleri 1980'lerden beri yeni kurumsalcılık içinde incelenmiş ve organlar arasında anayasal/kurumsal güç dağılımı olarak tanımlanmıştır (Özsoy Boyunsuz, 2017: 20-21). Siyasi tercihler, kurumsal teşvikler çerçevesinde iyi kavranabilir ve “ince kurumsal detaylar”, tarihsel yapısı (devlet algısı gibi) kurum içindeki siyasi davranışları anlamlandırmak için önemli göstergelerdir (Grofman, 1989: 38). Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri başta olmak üzere dünyanın geri kalanında demokrasi, kurumsal tercihler ve anayasal tasarım çalışmalarını ön plana çıkarmıştır. Bu nedenle, temsili hükümet için çeşitli kurumsal yapıların siyasi süreci ve tercihleri nasıl etkilediği konusunu anlamak için hükümet sistemleri analiz edilmiştir. Örneğin, Latin Amerika'daki başkanlık sistemi, ABD'deki başkanlık sistemi ile aynı değildir ve hatta cumhurbaşkanına daha fazla yetkiler veren bazı parlamenter sistemler de başkanlık sistemiyle benzerlikler gösterebilmektedir. Bu siyasi tercihler, ülkelerin devlet anlayışından kaynaklanmakta ve devletin yönetim biçiminin tercihlerine yansıtılmaktadır (Özsoy, Boyunsuz, 2017: 20-21).

Hükümet sistemi, devletin yürütme, yasama ve yargı yetkilerinin konfigürasyonunu belirleyen ve çeşitli sosyal ve politik kurumlar arasındaki etkileşim altında işleyen bir kurallar ve kurumlar bütünüdür (Hekimoğlu, 2009: 5). Yoğun bir etkileşim içinde olan söz konusu kurumlar, siyasi aktörlerin tercihlerine nüfuz etme gücüne sahiptir; ayrıca kurumlar olumlu geri bildirim olarak tekrarlanan davranış kalıpları yarattığı için önemlidir (Özsoy Boyunsuz, 2017: 20-21). Dolayısıyla, hükümet sistemlerinin nasıl çalıştığını ve nasıl sınıflandırıldıklarını anlamak için, etkileşim halindeki tüm kurumları ve tarihsel dinamikleri incelemek gerekir. Örneğin ABD'nin özgürlükçü eğilimi tarihsel dinamikleri çerçevesinde incelenmelidir. Bu bağlamda otokrasi dönemi İngiltere'sinin Kralı III. George, onların politika tercihlerini etkilemiş ve liberter (bireysel özgürlüğü en yüksek değer olarak kabul eden) devlet anlayışları nedeniyle despotik lidere dönüşebilecek güçlü yürütme fikrine karşı çıkmalarına neden olmuştur. Böylece ABD için halkın özgür olduğu; yürütme,

yasama ve yargının dengeler mekanizmasıyla birbirini denetlediği ideal bir başkanlık sistemi yönetimi sağlanabilmiştir. Yine bir başka örnek olarak siyasi istikrar ve güvenlik sorunlarının üstesinden gelmekte zorlanan bir siyasi sistemi kurtarmak için General de Gaulle tarafından uygulanan güçlü yürütme gösterilebilir (Kalaycıoğlu, 2010: 5). İngiltere'nin parlamenter sistemi de tarihsel süreç içerisinde devlet anlayışının bir sonucudur. İç savaş sürecinde devleti araçsallaştıran kapitalist sınıf, daha fazla katma değer sağlamak ve daha fazla üretim yapabilmek için devlet tekeli kırımtır (Moore, 2003: 62). Böylece İngiltere'nin politika tercihleri araçsal devletin özellikleri olan özgürlük ve çoğulluk üzerinden şekillenmiştir; ülkede parlamento ve krallık arasında güçlü bir denge kurulmuştur.

Devlet anlayışı ve tarihsel dinamikler ABD, Fransa ve İngiltere'nin politika tercihlerini belirli bir hükümet sistemine yöneltirken, Türkiye'nin tarihsel dinamikleri ve devlet anlayışı, aktörlerin güçlü yürütmeye dayalı hükümet sistemine yönelik tercihlerini harekete geçirmiştir. Bu bağlamda kutsal ve merkezi konumdaki Türk devlet anlayışı, güçlü ve adil bir lider tarafından yönetilmeyi gerektirmektedir. Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne devam eden devlet temelli politikaların egemenliği devlete tebaa olarak hizmet etme inancını canlı tutmuştur (Kaçmazoğlu, 2007: 57). Parlamenter sistem tercih edildiğinde bile bu güçlü devlet anlayışı benimsenmiş ve parlamenter sistem, devleti kurtarmanın bir yolu olarak görülmüştür. Rönesans ve reform dönemini yaşayan Avrupa vatandaşların devlete bağlılığını sağlamak için çaba harcamış ancak yürütme organı güçlendirilerek parlamenter sistem içinde dahi lider iktidarına dayalı güçlü devlet anlayışı sürdürülmeye çalışılmıştır (Zürcher, 2014: 109).

Tarihsel süreç içerisinde politika tercihleri bağlamında Montesquieu (2017: 10), yasa ve sistemlerin ülkelerin değer sistemine, fiziki yapısına, iklim tipine, toprağın verimliliğine, büyüklüğüne, nüfusuna, ticari ilişkilerine, özgürlük düzeyine, din, halkın eğitimi, zenginlik düzeyi, ahlak kuralları, kuralların kökenleri ile tarihine göre şekillendiğini ifade etmiştir. Bu varsayımlar aynı zamanda “belirli bir seçimin neden yapıldığı ve belirli bir sonucun neden oluştuğu” sorularının cevabının da vermektedir; çünkü her ülkenin farklı özellikleri vardır. Bir ülkeye uygun olan hükümet sisteminin diğerlerine uygun olmaması kuvvetle muhtemeldir; bu nedenle kanunlar, devletin değerler sistemi dikkate alınarak çıkarılmalıdır. Temelde hükümet

sistemi, “kuvvetler ayrılığı” ve “kuvvetler birliği” kavramlarından oluşan “kuvvetler ayrılığı teorisi” dikkate alınarak sınıflandırılmaktadır. Kuvvetler birliği meclis hükümet sistemini, diktatörlüğü ve mutlak monarşiyi kapsarken, kuvvetler ayrılığı parlamenter, başkanlık ve yarı başkanlık sistemi olarak sınıflandırılmaktadır (Gözler, 2014: 223-230).

Temsil kavramı, günümüz bağlamında Romalıların *repraesentare* kavramından türemiş, ancak Romalılar kavramı daha çok, daha önce olmayan bir şeyi literal olarak meydana getirmek olarak kullanmışlardır. Başkası adına hareket eden insan olarak kullanmadılar. Bu tür kullanımlar, 13. yüzyılda kiliselerin idari olarak genişlemesi ve kişilerin kilise konseylerine katılmasıyla ortaya çıkmaya başlamıştır. Temsil kavramı oldukça tartışmalı bir kavram olmasına ve sabit bir anlamı olmamasına rağmen, ilk sistematik temsil tartışması 17. yüzyılda Thomas Hobbes tarafından yapılmıştır. Hobbes, “temsil” kavramını, “kişi” kavramını tanımlayarak çözümlemiştir; kişi kavramını gerçek ve yapay kişiler olarak tanımlamış ve ardından temsilciyi başkasının söz ve eylemlerini temsil eden yapay kişi olarak tanımlamıştır. Bu bağlamda Hobbes, doğa durumu ile baş edebilmek ve düzeni sağlamak için bir kişinin diğerlerini temsil etmek üzere yetkilendirilmesi, diğerlerinin ise kendi yetkilerini egemene rıza ile devretmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu aşamadan sonra temsilci yaptıklarından sorumlu değildir, çünkü eylemleri ve kararları temsil edilenler tarafından alınmış gibi kabul edilmektedir (Hobbes, 2012: 126-127). Daha sonraki süreçte bu görüş; yetki devrine (egemen güç) dayanan biçimci temsil görüşü olarak adlandırılmış ancak bu yaklaşım yetki ve temsil arasında net bir ayrım yapmadığı için eleştirilmiştir. Bu yeni görüş betimleyici temsil olarak adlandırılmıştır. Bu görüşe göre, gerçek temsil, yasama organı aracılığıyla genel olarak halkı yansıtmalıdır. Burada önemli olan yasama organının ne yaptığı değil, yasamanın nasıl bir yapıya sahip olduğudur, çünkü temsilciler halka benzedikleri ölçüde halkı temsil etmektedirler. Burada kilit noktalar kimin, neyin, ne kadar temsil edildiği ve parlamentonun görev ve sorumluluklarının sınırlarının ne olduğu konusu ülkeden ülkeye değişebilmektedir (Örs, 2006: 19). Dolayısıyla temsil, çok sayıda insanın ortak mutabakatla bir araya gelmesiyle oluşan ve temsil edilen egemen güç (tek kişi) arasındaki ilişki ile bağlantılıdır. Ancak önemli olan soru, iki kişi arasında yetki ve sorumlulukların nasıl devredileceğidir. Bu bağlamda Hobbes, temsili egemenin bağımsız hareket etme kabiliyetini artırmanın bir aracı olarak kullanmış ve monarşide

düzenin veya siyasi istikrarın iktidarın tekelleşmesi çerçevesinde sağlanabileceğini eklemiştir (Aytaç, Çarkoğlu ve Yıldırım, 2017:10). Böylece temsil ve adalet, düzen arayışı çerçevesinde istikrar ile bağlantılıdır. Dolayısıyla, siyasi istikrarı sağlamak için belirli bir adaletsizliğe katlanmanın makul ve gerekli olduğu düşünülmektedir (Aytaç, Çarkoğlu ve Yıldırım, 2017: 12). Bu tür bir inanç, temsili demokraside iyi anlaşılabilir, çünkü günümüz demokrasilerinin temelinde kabul edilen seçim ilkesi genellikle “temsilde adalet ve hükümette istikrar” ile ikisi arasındaki denge çerçevesinde düzenlenmeye çalışılmakta ve hükümet sistemi buna göre şekillendirilmektedir. Ancak bu bağlamda siyasi istikrardan kastımızın ne olduğu adalet ve istikrarla olan bağı anlamak açısından son derece önemlidir.

Siyasi istikrar, çelişkili ve göreceli bir kavramdır. Alan Buy ve Guy Peters, istikrarlı siyasi sistemi, siyasi kurum ve sürecin bir sistem olarak belirlediği, meşru bir sistem olarak belirlemektedir. Serbest seçimler hükümet yetkililerini meşrulaştırmaktadır. Batı Avrupa ve Kuzey Amerika bu tür istikrarlı sisteme örnek olabilir. Diğer önemli bir özellik ise “uzlaşma” kavramıyla açıklanan çoğulcu yönetişimdir (Ball ve Peters, 2007: 218). Hükümet sistemi temelinde siyasi istikrar, Horowitz’in sınıflandırmasında genel olarak hükümetin uzun ömürlülüğüne atıfta bulunan istikrarlı hükümet olarak anlaşılır, ancak rejim istikrarı ile hükümet istikrarı aynı şey değildir; hükümet sık sık değişse bile rejim devam edebilmektedir. Parlamenter sistem, cumhurbaşkanlığı ve yarı başkanlık sistemlerinde istikrar hükümet istikrarı içinde değerlendirilebilir. Ancak genel olarak siyasi istikrar devlet algısı çerçevesinde incelenmektedir. Belirli bir devlet algısına sahip ülkeler farklı siyasi istikrar tanımına sahiptir ve hükümet sistemini belirli bir yöne yönlendirebilir ancak bu yön temsilde adaletle de ilgilidir çünkü her seçim temsilde adalet ile hükümette istikrar arasındadır. Bu durumda temsilci (egemen veya devlet) ile temsil edilen arasında kurulan denge, güçler ayrılığını belirlemektedir.

Orta Çağ’dan itibaren siyaset felsefecileri, iktidarın bireyselleştirilmesi üzerine çalışmalar yapmışlar ve yetkinin sınırlandırılması gerektiğini tavsiye etmişlerdir, çünkü bu, bireysel hak ve özgürlükleri sağlamanın tek yoluydu. Bu nedenle güçler ayrılığı; devletin bireyselleşmesini önlemek ve bireysel hak ve özgürlükleri sağlamak için yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirinden bağımsız üç farklı organa verilmesi gerektiğini savunmaktadır. Dolayısıyla literatürde güçler ayrılığının amacı

hakkında iki tür fikir vardır. Bazı düşünürler bunun amacının devlet eyleminin verimliliğini artırmak olduğunu belirtirken, diğerleri bireysel özgürlüğe odaklanmaktadır. Teori, her ne kadar Montesquieu ile ilişkilendirilse de 1066'da Normandiya'nın işgalinden 1689'daki Haklar Bildirgesi'ne kadar geçen süreçte bu teori İngiltere'de uygulanmaya başlamıştır. İngiltere'deki bu gelişmelere ek olarak, 1787 Amerikan ve 1791 Fransız Anayasası da bu teoriden ilham almıştır. John Locke ve Montesquieu, güçler ayrılığının öncüleridir (Gözler, 2017: 73).

John Locke'un "İkinci Devlet İncelemesi" (1689) kitabında devlet yönetimi konusunda üç farklı organ öngörülmüştür: yasama, yürütme ve federatif güç. Locke'a göre yasama ve yürütme, kendi gücünü kötüye kullanmamak ve özgürlüğü korumak için birbirinden ayrılmalıdır (Kaboğlu, 2009: 106). Bu, Locke'un hem etkinliği hem de özgürlüğü ele aldığı anlamına gelir. Federatif iktidar, barış ve savaşa karar verme yetkisine sahip olmalıdır ve yargıyı farklı bir organ olarak değil, yasama ile bağlantılı olarak düşünmüştür. Ve diyor ki: "Yasama gücü, toplumu ve onun üyelerini korumak için kullanılacak olan devleti zorlamaya yönlendirme hakkına sahip olandır... sürekli ve kalıcı bir güçtür ve sürekli bir infaz veya buna katılmaya ihtiyaç duyar. Ve böylece yasama ve yürütme erkleri sıklıkla birbirinden ayrılır." (Teziç, 2014: 392). Yargı temelinde, güçler ayrılığı siyasi bir düzenlemedir, çünkü güçler ayrılığının temel amacı bireysel hak ve özgürlükleri sağlamaktır. Bu nedenle hükümet sistemi, yasama ve yürütme erki ilişkileri analiz edilerek belirlenmektedir.

Bütün siyaset felsefecileri güçler ayrılığı kavramını devletin zorunlu ve pozitif sınırlayıcı işlevi olarak görmezler. Örneğin Rousseau, egemen gücün tek olduğuna ve onu parçaladığı zaman yok edildiğine inanmaktadır. Rousseau, insanların kendi çıkarlarına göre farklılık gösterdiğini ancak prensipte bir araya gelebileceğini iddia etmektedir. Halk çoğunluğun iradesi olan genel irade ile özgür olabilir ve bu oylama ile sağlanabilir ancak Rousseau çoğunluğun kötüye kullanma yetkisini açıklayamaz (Grofman ve Feld, 1988: 568). Rousseau'nun hükümet sistemi olarak meclis şeklinde sınıflandırılacak egemenliğin biricikliğini desteklediği söylenebilir.

Güçler ayrılığı kavramını inceleyen birçok siyaset bilimci olmasına rağmen, bu kavramı Montesquieu'nun bilimsel bir temele dayandırdığı bilinmektedir. Locke'un aksine, Montesquieu yargıyı da farklı bir organ olarak sınıflandırmıştır. Ayrıca Montesquieu yürütmeyi bir bütün olarak ele alırken, Locke dış işleri federatif

yapı içinde ele almıştır. Montesquieu, “Kanunların Ruhu Üzerine” adlı kitabında, döneminin İngiliz siyasetini gözlemleyerek güçler ayrılığı kavramını analiz etmiştir (Gözler, 2017: 74).

Montesquieu’ye göre her devletin üç yetkisi vardır. Yasama gücü (güçlü yasama), yasayı kabul eder, değiştirir ve yürürlükten kaldırır. Yürütme gücü, barışa ve savaşa karar verir, delegeyi akredite eder ve güvenliği sağlar. Yargı gücü, suçluları cezalandırır ve çatışmaları çözer. Montesquieu’ye göre yasama, yürütme ve yargının birleşmesi, özgürlüğün olmadığı ve devletin keyfi bir rejimle yönetildiği anlamına gelmektedir. Özgürlük, ancak ılımlı bir hükümete mümkün olabilir. Bunun için iktidarın diğer güçleri sınırlaması gerekmektedir (Montesquieu, 2017: 198-211). İktidarda olanın kendi gücünü kötüye kullanacağına inanan Montesquieu’nun temel amacı, özgürlüğü sağlamak, gücü sınırlamak ve bu üç gücü iş birliği yapmaya zorlamaktır (Kaboğlu, 2009: 106). Montesquieu’ye göre; yürütme tek otorite (hükümdar) altında olmalı, yasama gücü ise iki bölümden oluşan bir konseye ait olmalıdır. Bu iki kısım hem aristokrasiden hem de genel halktan oluşmalıdır ve her ikisi de diğerini sınırlandırmalıdır. O halde yargı, üyeleri sıradan insanlardan da oluşması gereken mahkemelere ait olmalıdır (Montesquieu, 2017: 198-211). Böylece Montesquieu, kuvvetler ayrılığını analiz ederek çağdaş hükümet sistemini sınıflandırmıştır. Bu noktadan hareketle devlet sistemini sınıflandırarak; kuvvetler ayrılığı ve kuvvetler birliği olmak üzere iki temel ayrım yapılabilmektedir. Meclis hükümetleri sistemi, diktatörlük ve hükümdar güçler birliği olarak kabul edilebilirken; parlamenter, başkanlık ve yarı başkanlık sistemi kuvvetler ayrılığı olarak kabul edilebilir.

2.1.1. Parlamenter Sistem

Parlamenter sistem, İngiltere’de 1648’te lordlar ile kraliyet arasında yaşanan iç savaştan sonra ortaya çıkmış ve monarşi içinde kurumsallaşmıştır. Bu manada parlamenter sistemin gelişiminin monarşi ile temsil ilkesinin harmanlandığı bir süreç olarak görmek mümkündür (Kaboğlu, 2009: 129). İngiltere’deki liberal ve parlamenter sistemin altında yatan tarihsel neden, feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinde devlet ve sınıflar arasındaki ilişki ile açıklanabilir. Feodalizmin gerilemesiyle birlikte feodal aristokratlar bir mali krize girmişler ve bu krizi sermaye sınıfıyla iş birliği yaparak yün ticareti başta olmak üzere tarımsal kapitalizm/ticaret

yoluyla aşmaya çalışmışlar ve taşracılık yıkılmıştır. Kapitale, ticari güven ve paraya sahip olan feodal beyler tahta bağımlı olmadıkları gibi zaman içinde güçlerinin artmasıyla hükümdardan bağımsızlıklarını ilan edebilmişler; hatta kralın yasama ve vergilendirme üzerindeki yetkilerini kısıtlamışlardır; bu süreç, 17. yüzyılda Avrupa’da ilk liberal hükümetle son bulmuştur (Eren Vural, 2014: 50-51). Böylece liberal parlamenter sistem ve parlamentonun üstünlüğü, aristokrasinin evrimci hareket içinde egemen bir sınıf olarak güçlenmesinin ve bu aristokrat sınıfın zaman içinde kapitalizmle bütünleşmesinin simgesidir. Ayrıca İngiltere’de burjuvaya dayanan monarşi, güçlü bir orduya veya bürokrasiye dayanmadığı için parlamenter demokrasinin ilerlemesini kolaylaştırmıştır. Büyük Britanya’da devam eden siyasi istikrar, bu kapitalist sınıfın bir hegemon olarak devam etmesi sayesinde sağlanmıştır. Bununla birlikte İngiltere’de kurumsal olarak siyasi istikrarı sağlayan iki partili sistem, siyasi partilerin bu sınıf ayrımı temelinde çok erken örgütlenmesi ve bu sınıf yapısı sayesinde oluşmuştur (Moore, 2003: 62).

Parlamenter sistem, tarihin en eski sistemlerinden biridir. Arouri çalışmasında Mustafa Abu Zeid’in parlamenter sistemin tanımını; asıl varlığına dayalı olan, yasama ve yürütme makamları ile yasama ve yürütme makamları arasındaki eşitlik olarak üç makam arasındaki iş birliği çerçevesinde yükselen bir sistem olarak yaptığını belirtmektedir. Arouri’ye göre Mustafa Abu Zeid, parlamenter sistemi asıl varlığına dayanan, yasama ve yürütme makamları arasındaki eşitlik yasama ve yürütme makamları olmak üzere 3 makam arasındaki iş birliğine dayanan bir sistem olarak tanımlamaktadır (Arouri, 2021: 24-25). Bu sistem, yasama ile yürütme organlarının birbirlerini baskınlaştırmaması ya da çekiştirmemesi için iş birliği ve denge tesis etme amacıyla olan bir sistemdir. Parlamenter sistem, yasama ve yürütme yetkilerinin eşitliği temeline dayalı bir hükümet sistemidir. Böylece devlet ile halk ilişkilerinin politik yönü, halkın temsilcileri ve sorumlu bakanlığı aracılığıyla devlet başkanı ile meclis arasındaki tam bir iş birliğinin sonucudur (Teziç, 2014: 483).

Güç iş birliği, iç içe oldukları için parlamenter sistemde esnek güç ayrılığını ifade etmektedir. Bu yetki iş birliği, kanun tasarılarının hükümet tarafından meclise getirilmesi ve karara bağlanması halinde yürütmenin işlevsel olarak yürürlüğe girmesi ve hem devlet başkanı hem de hükümet başkanının parlamento içinde seçilerek devlet başkanı olabileceği için organik ve işlevsel olarak incelenebilir. (Teziç, 2014: 483).

Bu nedenle, yürütme ve yasama erkleri kaçınılmaz olarak iş birliği yapmak zorundadır.

Parlamente sistemin; ikili yürütme, cumhurbaşkanının sorumsuzluğu, sorumlu hükümet, yürütmenin yasama üzerindeki tasfiye hakkı olmak üzere dört ayırt edici özelliği vardır (Özdemir, 2018: 15). Parlamente sistem; Başkan ve kabineden oluşan ikili yürütmeye dayalıdır. Devlet başkanı olarak cumhurbaşkanı parlamento karşı sorumlu değildir ve yetkisini başbakan veya bakanın “karşı imzası” ile kullanır (Gözler, 2014: 243). Ancak kabine meclise karşı sorumludur; yani kabinenin oyu ile görevden alınması mümkündür. Kabinenin asli görevi genel siyaseti belirlemek ve ülkeyi yönetmektir (Nohutçu, 2014: 12).

Daha önceki dönemlerde *primus inter pares* (eşitler arasında birinci) olan başbakanın hukuken diğer bakanlar üzerinde bir üstünlüğü yoktu ancak daha sonra hiyerarşik olarak belli bir aşamaya getirilmiştir (Gözler, 2014: 244). Bu sınıflandırma temelinde Sartori, “eşit olmayanlar arasında birinci, eşit olmayanlar arasında birinci ve eşitler arasında birinci” arasındaki farklılıkları ayırır. Birincisi, yukarıdaki eşitsizlikler, bakanları atayabilir ve düzenleyebilirken parlamento tarafından (zorlukla) görevden alınabilen genel müdür veya parti liderlerini ifade eder. Eşit olmayanlar arasında birincisi meclis tarafından görevden alınamaz, ancak bakanları görevden alabilir. Eşitler arasında birincisi, kabinesiyle birlikte düşebilecek başbakanı ifade eder. Ayrıca başbakan, kendi bakanlarını belirleyebilir ve gerekirse başkandan meclisi tamamen veya belirli bir bakan olarak feshetmesini ister (Teziç, 2014: 485). Bunun yanında kabinenin parlamente sistemde; kolektif sorumluluk (kabine bir bütün olarak parlamento karşı sorumludur, eğer parlamento güvensizlik oyu verirse, tüm bakanlar düşürülür); meslektaşlık ilkesi (mecliste muhalif olamaz, tüm kararlar oybirliği ile alınabilir), homojenlik ve dayanışma (bütün bakanlar tek bir bütün olarak kabul edilir, görüş kimlikleri vardır) ve gizlilik politikası (kabine toplantısı sır olarak yapılmıştır) gibi kendine has özellikler vardır; (Gözler, 2014: 244).

Millet veya meclis tarafından seçilebilen veya kalıtsal olabilen cumhurbaşkanının sorumsuzluğundan hareketle, yürütmenin devamlılığını ve istikrarını sağlaması gerektiği için meclisin cumhurbaşkanını feshedemeyeceği söylenebilir. Parlamento ve kabine arasındaki anlaşmazlıklarda tarafsız kalmaktan Cumhurbaşkanı sorumlu değildir. Bu nedenle cumhurbaşkanı, yetkisini kabine ile

paylaşmak ve başkanın kararının tasdik edilmesi anlamına gelen “karşı imza veya onay” yoluyla kullanır (Kaboğlu, 2009: 131). Sadece cezai sorumluluk çerçevesinde demokratik parlamentoda suçlanabilirler ama bu suçlunun vatana ihanetle ilgili olması gerekir (Teziç, 2014: 486-490).

Hükümetin sorumluluğu temelinde, hükümet parlamentoya karşı sorumludur. Hükümet başbakan tarafından ancak cumhurbaşkanının onayı ile kurulabilir. Kurulduktan sonra parlamentonun da hükümete güvenoyu vermesi gerekmektedir. Tüm süreç iç içedir. Siyasi sorumluluk, hükümetin bir bütün olarak veya birer birer feshedilebileceği anlamına gelir (Teziç, 2014: 492). Genel olarak fesih hakkı cumhurbaşkanına veya başbakana verilebilmekte ve şartlı hale getirilebilir. Örneğin Türkiye’de fesih, kabinenin güvenoyu alamamasından sonra yapılmaktaydı (Kaboğlu, 2009: 132-133). Fesih hakkının meclis için bir yürütme silahı olduğu söylenebilir. Sorumluluk iki farklı şekilde alınabilir. Birincisi, hükümet parti üyelerinden “güvenoyu” talep eder ve ikincisi, parlamento “gensoru” ile hükümeti geri çekmeye zorlayabilir. Hükümetin feshedilmesi için milletvekili tam sayısının salt çoğunluğu aranır (Teziç, 2014: 495). Hükümet, yalnızca yasama organına karşı sorumludur. Dolayısıyla hükümetin sorumluluğu ve feshetme hakkı, parlamenter sistemin iki önemli denge mekanizmasıdır.

Özellikle yürütmenin parlamento üzerindeki feshi hakkı, parlamentonun süresi dolmadan feshedilebileceği ve yeni seçimlerin yapılabileceği için önemli bir denge mekanizmasıdır. Parlamentonun hükümete karşı “güvensizlik” mekanizmasına karşılık hükümetin de parlamentoyu karşılıklı olarak feshedebileceği ifade edilebilir. Fesih hakkının kısaca üç temel işlevi vardır: Parlamento ile hükümet arasında dengeyi sağlar, çoğunluğun altında tutulmasını sağlar ve seçim yoluyla vatandaşların görüşlerini alır (Teziç, 2014: 496-502).

Parlamenter sistem, her parlamenter rejimde görülmeyebilecek bazı tamamlayıcı özelliklere de sahiptir. Bunlar; aynı kişinin hem yürütmede hem de yasamada olabilmesi ve kabine yasama çalışmalarına katılabilmesi şeklindedir (Gözler, 2014: 244).

Parlamenter sistemde yasama ile yürütme arasında herhangi bir kriz olursa, “güvensizlik oyu” ve “dağıtma mekanizması” bunu çözebilir. Bu mekanizma aynı

zamanda kutuplaşmayı da engellemektedir çünkü hükümetin görev süresi boyunca meclis desteğine ihtiyacı vardır. Ayrıca parlamenter sistem esnektir çünkü desteklenmeyen hükümet yeni seçimle değiştirilebilir. Son olarak, daha da önemlisi, tarafsız cumhurbaşkanı parlamento ve hükümet arasında aracı olması mümkündür. Ancak bu esnek özelliği, hükümet her an feshedilebilecek olmasından dolayı istikrarsız hükümete neden olabilmektedir. Ayrıca parlamenter sistemdeki koalisyon hükümetleri, uzlaştırma sorunları nedeniyle başka avantajlar da yaratmaktadır (Gözler, 2014: 244). Bununla birlikte parlamenter sistem, halkın kendisini kimin yöneteceğini veya -çoğunluk olmazsa- nasıl bir koalisyon olacağını bilmemesi nedeniyle demokraside bazı sıkıntılara neden olabilmektedir (Nur Uluşahin, 1999: 156).

Lijphart'a göre, parlamenter sistem, siyasi istikrar temelinde çok partili parlamentosu olan ve etkili çoğunluk koalisyonunun bulunmadığı bir ülkede istikrarsız bir hükümete neden olabilmektedir. Hükümetin görevi sırasında hükümetin oya ihtiyacı olması ve kolayca düşebilecek olması kabine istikrarsızlığına neden olabilmektedir (Lijphart, 1997: 68). Üçüncü ve Dördüncü Fransız Cumhuriyeti (1875-1940 ve 1946-1958), Alman Weimar Cumhuriyeti, Türkiye (1961-1980 ve 1990-2000) bu istikrarsız koalisyon hükümetine örnek olabilir. Parlamenter sistemde hükümet ömrü, genellikle 1 veya 2 yıldır (Gözler, 2014: 249-250). İkincisi, koalisyon hükümeti görüş ayrılıkları nedeniyle hızlı karar alamamaktadır. Bu nedenle yönetme yetkileri yeterli olmayıp altı ay içinde tükenmektedir (Sartori, 1997: 152). Parlamenter sistem siyasi istikrarsızlık potansiyeline sahip olsa da Birleşik Krallık (İngiltere) dışında dünyada parlamenter sistemi benimseyen Belçika Almanya, İtalya, Finlandiya, İspanya ve Türkiye (1876'dan 2017'ye kadar) gibi birçok ülke bulunmaktadır.

2.1.2. Başkanlık Sistemi

Başkanlık sistemi bağımsızlık, yasama ve yürütme yetkilerinin sert bir şekilde ayrılmasına ve söz konusu otoritelerin diğeri üzerinde etkili olmamasına dayalı bir sistemdir. Bu yapı, parlamenter sisteme benzer şekilde etkileşimden ziyade, bağımsızlıklarından dolayı aralarında bir denge sağlayabilmektir. Başkanlık sistemi, hükümet başkanının devletin başı olduğu, doğrudan halk tarafından seçildiği ve görev süresi içinde parlamento tarafından feshedilemeyeceği bir hükümet şeklidir (Sartori,

1997: 115). Katı bir temele dayanan başkanlık sistemi, kuvvetler ayrılığı ilkesinin ve yürütme yetkisinin genişletildiği bir yönetim biçimidir (Özdemir, 2018: 49).

Başkanlık sistemine başkanlık demokrasisi veya başkanlık sistemi de denilmektedir ve en bilinen örneği ABD'dir. ABD kolonilerinin Birleşik Krallık'a karşı bağımsızlık mücadelesinden sonra, 1787 Anayasası'nın kurucuları, yürütme ve yasama arasındaki kontrol ve dengelelere dayanan başkanlık sistemine öncülük etmektedir (Teziç, 2014: 508-510). Başkanlık sisteminde hem yürütme hem de yasama ayrı ayrı seçilir ve her bir organın sorumlu özel faaliyeti vardır, bu da parlamentonun yasa yapması ancak uygulanmasına müdahale edemediği anlamına gelir; hükümet yasaları uygular ancak yasama sürecine müdahale edemez; yargı sadece yargılamaktan sorumludur. Ayrıca hiçbir cisim diğer cisimleri etkileyemez veya çözemez. Organlar arasında kriz varsa anayasal çözüm yoktur. Böylece darbeye neden olabilir. Ancak ABD'de kısmen parti yapısından kısmen de parlamentodaki komisyonlardan dolayı uzlaşa sağlanabilmektedir (Teziç, 2014: 508-510).

Başkanlık sisteminin genel özellikleri, Lijphart tarafından sınıflandırılmıştır. Başkanlık sisteminde bu sınıflandırmaya göre; yürütmenin başı (cumhurbaşkanı) parlamento tarafından feshedilemez, yani güvenoyuna dayanmaz ve devlet başkanı/cumhurbaşkanı belirlenen süre içinde (ABD için 4 yıl) halk tarafından seçilir ve bu süre içinde istifaya zorlanamaz (Lijphart, 1997: 63). Yürütmenin başbakan ve kabineden oluştuğu parlamenter sistemden farklı olarak, başkanlık sistemi bir diğer önemli özellik olarak tek bir oluşuma atıfta bulunur. Başkanlık sisteminde kabine üyesi, sadece danışman veya yardımcı rolünü üstlenir. Bütün kabine üyeleri, meclise değil, cumhurbaşkanına karşı sorumludur (Uluşahin, 1999: 41-51).

Bu ana kriterlerin yanı sıra, ülkeden ülkeye farklılık gösteren başka yan özellikler de vardır. Birincisi, yürütme ve yasama katı bir şekilde ayrılmışsa; aynı kişi hem yürütme hem de yasama görevini üstlenemez. İkincisi, parlamentonun cumhurbaşkanını feshedemeyeceğine karşılık, cumhurbaşkanı da tam tersi olarak parlamentoyu feshedemez. Üçüncüsü, cumhurbaşkanı meclis toplantısına katılamaz, yasama içinde yürütmenin temsilcisi yoktur. Dolayısıyla cumhurbaşkanının kanun teklifi verme hakkı yoktur ve meclisin toplanmasını engelleyemez (Gözler, 2014: 249-250).

Başkanlık sistemi, katı bir kuvvetler ayrılığına dayanmakla birlikte, organlar arasında karşılıklı etkileşimi sağlayan bir mekanizma olmalıdır. İlk olarak, atama cumhurbaşkanının yetkisindedir, ancak bazı etkili atamalar Senato'nun iznine tabidir. İkincisi, uluslararası anlaşmalar cumhurbaşkanının kontrolündedir ancak meclisin 2/3 çoğunluğu tarafından onaylanmaktadır. Ayrıca bütçe meclisin kontrolündedir ve cumhurbaşkanı senato ile anlaşmalıdır. Başkanın veto yetkisi, karşılıklı etkileşimi sağlayan bir diğer önemli faktördür. Başkan kongre kararını veto edebilir, ancak senato ve temsilciler meclisi ayrı ayrı 2/3 çoğunluk ile yeniden onaylarsa, başkanın yasayı onaylaması gerekir. Ayrıca kongrenin cumhurbaşkanına karşı cezai yargı yetkisi vardır ancak siyasi eylem için değil, sadece suç olan eylemler için kullanılabilir (Gözler, 2014: 235-236).

Siyasi istikrar temelinde, parlamenter sistemle karşılaştırıldığında, cumhurbaşkanı belirli bir süre içinde seçildiği ve güvensizlik oyu ile düşürülemeyeceği için başkanlık sistemi daha istikrarlı ve güçlü bir hükümetle sonuçlanabilir. Dolayısıyla başkanlık sisteminde hükümet krizi görülmemektedir. Öte yandan devletin, halk tarafından seçilen tek bir otorite tarafından yönetilmesi, yüksek düzeyde meşruiyet anlamına gelmektedir. Bu, başkanın politikasını tutarlı bir şekilde yürütmesini sağlamaktadır (Lijphart, 1997: 69). Ancak güvensizlik oyu olmaması ve katı güçler ayrılığı rejimin istikrarsızlaşmasına neden olabilmektedir; çünkü kriz, yeni seçime gidilerek çözülemediği için darbeye yol açabilmektedir (Uluşahin, 1999: 84). Ayrıca yasama ve yürütme farklı görüşte olduğunda sistem kilitlenebilir ve Cumhurbaşkanı birkaç kararname yayınlarak yasama üzerinde üstünlük sağlamaya çalışabilir; bu da parlamentonun gücünü kaybetmesiyle sonuçlanabilir. Brezilya, Arjantin ve Meksika gibi Latin Amerika ülkeleri bu tür sorunlara örnek olarak verilebilir (Kaymal, 2017: 155). Bu bağlamda Linz'e göre, başkanlık sisteminde (özellikle çok partili sistemde) siyasi istikrarı ve demokrasiyi sağlamak ve pekiştirmek bazı açılardan daha zordur. Birincisi, sıfır toplam cumhurbaşkanı seçimi (kazanan hepsini alır) partiler arasındaki kutuplaşmayı artırabilir ve muhalefet partisi liderleri parlamenter sistemdeki kadar güçlü değildir. İkincisi hem yürütme hem de yasama ayrı ayrı seçilir; çifte meşruiyet sorunu ortaya çıkabilir. Buna ek olarak, başkanlık sistemi belirli bir görev süresi verdiği için, cumhurbaşkanları üzerinde baskı hissedebilir ve süresi dolmadan alelacele kendi politikalarını uygulayabilirler (Linz, 2015: 23-30). Ancak Horowitz'e göre Linz, başkanlık sisteminin siyasi istikrarsızlığa

neden olduğunu öne sürerken Latin Amerika ülkelerine odaklanmıştır. Ancak sömürge sonrası Asya veya Afrika ülkelerine odaklanmış olsaydı, parlamenter sistemin siyasi istikrarsızlığa yol açabileceğini ve Margaret Thatcher veya Indira Gandhi gibi parlamenter sistemde de güçlü liderlerin görülebileceğini iddia etmesi de mümkün olabilirdi (Horowitz, 2015: 32-37). Hatta Lipset'e göre, parlamentonun çoğunluğuna sahip bir başbakan, Amerikan başkanından çok daha fazla yetkiye sahiptir, çünkü siyasi istikrarın temel belirleyicisi, hükümet sisteminin türüne değil, ülkenin siyasi kültürüne bağlıdır (Horowitz, 2015: 32-37). Bu anlamda hem parlamenter hem de başkanlık sistemi siyasi istikrarsızlık yaratabilmektedir (Lipset, 2015: 40-41).

Sonuç olarak başkanlık sisteminin avantajlarını aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Korkmaz, 2016: 43-57):

- (1) Seçim aşamasının sağlıklı yaşanması için siyasal istikrar sağlamaktadır.
- (2) Hükümetin istikrarını, muhalif parti eğilimlerinden etkilenmeyecek şekilde güvence altına almaktadır.
- (3) Hükümete rahat çalışması ve özgürlüğü için iyi bir olanaklar sunmakta, karşılığında meclise tartışma ve hareket özgürlüğü sağlamaktadır.
- (4) Başkanlığı sisteminde başkan, çok önemli ve popüler bir prestij sahibidir. Çünkü milletin adayı olarak halk tarafından seçilmesi, başkanı dar sadakate mahkûm olmaktan muaf tutmaktadır.
- (5) Başkanlık sistemi, demokratik deneyimi olan, yüksek siyasal olgunluk ve farkındalık sahibi ülkelere daha uygun bir sistemdir.

Başkanlık sisteminin dezavantajları ise şöyle sıralanabilir:

- (1) Başkanlık sisteminde yürütme, bir dönem içinde iktidarın elinde bulunmaktadır. Halkın politikalarını beğenmediği hallerde, görev periyodu tamamlanıncaya kadar başkanı görevinden uzaklaştıramaması, buradaki önemli bir dezavantajdır.
- (2) Başkanın sadece halka karşı sorumlu olduğu başkanlık sisteminde, yürütme ile yasama organlarının ilişkileri gergindir. Mecliste çoğunluk Başkanın partisinden başka bir partinin elindeyse, yürütme organı ile aralarında bazı uyumsuzluklar yaşanabilmektedir (Linz, 1990: 53).

- (3) Başkan, Meclis'in gönderdiği bütçe önerilerini reddedebildiği için bazı tikanmalara neden olabilmektedir. Bundan dolayı, iki organın birbirlerinden bağımsız olması ve birbiri üzerinde yetkilerinin olmaması, uzlaşmayı çok zorlaştırabilmektedir (Carey, 2005: 95).
- (4) Başkanlık sistemi, kazananın her şeyi aldığı, kaybedenin her şeyi kaybettiği bir sistem olduğu için kutuplaşmayı teşvik etmektedir.
- (5) Başkanlık sistemi, diktatörlüğe dönüşmeye yatkın bir sistemdir. Bu durumda vatandaşların haklarında kısıtlamalar olabilmekte, politik rakiplerin görüşleri bastırılabilen ve onların da özgürlüklerine müdahale edilebilmektedir. (Arouri, 2021: 14-17)

2.1.3. Yarı Başkanlık Sistemi

Yarı başkanlık sistemi, parlamenter sistem ile başkanlık sistemi arasındadır. Parlamenter sistemin birçok özelliğini taşımakla birlikte, cumhurbaşkanının belirli bir süre için halk tarafından, iki taraflı yönetici olarak seçilmesi nedeniyle yarı başkanlık olarak adlandırılmaktadır. Yarı başkanlık sistemine karma hükümet türü de denilmektedir (Kaboğlu, 2009: 135-137). Yarı başkanlık sisteminde kabine meclise karşı sorumludur; Parlamento, güvenoyu olmadan kabineyi feshedebilir. Parlamenter sistem gibi cumhurbaşkanı da parlamentoya karşı sorumlu değildir (Gözler, 2014: 241-242). ABD başkanlık sisteminden farklı olarak yarı başkanlık sisteminde cumhurbaşkanı parlamentoyu feshedebilir ve yeni bir seçim talep edebilir (Taşkın, 2017: 322). Bu bağlamda yarı başkanlık sistemi, ABD başkanlık sisteminden farklı olarak parlamentoyu güçlendirmenin bir yolu olarak görülebilir.

Parlamento genelinde yürütme konusunda Fransa bu çabanın en iyi örneğini vermektedir. Fransa'da ilerleme, İngiltere'nin aksine tahttan bağımsız hale gelememiştir. Fransa'da krallık (devlet) topluma nüfuz etmiş ve merkezi otoritesini güçlendirmeye çalışmıştır. Lordlar, ticaretten değil serflerden vergi toplayarak serfler (köylüler) sayesinde hayatta kalmışlardır. Kentte emek talebinin artmasıyla birlikte serfler, zaman içinde feodaliteye olan kişisel bağımlılıktan kurtulmuş ve özel mülkiyet haklarına kavuşmuştur. Ve lordların ekonomik gücünü azaltan burjuvazi, lordların topraklarını satın alarak güçlenmeye başlamış ve hatta devlette lordlar yerine bürokratik konum kazanmıştır (Moore, 2003: 71-74). Ancak buradaki kilit nokta, bürokratik konumun kral tarafından burjuvaziye para bulmak için verilmiş olmasıdır.

Başka bir deyişle, kralın/yöneticinin her şeye gücü yetme süreci devam ediyordu. Fransız İhtilali (1789) söz konusu olduğunda, güçlenen burjuvazi ve köylü, mutlakiyetçiliğe karşı işbirliği yapmış ve Cumhuriyet uğruna direnmiş, ancak 1799 ve 1851’de aynı cumhuriyet, güçlü yürütmeye eğilim nedeniyle yıkılmaya çalışılmıştır. Örneğin 1799’da halkın çoğu “Cumhuriyet kurulmalı ama Napolyon kral olduğu sürece” diyordu. General De Gaulle, yeni bir parlamenter cumhuriyet kurduğunda bile, yürütmenin (cumhurbaşkanının) tam yetkisi nedeniyle “seçilmiş kral” olarak tanımlanmış ve sonuç olarak Fransa’nın hükümet sistemi, güçlü yürütmeyi simgeleyen yarı başkanlık sistemi (1962) olarak ilan edilmiştir (Eyüboğlu, 2014: 118-121). Dolayısıyla Fransa’daki yarı başkanlık sistemi, güçlü devlet (yürütme) geleneğinin bir sonucu olarak kabul edilebilir.

Siyasi istikrar temelinde, cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar kurulu arasındaki ilişkilere göre yarı başkanlık sistemi farklı işleyebilir. Cumhurbaşkanı ve başbakan aynı partiden ise, siyasi istikrar liderliğin özelliğine göre değişmektedir. Örneğin, cumhurbaşkanı bir parti lideriyse, sistem başkanlık sistemine benzemekte; parti lideri başbakana atıfta bulunursa, sistem parlamenter sisteme benzemektedir. Her ikisi de farklı partiden ise, biri diğerine itaat etmelidir. Aksi takdirde, yürütme ile yasama arasındaki sorunlar nedeniyle siyasi istikrarsızlık ve kilitlenme ortaya çıkabilmektedir (Altan, 2018: 85).

Özetle, devlet anlayışı ve tarihsel dinamikler ABD, Fransa ve İngiltere’nin politika tercihlerini belirli bir hükümet sistemine yöneltirken, Türkiye’nin tarihsel dinamikleri ve devlet anlayışı, aktörlerin tercihlerini güçlü yürütmeye dayalı hükümet sistemine yöneltmiştir. Türkiye’nin güçlü devlet anlayışı tarihsel kurumsalcılık bağlamında bir istikrar ölçüsü olarak değerlendirilebilir. Badie ve Birnbaum (1979: 137)’un vurguladığı gibi, bir ülkenin geçmişi güçlü devlet geleneğiyle doluysa, devletin rolü azaldığında siyasi istikrarsızlık ortaya çıkar. Bu açıdan parlamenter sistem, Osmanlı’dan Türkiye’ye tarih boyunca Türkiye’nin yönetim sistemi olarak görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti ama buradaki asıl yol aşkın devlet anlayışıdır. Hangi hükümet sisteminin yürütme veya yasamada aşkın devlet anlayışını desteklediği ve sağladığı, devletin nerede yapılandırıldığına bağlıdır. Örneğin 1920-1923 yılları arasında meclis hükümeti sisteminde devlet, parlamentoya yerleşmiş ancak merkeziyetçilik sağlanmaya çalışıldığı için güçlü devlet geleneği hala

geçerliliğini korumuştur. Böylece her ülkenin tarihsel yolu, hükümet sistemine ilişkin farklı politika anlayışlarına atıfta bulunmakta ve siyasi istikrarı kendi yoluna göre tanımlamaktadır. Bu bağlamda transandantal devlet anlayışı, aslında güçlü yöneticiye eğilimin altında yatan neden olarak görülebilir.

2.1.4. Cumhurbaşkanlığı Yönetim Sistemi

Türkiye’de 9 Temmuz 2018 tarihinde 6771 Sayılı Kanun (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun)’la resmen yürürlüğe giren cumhurbaşkanlığı yürütme sistemi, üç ana devlet organının görev ve yetkilerini yeniden tanımlayan 17 madde içermektedir.

2.1.4.1. Yürütmenin Görev ve Yetkileri

Anayasa reformları, yürütme yetkisinin ve işlevinin, başbakan başkanlığındaki bakanlar kurulu ile cumhurbaşkanının daha önceki versiyonu yerine, yalnızca cumhurbaşkanı tarafından yerine getirilmesini öngörmektedir. Buna bağlı olarak, yürütmenin yetki, görev ve sorumluluklarının belirtildiği tüm maddelerden “Başbakan” ve “Bakanlar Kurulu” ibareleri çıkarılmıştır. Yeni sisteme göre cumhurbaşkanı, beş yıl üst üste iki dönem olmak üzere iki türlü seçimlerle doğrudan halk tarafından seçilecektir. Oyların yüzde beşinden fazlasını alan siyasi parti grupları veya siyasi partiler cumhurbaşkanı adayı önerebilir. Ayrıca yüz bin seçmen imza toplayarak cumhurbaşkanı adayını önerebilir. Bir cumhurbaşkanı adayı geçerli oyların salt çoğunluğunu alırsa, seçilecektir. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, ilk turdan sonraki ikinci Pazar günü ikinci oylama yapılır. İlk oylamada en üst sıradaki adaylar ikinci turda yarışabilecek ve en geçerli oyu alan aday seçilecektir. Bir önceki düzenlemeye benzer şekilde, bir milletvekilinin cumhurbaşkanı olması halinde, TBMM’deki görevi sona erecektir. Ancak belki de en dikkat çekici değişiklik, cumhurbaşkanının yeni sistemde siyasi parti üyeliğini sona erdirmek zorunda olmamasıdır (Yaman ve Ünal, 2021: 226).

Bu değişikliklere ek olarak, bu yeni sistemde cumhurbaşkanına kararnamelerle ilgili birçok önemli yetki verilmiştir. TBMM tarafından çıkarılan yetki kanunu ile daha önce Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan “Kanun Kararnamesi” (Kanun Kararnamesi, KHK) yerine “Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, CBK (TCK. Değişiklik Madde 104) 104. maddeye göre Cumhurbaşkanını, yürütme yetkisine ilişkin konularda

cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarmaya yetkilidir. Ancak, cumhurbaşkanlığı kararnameleri temel hakları, bireysel hakları, siyasi hakları veya anayasada güvence altına alınan görevleri kısıtlayamaz. Kanunlarla özel olarak düzenlenen konularda cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile kanunlar arasında bir çelişki varsa kanunlar öncelikli olacaktır. Ayrıca cumhurbaşkanına cezai sorumluluk verilmiştir (Gülener ve Miş, 2017: 14).

Bakanlar Kurulu'nun yapısı da değiştirilmiş ve artık Bakanlar Kurulu cumhurbaşkanına bağlı bir kabine olarak görev yapacaktır. Cumhurbaşkanının bakanlıklar kurma ve kaldırma yetkisinin yanında; bakanları tayin etme ve görevden alma yetkisi de vardır. Benzer şekilde, yeni kurulan başkan yardımcılığı pozisyonunda da cumhurbaşkanı üstündür. Başkan istediği kadar başkan yardımcısı atayabilir ve onları görevden alabilir. Bu kişiler milletvekilleri arasından seçilebilir, ancak bakan seçildikleri zaman koltukları boşalır. Ayrıca cumhurbaşkanı, üst düzey bürokratları da cumhurbaşkanlığı kararnameleri ile atar ve görevden alır. Ayrıca bu atamalara ilişkin usul ve esasları belirleyebilir (Anayasa Tüzüğü Değişiklik, md. 104).

Son olarak bürokrasi, askeriye, ekonomi gibi alanlarda etkili olan bazı kilit kurumlar (başkanlıklar) doğrudan cumhurbaşkanına karşı sorumludur. Bu kurumlar arasında “Devlet Denetleme Kurulu, Devlet Arşivleri Müdürlüğü, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, Millî İstihbarat Teşkilatı Genel Sekreterliği” bulunmaktadır. “Savunma Sanayii Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Türkiye Varlık Fonu, Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı da cumhurbaşkanlığına bağlı olarak faaliyet göstermektedir (TC Resmi Gazete, 2018).

Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri, Anayasa'nın 8. maddesi ve 104. maddesinde düzenlenmiştir. 8. madde çerçevesinde, yürütme yetki ve görevi, cumhurbaşkanı tarafından, Anayasaya ve kanunlara uygun biçimde kullanılmakta ve ifa edilmektedir. Anayasaya ve kanunları dikkate almak koşuluyla yürütmeyle ilgili tüm yetki ve görevler cumhurbaşkanına verilmiştir. Buradan anlaşılması gereken, yürütme organının genel karar organının cumhurbaşkanı olduğudur. Yürütmeyle ilgili sözü edilecek tüm yetki ve görevler cumhurbaşkanının görev alanındadır (Gözler, 2017: 784). Cumhurbaşkanının görev ve yetkileri, Anayasa'nın 104. maddesinde aşağıda verildiği gibi sıralanmıştır:

“Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Yürütme yetkisi Cumhurbaşkanı’na aittir. Cumhurbaşkanı, devlet başkanı sıfatıyla Türkiye Cumhuriyeti’ni ve Türk Milleti’nin birliğini temsil eder; Anayasa’nın uygulanmasını, devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını temin eder. Gerekli gördüğü takdirde, yasama yılının ilk günü Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde açılış konuşmasını yapar. Ülkenin iç ve dış siyaseti hakkında Meclis’e mesaj verir. Kanunları yayımlar. Kanunları tekrar görüşülmek üzere Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne geri gönderir. Kanunların, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü’nün tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi’nde iptal davası açar. Cumhurbaşkanı yardımcılarını ile bakanları atar ve görevlerine son verir. Üst kademe kamu yöneticilerini atar, görevlerine son verir ve bunların atanmalarına ilişkin usul ve esasları Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenler. Yabancı devletlere Türkiye Cumhuriyeti’nin temsilcilerini gönderir, Türkiye Cumhuriyeti’ne gönderilecek yabancı devlet temsilcilerini kabul eder. Milletlerarası antlaşmaları onaylar ve yayımlar. Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halkoyuna sunar. Milli güvenlik politikalarını belirler ve gerekli tedbirleri alır. Türkiye Büyük Millet Meclisi adına Türk Silahlı Kuvvetlerinin Başkomutanlığı’nı temsil eder. Türk Silahlı Kuvvetleri’nin kullanılmasına karar verir. Sürekli hastalık, sakatlık ve kocama sebebiyle kişilerin cezalarını hafifletir veya kaldırır. Cumhurbaşkanı, yürütme yetkisine ilişkin konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarabilir. Anayasa’nın ikinci kısmının birinci ve ikinci bölümlerinde yer alan temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle dördüncü bölümde yer alan siyasi haklar ve ödevler Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle düzenlenemez. Anayasa’da münhasıran kanunla düzenlenmesi öngörülen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Kanunda açıkça düzenlenen konularda Cumhurbaşkanlığı kararnamesi çıkarılamaz. Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile kanunlarda farklı hükümler bulunması halinde, kanun hükümleri uygulanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin aynı konuda kanun çıkarması durumunda, Cumhurbaşkanlığı kararnamesi hükümsüz hale gelir. Cumhurbaşkanı, kanunların uygulanmasını sağlamak üzere ve bunlara aykırı olmamak şartıyla, yönetmelikler çıkarabilir. Kararnameler ve yönetmelikler, yayımdan sonraki bir tarih belirlenmemişse, Resmî Gazete’de yayımlandıkları gün yürürlüğe girer. Cumhurbaşkanı, ayrıca Anayasa’da ve kanunlarda verilen seçme ve atama görevleri ile diğer görevleri yerine getirir ve yetkileri kullanır.”

Devletin başı olmasından dolayı cumhurbaşkanı ülkeyi temsil etme yetkisine sahiptir. Bu yetki bağlamında Cumhurbaşkanı, devleti ile milletin birlik ve beraberliğini simgelemektedir. 1982 Anayasası’nın 104. maddesine göre göre “Cumhurbaşkanı devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyeti’ni ve Türk Milleti’nin birliğini temsil eder,” ifadeleriyle bir hükme bağlanmıştır. Özellikle dış ilişkilerle ilgili konularda cumhurbaşkanının devleti temsil etme yetkisi artık kanıksanmış bir hali ortaya koymaktadır” (Coşkun ve Davut, 2019: 200). Aynı şekilde Anayasa’nın 104. maddede, “Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını

temin eder” ifadeleri kullanılarak temsil yetkisiyle, anayasanın tatbik edilmesi, devlet organlarının düzenli ve uyum içinde çalışmasından ötürü izleme görev ve yetkileri bulunmaktadır (Coşkun ve Davut, 2019: 199-200).

2.1.4.2. Yasamanın Görev ve Yetkileri

TBMM görev ve yetkileriyle ilgili düzenlemeler: “Kanun koymak, değiştirmek, kaldırmak; bütçe ve kesin hesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek; para basılmasına ve savaş ilanına karar vermek; milletlerarası anlaşmaların onaylanmasını uygun bulmak, TBMM üye tam sayısının beşte üç çoğunluğunun kararı ile genel ve özel af ilanına karar vermek ve Anayasanın diğer maddelerinde öngörülen yetkileri kullanmak ve görevleri yerine getirmek” biçiminde yapılmıştır (Turan, 2018: 48).

Cumhurbaşkanlığı yürütme sisteminde TBMM’deki milletvekili sayısı 550’den 600’e çıkarılmış ve milletvekili seçilme yaşı 25’ten 18’e indirilmiştir. En tartışmalı değişikliklerden biri, genel seçimlerin ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin beş yılda bir aynı gün yapılacak olmasıdır. Bu eş zamanlı seçimlerde TBMM’nin yürütmeyi denetleme şansının azalacağı öne sürülmüştür. Bu, çoğunlukla hem yasama hem de yürütmenin aynı siyasi partinin egemenliğindeki olası eğiliminden kaynaklanmaktadır. Ayrıca TBMM’nin Bakanlar Kurulu’nu ve bakanları denetlemek, Bakanlar Kurulu’na yetki vermek ve bazı konularda kanun hükmünde kararname çıkarmak gibi yasama görev ve yetkisi de kalmamıştır (Turan, 2018: 48).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’yle birlikte kuvvetler ayrılığı netlik kazarak yasama ve yürütme birbirlerinden bağımsız hale gelmiştir. Kanun teklifleri, parlamenter hükümet sistemiyle farklılaşarak yalnızca parlamentonun vereceği şekilde düzenlenerek yasallaştırılmıştır (Polat, 2019: 116). Bu yeni sistemle birlikte yürütme organı kendi görev alanına çekilmiş ve TBMM kanun yapmak ve denetim işlemlerini yürütmek gibi asli görevlerine yoğunlaşmıştır. Tüm bu değişikliklerle güçlü bir yürütme ve güçlü bir meclis sağlamak amaçlanmıştır. Değişikliklerden sonra yasanın yürütmeyi denetlemek konusundaki yöntemlerinin kapsamı daha da genişlemiştir. Başkanlık sisteminde mevcut olmayan yazılı soru ve genel görüşme cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminde yer almaktadır (Alkan, 2018: 48-49).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin gereklerinden biri olarak gensoru önergesi verme ve güven oylaması yapma uygulamaları kaldırılmıştır. Öte yandan yasama organının yürütme organı üzerindeki denetim görevi sürecekte nitelikte bir düzenlemeye gidilmiştir. TBMM'ye tanınmış olan meclis araştırması, genel görüşme, yazılı soru ve meclis soruşturması gibi yöntemlerle yürütme karşısında bilgi edinmeye ve denetime tabidir (Gülener ve Miş, 2017: 12). Söz konusu yeni sistem çerçevesinde, yasama organından bağımsız biçimde tesis edilen hükümetin yasama denetimine tabii olma durumu, TBMM'nin üstün olması olarak kabul edilmiştir (Alkan, 2018: 138). Yasamanın üstünlüğünü ortaya koyan temel bazı özellikler çerçevesinde; birçok alandaki düzenlemelerin TBMM'ye bırakıldığı, Cumhurbaşkanlığı kararnameleriyle yapılacak düzenlemelerin alanının ise yürütme alanıyla sınırlı tutulduğu görülmektedir. Çıkarılacak kararnamelerin kanun ile çakışması halinde kanunlar geçerli kabul edilecek, Cumhurbaşkanı kararnamesinde ele alınan konularla ilgili herhangi bir kanun varsa çıkarılan kararnameler düşürülecektir. TBMM'nin çıkardığı ve cumhurbaşkanının onayı gereken kanunların cumhurbaşkanı tarafından veto edilmek suretiyle TBMM'ye gönderilmesi halinde bu vetonun meclis salt çoğunluğuyla aşılması mümkün hale gelmiştir. Yasama organınca yürütme erkine verilmiş olan Kanun Hükmünde Kararname (KHK) çıkarma yetkisinin kaldırılmış olması, diğer bir değişikliktir (Komar Sönmez, 2022: 88). Yetki devrinin istisnai bir hali olarak başbakanın başkanı olduğu Bakanlar Kurulu'na verilmiş olan KHK çıkarma yetkisi, yeni düzenleme çerçevesinde başbakanlık ve Bakanlar Kurulu'nun mülga olmasından dolayı kaldırılmıştır. Yeni hükümet sistemine uyumu sağlamak amacıyla çıkacak kararnameler öncesinde uyum yasalarının çıkmak zorunda olması, yürütme alanını ilgilendiren konuların yasama tarafından kurulacak kanunlar vasıtasıyla düzenlenmesi, yasama organının üstünlüğünü göstermesi bakımından önem taşımaktadır (Alkan, 2018: 136-137).

Bir diğer değişiklik de yasaların Cumhurbaşkanı tarafından yayımlanmasıyla ilgilidir. Cumhurbaşkanı tarafından veto edilen bir kanun tasarısının TBMM tarafından kabul edilmesi halinde, aynı kanunun salt çoğunlukla kabul edilmesi gerekir. Hal böyle olunca, TBMM'nin bir cumhurbaşkanlığı vetosunu geçersiz kılması daha da zorlaşmıştır. Cumhurbaşkanı'na tanınan veto yetkisi mevzuatı geciktirmekle kalmayıp aynı zamanda karmaşıklştırmaktadır (Komar Sönmez, 2022: 89).

Bu yeni sistemde hem Cumhurbaşkanı hem de meclis erken seçime gitme hakkına sahiptir. Parlamento üye tamsayısının beşte üçüne ihtiyaç duyarken, Cumhurbaşkanı bu yetkiyi tek taraflı olarak kullanabilir. Ancak, Cumhurbaşkanı ikinci dönemini tamamlarsa, TBMM'nin seçimlerin yenilenmesine karar vermesi halinde yeniden aday olabilir (Turan, 2018: 51).

Son olarak, parlamentonun bilgi edinme ve denetleme konusunda daha fazla kısıtlaması vardır. Meclis soruşturması ve sansür mekanizmalarına ilişkin 99 ve 100. maddeler artık TBMM'den kaldırılmıştır. Cumhurbaşkanının bir önceki yılın geçici bütçesini TBMM onayı olmadan uygulamaya koyabilmesi nedeniyle parlamentonun bütçe yetkisi de sınırlandırılmıştır (Alkan, 2018: 48-49).

2.1.4.3. Yargının Görev ve Yetkileri

Değiştirilen Anayasa'nın 9. maddesinde devletin yargı yetkisinin Türk milleti adına “bağımsız ve tarafsız mahkemeler” tarafından yürütüleceği belirtilmektedir. Sivil yargıya da vurgu yapılmış ve askeri yargı tamamen kaldırılmıştır. Ancak istisna, askeri disiplin mahkemeleri ve savaş davalarıdır. Ayrıca Hakimler ve Savcılar Kurulu (HSK) üyelerinin yapısı ve seçim yöntemi değiştirilmiş, özellikle atama konusunda Cumhurbaşkanı'nın bu kurum üzerindeki etkisi artırılmıştır. Üye sayısı 22'den 13'e düşürülecek ve bunlardan üçü doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanacaktır. Ayrıca Adalet Bakanı ve Bakanlık Müsteşarı da HSK'nın diğer üyeleridir. Kalan yedi üye ise Parlamento tarafından seçilir. Ancak, Cumhurbaşkanı'nın partisinin meclis grubu üzerindeki gücü göz önüne alındığında, yargıdaki en üst makamların atanmasında Cumhurbaşkanı'nın üstünlüğü bulunmaktadır (Solaker ve Butler, 2017).

Bu anayasa değişiklikleri ve yeni sistemin genel yapısı değerlendirildiğinde, yasama ile yürütme arasındaki dengenin yürütme lehine değiştiği görülmektedir. AK Parti bu gözlemi kabul etmekte ancak güçlü bir Türkiye için bunu bir zorunluluk olarak görmektedir. Erdoğan bu şekilde devletin ana kolları arasındaki ilişkiyi de “güçler uyumu” olarak tanımlamaktadır. Bu noktadan sonra, bir sonraki bölüm, Cumhurbaşkanı Erdoğan ve AK Parti hükümetinin bu sistemi nasıl haklı çıkardığına bakıyor.

2.1.4.4. Cumhurbaşkanlığı Yürütme Sistemine İlişkin Gerekçeler

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ve AK Parti hükümeti, cumhurbaşkanlığı yürütme sisteminin Türkiye için bir zorunluluk ve öncelik olduğunu iddia ederek anayasa değişikliklerini hazırlamışlardır. Bu sistem, destekçileri tarafından üç ana fikre özellikle atıfta bulunularak gerekçelendirilmiştir: (1) Türk siyasi kültürü ile uyum, (2) siyasi istikrar, (3) ekonomik kalkınma ve refah.

2.1.4.4.1. Türk Siyasi Kültürü ile Uyumluluk

Cumhurbaşkanlığı yürütme sisteminin tanıtımı için en sık kullanılan gerekçelerden biri, Türkiye'ye özgü özgün bir siyasi sisteme duyulan ihtiyaçtı. Bu çerçevede, bu yeni sistem Türk siyasi tarihi ve kültürü ile uyumlu olması nedeniyle desteklenmiştir. AK Parti'nin Neo-Osmanlıcı siyasi duruşunun açıklamalarına paralel olarak Batılı idari sistemlere yönelik şüpheci bir bakış da dile getirilmeye başlandı. AK Parti, 200 yıllık kriz ve ideal hükümet sistemi arayışının ardından, Türkiye'nin kadim idari geleneklerine dayanan mükemmel bir çözüm sunduğunu iddia etti (Hürriyet, 2016, Ocak 29).

Dönemin Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, cumhurbaşkanlığı yürütme sistemine geçişin “tarihi bir gereklilik, hatta cumhuriyetin ilanı kadar önemli bir tür bağımsızlık savaşı” olduğunu iddia etti (Hürriyet, Mart 16). Aynı şekilde, Erdoğan ve diğer üst düzey parti yetkilileri, Türkiye'nin Selçuklu ve Osmanlı dönemlerindeki köklü siyasi kültürü ve geleneklerini sıklıkla vurguladı. Bu bağlamda Erdoğan, “Başkanlık sistemi bizim tarihimizde, genlerimizde ve geleneklerimizde var” ifadelerini kullandı. (Hürriyet, 2015 Şubat 21). Erdoğan'ın başdanışmanı Şeref Malkoç da Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi istikrarına değinerek, iç ve milli anayasanın (yerli ve milli anayasa) Türkiye'nin devletçi karakterinin ruhuna uygun olduğunu öne sürdü: “Biz binlerce yıldır var olan bir milletiz. On altı devlet kurduk. Biz aşiret devleti değiliz” (Hürriyet, 2016 Mayıs 11).

Bu yeni sisteme destek verenlere göre Türkiye 18. yüzyıldan itibaren her zaman Batılı ülkelerde ortaya çıkan ve birbirinden tamamen farklı ekonomik, sosyal ve siyasi yapılara sahip yönetim sistemlerini benimsemiştir. Ancak pratikte Türkiye farklı sistemleri hiçbir zaman tam anlamıyla orijinal versiyonlarında benimsememiş, parlamenter sistem de hiçbir zaman tipik bir parlamenter sistem olarak

uygulanmamıştır. Tabii bu durum her ülkenin özgün siyasi sistemlerle sonuçlanan benzersiz tarihi, sosyal ve kültürel özelliklerine sahip olması nedeniyle oldukça doğaldır. Türkiye'nin şekil olarak Anglo-Sakson, ruhen Fransız demokrasisine sahip olduğunu ifade eden Erdoğan, Türkiye'nin kendi versiyonunu yaratması gerektiğini vurgulamıştır (Hürriyet, 2015, Mayıs 1). Bu yeni sistemin nasıl oluşturulacağı sorulduğunda ise Erdoğan, *“ABD’den, Fransa’dan, Avrupa’nın her yerinden veya Güney Amerika’dan bize uygun olanı alabiliriz. Hiçbirinin tam olarak kopyalanması gerekmez. Geleneklerimize uygun özgün ve özgün bir başkanlık sistemi olsun”* diyerek yanıt vermiştir. Erdoğan’a göre balın yaratıldığı gibi yeni sistem de her çiçekten ne gerekiyorsa alınıp bunların karıştırılması ile oluşturulacaktı. (Hürriyet, 2016, Ocak 6).

Erdoğan, buna ek olarak zaman zaman Türkiye'nin anayasada belirtilen parlamenter sisteme rağmen başkanlık sistemini andıran güçlü bir liderlik yaşadığı Atatürk ve İnönü dönemlerine özel atıflar yapmıştır. Erdoğan’a göre Atatürk dönemi, güçlü liderlik sayesinde birçok reformun gerçekleştirildiği ve hızlı kararların alındığı başarılı bir dönemdir. Erdoğan, böylece Atatürk’ün parlamenter sistemi tercih ederken uygulamada görünüşte başkanlık sistemini tercih ettiğini iddia etmiştir. Erdoğan, başka bir açıklamasında da Atatürk’e atıfta bulunarak yeni sisteme muhalif olanların *“tek adam rejimi”* diye kendisini eleştireceklerini söylemiştir. Erdoğan, Atatürk döneminde cumhurbaşkanı ile başbakan arasındaki sorunları vurgulayarak düşüncelerini şöyle sözlerle ifade etmiştir: *“Gazi, Başbakan İnönü ile anlaştı mı? Hayır, yapamazdı. İstifasını mı istedi? Evet, yaptı... İnönü peşinden geldi. Aynı şey oldu. Başbakanlarıyla da anlaşamadı”* (Hürriyet, 2017, Mart 19).

Başbakan Binali Yıldırım da Atatürk dönemine atıfta bulunarak yeni sistemi gerekçelendirmenin önemini vurgulayanlardan biridir. Yıldırım, bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır: *“Değişime ve gelişime hayır diyenler yeni bir şey yaratamazlar. Yenilikten korkanlar tarih yazamazlar. Gazi Mustafa Kemal’i düşünün. Samsun yolunda kendisine karşı çıkanlar da oldu. Hayır diyenler oldu. Ateşkes basını hep bir ağızdan hayır diyordu. Gazi Mustafa Kemal bunların hiçbirine aldırmış etmedi. Gelip Anadolu’da yeni bir ruh inşa etti. Bu yenilik ve değişim ruhuyla bağımsızlığımızı kazandık. Cumhuriyetimizi bu yenilenme anlayışıyla kurduk ve bugüne taşıdık”* (Hürriyet, 2017d).

Erdoğan'ın İnönü dönemine bakışı ise daha olumsuzdur ve bu süreci tek adam yönetimi olarak görmektedir. İnönü'nün güçlü liderliğini, özellikle “Millî Şef” anlayışı açısından otokratik olarak değerlendirir. Nitekim Erdoğan, halkın iradesinin belli vesayet merkezleri tarafından ve “Millî Şef” dönemine talip olanlar tarafından artık göz ardı edilmemesi için bu yeni sistemi istediklerini söylemektedir (AA, 2015). Erdoğan'ın ayrıca parlamenter sistemlerde otokratik liderliğin yükseliş olasılığının kanıtı olarak sık sık İnönü'nün döneminden söz ettiği aşikârdır. Bu noktada Erdoğan, şüphelerin, AK Parti tarafından önerildi diye kendi tarihleriyle çelişmek pahasına başkanlık sistemine karşı çıktıklarını iddia etmiştir.

AK Parti'nin başkanlık sistemine duyulan ihtiyacın gerekçesini güçlendirmek için atıfta bulunduğu son dönem ise 1980 sonrasıydı. Daha önce de tartışıldığı gibi, başkanlık modeli o zamandan bu yana yavaş yavaş kamuoyunun gündemine girmiştir. Başta Turgut Özal olmak üzere sağ siyasetin eski liderlerinin sistem reformunun gerekliliğine ilişkin açıklamaları AK Parti yetkilileri tarafından da kullanılmıştır.

2.1.4.4.3. Politik İstikrar

Siyasi istikrarı ve etkinliği sürdürmek, AK Parti'nin yeni sistemi haklı çıkarmak için kullandığı ikinci ana temadır. AK Parti yetkilileri, parlamenter sistemin Türkiye'de istikrarı sağlayamadığını göstermek için 1960 ile 2002 yılları arasında kısa ömürlü birkaç hükümete sık sık atıfta bulundu. Yürütme organındaki çift başlılık sorununun, uzun yıllar boyunca birçok hükümet krizine yol açtığı düşünülüyordu. Ayrıca bu durum bürokrasi içinde kurumsallaşmayı ve devamlılığı engellemiştir (Akıncı, 2017: 10). Samsun Büyükşehir Belediye Başkanı Yusuf Ziya Yılmaz da konuyla ilgili olarak şunları söyleyerek siyasi istikrarın önemine dikkat çekecekti: “Çok başlılık, istikrarsızlık ve vesayet sistemi ülke için her şeyi zorlaştırdı. Ancak güven ve istikrar AK Parti'nin tek parti iktidarıyla geldi. Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'a halkın hissettiği güven, ülkenin bir imajı olmuştur. İnsanlar artık istikrarın tadını çıkarıyor, artık o istikrarsızlık yıllarında yaşamak istemiyor ve kapsamlı değişime ‘evet’ diyor” (Hürriyet, 2017, Mart 20).

Cumhurbaşkanlığı yürütme sistemine geçişin bir diğer nedeni de Türkiye tarihinde travmatik izler bırakan darbelerin ve darbe girişimlerinin önlenmesiyle ilgiliydi. Parlamenter sistem, seçilmişler pahasına atanan görevlileri yetkilendirme,

dolayısıyla bir vesayet sistemini kolaylaştırma eğilimindedir. Atanan bu memurlar, onlara demokrasiyi kesintiye uğratmak için bir temel sağlayan vesayet görevini üstlendiler. Ancak yeni sistem, 27 Mayıs, 12 Eylül, 28 Şubat, 17-25 Aralık gibi girişimlerin olmayacağı bir “Yeni Türkiye” kuracaktı. Cumhurbaşkanlığı yürütme sisteminde, yetkililerin Cumhurbaşkanı tarafından atanacağından, bu durum eski vesayet rejimine son verecektir (Aslan, 2018: 59).

Siyasi istikrar argümanlarıyla dolaylı olarak ilgili olan bir diğer nokta da parlamento ile ilgilidir. AK Parti, cumhurbaşkanlığı yürütme sisteminde yasa yapma yetkisinin sadece Meclis’e verildiğine ilişkin yeni düzenleme nedeniyle parlamentonun aslında daha güçlü olacağını öne sürmektedir. Bakanların yasa yapmada yer almamalarının, sadece uygulamakla ilgilenmelerinin devlet yönetiminde etkinliği, hızı ve tutarlılığı artırdığı iddia edilmektedir.

Bu fikirlerin yanı sıra yeni sistem lehinde uzlaştırıcı bir siyasi kültürün geliştirilmesi de önerilmiştir (AK Parti, 2017: 6). Cumhurbaşkanı yüzde 50’den fazla olan doğrudan halk tarafından seçileceği için uzlaşma sağlanacak ve kutuplaşma azalacaktır. Cumhurbaşkanı ve meclise birbirlerini görevden alma ve seçimlerin yenilenmesi konularında verilen karşılıklı yetkiler, krizlerin uzlaşma yoluyla çözülmesi için sunuldu. Siyasette daha sorumlu, akılcı ve uyumlu bir anlayış hâkim olacaktı (AK Parti, 2017: 7). Tüm bu faktörlerin siyasi istikrara daha fazla katkıda bulunması bekleniyordu.

Siyasi istikrarla ilgili olarak da görülebilecek son bir nokta güvenlikle ilgiliydi. Cumhurbaşkanlığı yürütme sistemi, devletin terörle mücadele kapasitesini artırmaya yönelik bir sistem olarak sunuldu (AK Parti, 2017: 5). Erdoğan için Türkiye’de başkanlık sistemine karşı çıkanların terör örgütleri (başta PKK ve FETÖ olmak üzere), halka tepeden bakanlar, Ermeni diasporası ve benzer görüşleri paylaşan muhaliflerle yakın ilişkileri vardır (Hürriyet, 2015 Mayıs 28). Ona göre cumhurbaşkanlığı yürütme sisteminde hızlı, kararlı ve etkin güvenlik politikaları oluşturulabilir, bu da ülkedeki siyasi istikrara daha fazla katkı sağlayabilir. Güçlü güvenlik politikaları ile Türkiye’nin bölgesel ve küresel barış ve istikrara katkısı da artacaktır (AK Parti, 2017: 8). Bu bağlamda güçlü ve etkin bir liderlik altında ülke savunma sanayiinin de gelişeceği öne sürülmüştür.

Genel olarak, yeni sistemin sağladığı ortamın Türkiye'nin nihayet hak ettiği demokrasi ve siyasi istikrar düzeyine ulaşmasını sağladığı iddia edildi. Erdoğan, muhalefet partilerinin otoriterlik suçlamalarını reddederek diktatör olsaydı seçim olmayacağını söyledi (AlJazeera Türk, 2015).

2.1.4.4.6. Ekonomik Kalkınma ve Refah

AK Parti'nin cumhurbaşkanlığı yürütme sistemini gerekçelendirmesindeki üçüncü kilit nokta, başkanlık sisteminin vatandaşlara ekonomik büyüme ve refah sağlayacağı fikriydi. Erdoğan, parlamenter sistemin Türkiye'nin gelişmesinin önündeki en büyük engel olduğunu iddia etti. Ülke, siyasi ve ekonomik belirsizlikler nedeniyle yabancı sermayeyi çekemedi. Ancak parti, hükümetler değişse bile yönetimde iktidar boşluğu olmayacağı için bu sistem sayesinde Türkiye'nin 2023 kalkınma hedeflerini gerçekleştireceğini öne sürdü. Erdoğan, bu durumu *“Yeni yürütme sisteminin temel mantığı güven ve istikrar üzerine kurulu. Milletimizin yüzde 50’den fazlasının desteğini almak, tüm toplumu kucaklamak anlamına gelmekte ve gerekli program, plan, proje ve çoğulcu anlayışın var olduğunu açıkça göstermektedir. Beş yıl sonra tekrar milletin karşısına çıkan kişinin yüzde 50’den fazla oy alabilmesi için çoğunluğun gönlünde kazanan olması ve beklentilerini karşılaması gerekir”* sözleriyle ifade etmiştir (Hürriyet, 2017, Şubat 17).

Erdoğan’a göre cumhurbaşkanlığı yürütme sisteminin ekonomiyi hızlandırıcı bir etkisi vardır. Ona göre, *“İnsanlarımızda, iş adamlarımızda bu enerji var. Beyin gücü noktasında muazzam bir kapasitemiz var. Tüm görevleri tamamlamak için liderlik sorununun üstesinden gelmeliyiz. Güçlü liderlik şart... Kararlarınızdan [güçlü bir lider olarak] rahat olmanız, karar alma sürecini hızlandırmanız ve istikrarı sağlamanız gerekiyor”* (Hürriyet, 2017, Şubat 17).

Erdoğan, zaman zaman demokratik ve ekonomik olarak gelişmiş hemen hemen tüm ülkelerde başkanlık sisteminin olduğunu, çünkü bu sistemin hızlı karar alma, verimlilik ve üretkenlik sağlamasının yanı sıra bürokrasinin durgunluk etkilerini ortadan kaldırdığını dile getirdi. Bir noktada G20 ülkelerinin yarısından fazlasının başkanlık sistemiyle yönetildiğini öne sürdü. (Hürriyet, 2017, Nisan 29).

2.2. Kavram Olarak Referandum

Referandumların özellikle son yıllarda anayasal oluşum ve değişimlerde sık sık kullanılması konunun önemini artırmaktadır. Bilhassa anayasa yapım süreçlerinde referandumun yoluna gidilmesi, referandumun seçimden ne ölçüde çok farklı bir oylama olayı olduğunu ve özellikle çatışma veya etnik gruplar arası bölünme bölgelerinde referandumun neden hem son derece önemli hem de potansiyel olarak sorunlu olarak görüldüğünü vurgulamaktadır. Referandum, bir ülkedeki tüm seçmenlerin devlet meseleleri konusunda yaptıkları oylamadır (Şen, 2010: 15-20). Şahbaz’a (2006) göre referandum esas itibariyle doğrudan demokrasinin bir yöntemi olmakla birlikte temsil sistemi kapsamında uygulandığından dolayı yarı doğrudan demokrasinin bir uygulamasına dönüşmüştür. Halkın iradesini arada aracı veya temsilci bulunmadan doğrudan, oylama yoluyla belirtildiği için referandum, yarı doğrudan demokrasilerin en önemli araçlarından biridir. (Göker ve Doğan, 2011;46-47). Devlet tarafından uygulamaya konulacak siyaset ve ekonomi konulu öneri oylamasına referandum adı verilmektedir (Şen, 2010: 15-20). Mevcutta devam eden hükümet krizlerine halk vasıtasıyla çözüm üretilmesi, referandumların temel amaçları arasındadır.

Referandumlar, her zaman anayasal otorite ile ilgili olarak anlaşılması gereken bir kavramdır, yani referandumlar bir boşlukta gerçekleşmez. Bir anlamda, saf, dolaylımsız doğrudan demokrasi diye bir şey yoktur ve referandumlar her zaman mevcut gelişen bir anayasal düzenle ve mevcut bir anayasa tarafından kurumsallaştırılmış veya yaratılıştan yönlendirici bir kapasitede hareket eden seçkin aktörlerle ilişki içindedir. Bu noktada “anayasal referandum” ile daha spesifik bir terim olan ve kendisi de bir anayasa referandumu olan “kurucu referandum” kavramlarını ayrı ayrı değerlendirmek gerekmektedir (Şahbaz, 2006: 262).

“Anayasal Referandum” terimi, anayasa değişikliği veya anayasa oluşturma konusunda herhangi bir doğrudan vatandaş oyu anlamına gelebilecek geniş bir kategoridir. Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu, anayasa referandumlarını “bir devletin anayasasını kısmen veya tamamen değiştirme sorununun olduğu halk oyları” olarak tanımlamıştır (Avrupa Hukuk Yoluyla Demokrasi Komisyonu, 2001). Bu itibarla referandum, düzenli anayasa değişikliği sürecinin bir parçası olabilir veya

anayasal yaratım söz konusu olduğunda bir “kurucu referandum” gibi oldukça rutin bir uygulama olabilmektedir (Akça, 2019: 30).

Olağan anayasa değişikliği sürecinin bir parçası olarak, tek başına ya da anayasayı değiştirmek için parlamento ile ortak bir karar süreci içinde işleyen referandum uygulamaları da bulunmaktadır. Bu tür bir anayasa referandumu, mevcut anayasal yapılar içinde gerçekleşmekte; süreci ve etkileri bu anayasal yapılar tarafından belirlenmektedir. Bu anlamda, kapsanan anayasa referandumu tamamen anayasanın içinde ve anayasa kapsamında bir kavramdır (Şahbaz, 2006: 308).

“Kurucu Referandumlar” kategorik olarak kapalı anayasa referandumlarından farklıdır. Bunlar ya yeni bir devlet kurmak ya da yeni bir anayasa yapma için uygulanan doğrudan demokrasi örnekleridir. Bunları anayasa teorisi ve pratiği için bu kadar zorlaştıran şey, bu tür anayasalar için hem yetki kaynağının hem de sahip oldukları yasal etkilerin, kontrollü anayasa referandumlarında olduğundan çok daha az açık olabilmesidir. Eski ve yeni bir anayasal düzen içinde meydana gelebildikleri gibi, referandumların bir anlamda mevcut düzenin normatif otoritesini aştığı, onun yerine yeni bir anayasal düzen koyduğu ve değiştirdiği şeklinde düşünülmesi mümkündür (Akça, 2019: 47).

Demokratik anayasaların otoritesi, meşru olma ilkesine dayanmaktadır. Bu ilke, modern demokratik kuramda “halk” düşüncesiyle simgelenmiştir. Referandum, popüler anayasa yazarlığının sembolizminin onun güncelliği ile değiştirilebileceği bir yoldur. Bu, kesinlikle bu temel anlarda referandumu kucaklayan birçok kişinin duygusudur. Bu şekilde referandum, yalnızca yeni düzenin temel otoritesini elde ettiği süreçte değil, aynı zamanda ona modern demokratik anayasacılığın geçerlilik simgesi olarak görülen doğrudan popüler meşruiyeti kazandırmada da kilit bir rol oynayabilir. Kurucu referandum, bu bağlamda büyük önem kazanmaktadır (Akça, 2019: 33).

Tarih boyunca insanlık, yöneten ile yönetilen ilişkisi içerisinde yaşamıştır. Buna bağlı olarak geçmişten bugüne ortaya birçok yönetim biçimi çıkmıştır. Demokrasi, bu yönetim biçimlerinden birisidir. Demokrasi, en yaygın tanımlarına göre; “çoğunluğun yönetimi”, “halk için yönetim”, “halkın kendi kendisini yönetmesi”, “azınlık haklarını teminat altına alan yönetim”, “fırsat ve kanun önünde eşitliği sağlayan yönetim” gibi ifadelerle açıklanmıştır (Atar, 2000: 52).

Doğrudan demokrasi, devlet yönetiminde gerekli olan kararların tümünün halk tarafından hiçbir aracı olmadan alınmasına dayalı demokrasi şeklidir. Eski çağlardan bu yana uygulanmakta olan doğrudan demokrasi toplum yapısında ortaya çıkan değişiklikler ve tartışmalara bağlı olarak son zamanlarda yeniden gündeme gelmiştir (Göktolga, 2014: 100). 20. yüzyılın sonlarında gelişmeye başlayan halkın etkin katılımının demokrasinin ruhunu oluşturduğu düşüncesine bağlı olarak herkesin talep ettiği, doğrudan demokrasi yaklaşımına doğru yönelimde artış olmuş ve doğrudan demokrasi bir bakıma ideal yönetim biçimi olarak kabul edilmiştir. “Bilgi çağı” adı verilen 20. yüzyılda ise demokrasinin yeni medya ve iletişim teknolojilerine bağlı olarak küresel bir boyuta çıktığı söylenebilir. Sözü edilen teknolojinin sağladığı imkanlar sayesinde insanlar, birbirlerine kolayca ulaşarak düşüncelerini paylaşabilmektedir. Özellikle internetle beraber halk siyasetin içinde daha çok yer alabilmektedir. Ülke içerisinde olduğu gibi uluslararası alandaki siyasal olaylarla ilgili haberlere de kolayca ulaşabilmektedir. 21. yüzyıl ürünü olan bilgi teknolojileri ve sınırsız iletişimin etkisiyle siyasal katılımı artırarak olmaktadır. Katılım alanında sürekli olarak genişleme, kolaylaşma ve ucuzlama oluşmaktadır (Güngör, 2012: 59). Bu süreçte halk, yalnızca seçim zamanlarında değil siyasi tartışmalarda aktif olarak yer alabilmektedir. Böylece toplum içindeki farklı görüş, kültür ve inanışa sahip olanların da iletişime geçebildiği ortam oluşmaktadır (Karaçor, 2009: 130).

2.3. 2017 Anayasa Referandumu

Türkiye’deki siyasi aktörler, 1982 yılında askeri cunta tarafından kaleme alınan mevcut Anayasa’nın yerine sivil ve demokratik bir alternatifi getirilmesinin gerekliliği konusunda uzun süredir fikir birliği içindeydi. Bu amaçla, 2011 yılında yapılan genel seçimlerinden sonra mecliste temsil edilen dört parti olan AK Parti, CHP, MHP ve BDP (Barış ve Demokrasi Partisi) bir anayasa komisyonu kurmuş ve 60 maddelik kısmi bir taslak üzerinde anlaşmaya varmıştır. 2015 genel seçimlerinin ardından partiler yeni bir Anayasa üzerinde çalışmaya devam etmiş ancak AK Parti’nin ısrarla savunduğu başkanlık sistemi ilanını CHP’nin kategorik olarak reddetmesi üzerine Şubat 2016’da komisyon feshedilmiştir (BBC Türkçe 2016). AK Parti daha sonra kendi Anayasa taslağını yazmak için harekete geçmiştir. Ancak parti, Anayasa’yı değiştirmek için gereken, milletvekili sayısının üçte ikilik nitelikli çoğunluğuna sahip değildi. Bunun yerine, anayasa paketini referanduma sunmak için

gereken 330 milletvekilinin (toplam 550 milletvekilinden) desteğini istedi. Mecliste sadece 316 sandalyeye sahip olan AK Parti'nin bu çoğunluğu elde etmek için muhalefetten biraz desteğe ihtiyacı vardı. Temmuz 2016'daki başarısız darbe girişimine kadar duraksayan bu süreç, MHP lideri Devlet Bahçeli'nin mevcut anayasanın ilk dört maddesinin bozulmaması şartıyla cumhurbaşkanına artan yetkileri desteklediğini açıklamasıyla ivme kazanmıştır.

Dört büyük partinin 60 madde üzerinde daha önce vardığı uzlaşmayı reddeden AK Parti, bu koşulları kabul ederek tek başına bir Anayasa taslağı hazırlamıştır. Yeni taslağın ana odak noktası, Erdoğan'ın fiili ancak anayasaya aykırı olan gücünü ve yürütme üzerindeki etkisini kurumsallaştıracak bir yürütme başkanlığı kurmaktır. 72 maddeyi etkileyen 18 değişiklikten oluşan paket, Türk siyasi sisteminde bir dizi kritik değişiklik önermiştir: (1) Yürütme ve yasama organları ayrı ve cumhurbaşkanı hem devletin başı hem de ayrı bir görevi olmayan yürütmenin başında yer almaktadır; (2) cumhurbaşkanı, her beş yılda bir halk oylarının çoğunluğu ile doğrudan halk seçimlerinde seçilir ve iki dönem görev yapabilir, üçüncü bir döneme, cumhurbaşkanının ikinci döneminde parlamento veya cumhurbaşkanının erken seçim çağrısında bulunması durumunda izin verilmektedir; (3) cumhurbaşkanı (belirsiz sayıda) milletvekillerini, bakanları ve üst düzey yetkilileri parlamento denetimi veya onayı olmaksızın atar ve görevden alır; (4) cumhurbaşkanı, temel hak ve özgürlüklerle ilgili konular ve halihazırda teşkilatlanmış olanlar hariç, yeni bakanlıkların oluşturulması, yerel yönetişimin organizasyonu ve sosyal ve ekonomik hayatın diğer yönleri dahil olmak üzere çok çeşitli konularda yürütme emirleri çıkarabilir. Mevcut mevzuat, cumhurbaşkanlığı kararnameleri, parlamento bunları kanunla geçersiz kılincaya kadar yürürlükte kalır; (5) Parlamento yasama, bütçeyi geçirme ve savaş ilan etme yetkisini elinde bulundurur, ancak yürütme organı üzerinde sınırlı bir denetime sahiptir: parlamento cumhurbaşkanına değil ama cumhurbaşkanının yardımcılara ve bakanlara yazılı sorular sunabilir, (6) Milletvekillerinin sayısı 550'den 600'e çıkarılır ve meclis beşte üç çoğunlukla cumhurbaşkanı ve bakanlar hakkında soruşturma başlatabilir; (7) Anayasa Mahkemesi'nin üye sayısı 15'e, Hâkimler ve Savcılar Kurulu'nun üye sayısı 13'e düşürülmüştür; (8) milletvekilleri için yaş sınırı 18'e düşürülür; (9) sıkıyönetim mahkemeleri ve askeri mahkemeler kaldırılmıştır.

Komisyonun teklifi TBMM'ye iletmesi üzerine AK Parti, çoğunluğunu tartışmalara hâkim olmak için kullanmıştır. Sonuç olarak, hızlı tartışmalarda, muhalefet milletvekilleri değişiklik önerilerini tartışmak için sınırlı fırsat bulmuşlar, meclis başkanı ise oturumların kamu televizyonunda yayınlanmasına izin vermeyerek halkın meclis görüşmelerine erişimini engellemiştir. Son olarak hem AK Parti hem de MHP milletvekilleri, anayasa değişikliklerini kabul eden oy kullanmışlardır (Cumhuriyet, 2017). MHP liderliğinin de desteğiyle, mecliste çok hararetli tartışmalara rağmen anayasa paketi 339 oyla yeni bir anayasa referandumunun yolunu açmıştır. Hem AK Parti hem de MHP liderleri, Kasım 2015 seçimlerinde %60'lık seçmen desteğiyle Türk halkının çoğunluğunun paketi onaylayacağından eminlerdi. Nitekim referandum öncesi kamuoyu araştırmaları, partizanlık ile başkanlık sistemini destekleme arasında yakın bir ilişki olduğunu göstermiştir (Aytaç, Çarkoğlu ve Yıldırım, 2017: 1-20).

2.3.1. Yeni Anayasaya “Evet” Kampanyaları

Yeni Anayasa için “evet” oyu verilmesini isteyen blok, esas olarak iktidardaki AK Parti ve milliyetçi MHP'den oluşuyordu ve milliyetçi İslamcı BBP (Büyük Birlik Partisi) ve Kürt-İslamcı Hûda-Par (Hür Dava Partisi) gibi birkaç parti tarafından da desteklenmiştir. Beklendiği gibi, Türkiye’de başkanlık sisteminin ve sistem değişikliğinin sesli savunucusu Cumhurbaşkanı Erdoğan liderliğindeki AK Parti “Evet” kampanyasına öncülük etmiştir. Hem Başbakan Yıldırım hem de Cumhurbaşkanı Erdoğan, referandum paketi lehinde kampanya yürütmüşlerdir. Liderler beş büyük şehirde ortak mitingler ve 75’ten fazla şehirde (81 şehirden) tamamlayıcı mitingler düzenlediler. Erdoğan 30’dan fazla şehri ziyaret ederken, Yıldırım “Evet” kampanyası için 47 şehri daha ziyaret etmiştir. Erdoğan’ın mitingleri, 1982 Anayasası’na göre cumhurbaşkanının partiler üstü olması gerektiği ve bir siyasi parti adına kampanya yürütemeyeceği düşünüldüğünden ya “Evet Platformu” tarafından desteklenmiş veya büyük açılışlar için yapılan halka açık törenler düzenlenmiştir (Şimşek, 2018: 356-380).

2.3.1.1. AK Parti: Siyasi İstikrar ve Etkili Yönetişim İçin Güçlü Cumhurbaşkanlığı

AK Parti ve Cumhurbaşkanı Erdoğan tarafından yürütülen referandum kampanyası, bir dizi konuyu öne çıkarmıştır. Birincisi, parti, güçlü bir cumhurbaşkanı ile mevcut parlamenter sistemin potansiyel kusurları yerine başkanlık sistemi altında hükümet istikrarını vurgulamıştır. Bu amaçla AK Parti, yürütme erkindeki (başbakan ve cumhurbaşkanının oluşturduğu) ikiliğin, ülkeyi beş yıllık sabit bir dönem için yönetecek güçlü bir cumhurbaşkanlığı ile değiştirilmesi gerektiğinin altını çizmiştir. Aynı şekilde, başkanlık sistemi de parlamenter sisteme ilişkin belirsizlikleri ortadan kaldıracaktır. Bu nedenle, AK Parti, çoğu kişinin “kayıp on yıl” olarak adlandırdığı ekonomik sıkıntılar ve siyasi istikrarsızlıktan sıklıkla sorumlu tutulan 1990’ların zayıf ve etkisiz koalisyon hükümetlerini tekrar etmekten kaçınabileceğini umuyordu. İkinci olarak, parti, siyasi sistemi “vesayet” güçlerinin, yani ordunun, medya patronlarının, yargının aşırı etkisine açtığı için parlamenter sistemin belirli bir demokratik açıktan mustarip olduğunu savunmuştur. Partiye göre bu tür bir etki, genellikle "kapalı kapılar ardında" kurulan koalisyon hükümetlerinde özellikle yoğundu. Bu nedenle AK Parti, kampanyası boyunca 1960, 1971 ve 1980 askeri müdahalelerinden, 1990’ların ekonomik düşük performansından, 2001 ekonomik-politik krizinden ve Haziran 2015’teki seçim sonrası yaşanan şiddetten parlamenter sistemi sorumlu tutmuştur (Habertürk, 2017).

Öte yandan partinin önerdiği başkanlık sistemi, bu tür kusurlar için her derde deva idi. AK Parti, güçlü bir yürütme cumhurbaşkanlığının, ordu ve yargı vesayet yetkileri pahasına, halkın iradesini parlamentodaki temsilcileri atlayarak doğrudan başkanlık yetkisine çevireceğini, dolayısıyla sistemin demokratik meşruiyetini artıracığını vaat etmiştir. Parti ayrıca, cumhurbaşkanının oyların çoğunluğunu kazanmak için toplumun geniş kesimlerine hitap etmesi gerektiğinden rejimin demokratik kalitesinin daha da artacağını savunmuştur. “Güçlü bir cumhurbaşkanlığı aynı zamanda etkili yönetim sağlar, bürokratik engelleri aşar, hükümet istikrarını sağlar, ekonomik büyümeyi sağlar, yatırımları ve istihdamı artırır, yüksek güvenlik sağlar ve teröre son verir” ifadeleri propaganda sürecinde sık sık vurgulanmıştır (AK Parti, 2017). AK Partili siyasilerin, cumhurbaşkanı ve meclis çoğunluğunun farklı

siyasi partilerden gelmesi durumunda ortaya çıkabilecek olası kilitlenmeyi tartışmaktan kaçınmaları ise dikkat çekicidir.

AK Parti'nin referandum kampanyası bu vaatlerin yanı sıra 'hayır' oylarının gayri meşrulaştırılmasına da dayanıyordu. AK Parti, önerilen değişikliklere karşı çıkanları itibarsızlaştırarak ve meşruiyetini ortadan kaldırarak, "halk" (evet) ile "düşmanları" (hayır) arasında derin bir kutuplaşmayı uyandırarak, olumsuz kampanyaya büyük ölçüde bel bağlamıştır. Buna göre, Başbakan Yıldırım, Cumhurbaşkanı Erdoğan ve birçok bakan, muhafazakâr-milliyetçi seçim bölgesindeki kararsız seçmenlerin desteğini almak amacıyla muhalifleri hain ve terörist olarak göstermek için muhafazakâr-milliyetçi söylemlere başvurdu. Örneğin Adalet Bakanı Bozdağ, FETÖ, DHKP-C, PKK dahil tüm terör örgütlerinin ve CHP ve HDP gibi yasal siyasi partilerin referandum paketini yenmek için bu partilerle birlikte çalıştığını iddia etmiştir (T24, 4 Şubat 2017). Aynı şekilde Başbakan Yıldırım da sık sık AK Parti'nin anayasa değişikliğini desteklediğini çünkü PKK, FETÖ ve HDP'nin buna karşı olduğunu ileri sürmüştür (NTV 2017). Cumhurbaşkanı Erdoğan birçok kez anayasa değişikliğine karşı çıkanları Temmuz 2016'daki başarısız darbe girişiminde bulunanlarla eş tutmuştur (T24, 5 Mart 2017) ve referandumda "hayır" oyu vermenin halkın iradesine karşı çıkan iradenin ve Türk bayrağının yer aldığı anayasa paketine karşı çıktığından hareketle PKK'nın yanında olmak olduğunu iddia etmiştir (T24, 11 Şubat 2017). Hem Cumhurbaşkanı Erdoğan hem de Başbakan Yıldırım, ana muhalefet partisi CHP'yi defalarca PKK'yla birlikte hareket etmekle suçlamıştır (NTV, 2017).

AK Parti, anayasa değişikliğine destek toplamak için performans meşruiyetinden de yararlandı. Hem Başbakan Yıldırım hem de Cumhurbaşkanı Erdoğan mitinglerinde, AK Parti hükümetleri altındaki ekonomik büyümeyi, kamu yatırımlarını, sağlık reformlarını ve yerel illerde geliştirilen özel kamu projelerini referandumda "evet" oyu kullanma nedenleri olarak göstermiştir. Her iki lider de yeni sistemin hükümet performansını daha da artıracığına, ülke çapında çok sayıda altyapı projesinin yanı sıra daha fazla büyüme, istihdam ve yatırım sağlayacağına söz vermiştir. Son olarak, AK Parti kampanyası anayasa değişikliği lehine dini duygulara başvurmuştur. Erdoğan konuşmalarında seçmenleri cumhurbaşkanlığına karşı çıkarak 'hayatlarını ve ahiretlerini' tehlikeye atmamaları konusunda uyarmıştır (Yeniçağ 2017) ve anayasal reform sürecini Türkçede sıkça kullanılan bir tabir olan ve Hac için

Mekke'ye gitmeyi ifade eden) “kutlu yolculuk” olarak nitelendirmiştir (Aljazeera, 2017). Ayrıca, cumhurbaşkanlığının reddine atıfta bulunarak, kötülüğe rıza göstermenin kendisinin de kötülük olduğunu savunmuştur (Hürriyet, 2017). Bu arada, ünlü dindarlığının altı kampanya boyunca çizilmiştir.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı bazı camiler de referandumda önemli bir rol oynadı. Bazı vaizler anayasa değişiklikleri lehine kampanya yürütüp vaazlarında karşı çıkanları “hain” veya “darbeci” olarak nitelendirmişlerdir. Bu durum, 15 Temmuz 2016 darbe girişimi gecesini ve sonrasında camilerin oynadığı rolü açıkça hatırlatmıştır (Esen ve Gümüşçü, 2017: 59-73). Türkiye’de İslam ve siyasetin kaynaşmasını daha da güçlendiren AK Parti yanlısı medyadaki köşe yazarları, önerilen değişiklikleri İslam’ın bir savunması ve ümmetin kurtuluşu için bir mücadele olarak tanımlamışlardır. Erdoğan ve seçmenleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olan AK Parti yanlısı medya, ayrıca ‘Evet’ oyunun bir dini görev olarak görülmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir (Karaman, Yeni Şafak 2017).

Bu söylem, kampanyanın ortasında başta Hollanda olmak üzere birçok Avrupa Birliği (AB) üye ülkesiyle yaşanan diplomatik kriz sırasında daha da telaffuz edilmiştir. AK Parti hükümeti, ülke dışındaki seçmenlerinin desteğini almak için bir dizi Avrupa ülkesinde mitingler düzenlemiş ve bu ülkelerin çoğu güvenlik endişeleri nedeniyle etkinlikleri iptal etmiştir. Bu arada Hollanda hükümeti, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu’nun Almanya üzerinden ülkeye girmeye çalıştığı sırada, yardımcılarıyla birlikte Almanya’ya sınır dışı edilmesinin ardından Hollanda hükümeti, Aile ve Sosyal İşler Bakanı Fatma Betül Sayan Kaya’yı istenmeyen kişi ilan etmiştir. (T24, 11 Mart 2017). Bu diplomatik kriz, AK Parti’nin kampanyayı başarılı bir şekilde uluslararası hale getirmesini sağlamıştır (Dunham & Hintz 2017: Erişim 12.01.2022). Bu sadece Türkiye’de popüler bir tepki oluşturmakla ve AK Parti kabine üyelerinin yanı sıra Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın bir dizi öfkeli tepkisini tetiklemekle kalmamış, aynı zamanda AK Parti’nin muhalifleri kendi içinde bir “halk düşmanları” koalisyonu olarak tasvir etmesine de yol açmıştır. Türkiye dışındaki muhafazakâr Türkler arasında kuşatma ve milliyetçi şevklerin dini duygularla iç içe geçmesi korkusunu uyandıran Erdoğan, referandumu “haçlı ittifakı” olarak hareket ettiği iddia edilen Avrupa Birliği’ne bir tepki olarak nitelendirmiştir (Hürriyet, 2 Nisan 2017).

2.3.1.2. MHP: Daha Güçlü Bir Türkiye İçin Başkanlık

İktidardaki AK Parti'nin çok sayıda parti ve siyasi gruptan destek aldığı 2010 referandum kampanyasının aksine, 2017'de oylanan anayasa değişiklikleri siyasi sınıftan geniş bir muhalefetle karşılaşmıştır. MHP ve iki küçük parti anayasa değişikliklerini desteklemiştir. İslamcı Saadet Partisi (SP) dahi önerilen sistemi diktatörlük olarak göstererek anayasa değişikliklerini reddetmiştir (Hürriyet, 19 Şubat 2017c). 1970'lerde kurulan milliyetçi MHP, yıllar içinde dalgalanan seçim desteğiyle küçük bir parti olarak kaldı. Ancak AK Parti'nin 2002'de iktidara gelmesinden bu yana MHP, AK Parti'nin Kürt politikalarına ve Erdoğan'ın başkanlık sistemi çağrılarına sert eleştirilerde bulunarak hükümetin sesli bir muhalifi haline gelmiştir. Son yıllarda Erdoğan'a yönelik bu güçlü eleştiriye dikkate alan MHP liderinin anayasa değişikliğine verdiği destek siyaset kurumu arasında büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştır.

MHP lideri Devlet Bahçeli'nin son dönemdeki geri dönüşünü açıklayan pek çok teori var, ancak çok azı onun gerekçesini net bir şekilde açıklayabilmektedir. Erdoğan'ın 2015'te Kürt barış sürecini sona erdirmeye kararının, iki partiyi ortak bir Türk muhafazakâr-milliyetçi platformunda yakınlaştırdığı ileri sürülmektedir. Bir başka argüman da Bahçeli'nin kararını parti içindeki rakiplerine göre zayıflığına bağlamaktadır. Bu görüşe göre Bahçeli, hükümetin rakiplerini bertaraf etmedeki yardımı karşılığında anayasa değişikliklerine destek vermiştir. Son olarak, bazıları iki parti arasında MHP'nin bir cumhurbaşkanlığı koltuğunun yanı sıra parlamentoda garantili sandalye ve bürokrasideki pozisyonları garanti ettiği bir referandum sonrası anlaşmanın varlığından bahsetmektedir. Ancak süreç, Bahçeli'nin başkan yardımcılığıyla ilgilendiğini yalanlamıştır (Milliyet 2017). Bahçeli'nin gerekçesi ne olursa olsun, "evet" tarafına açık desteği, MHP'deki çatlakları büyüterek partinin kampanyasının etkisini sınırlamıştır. Liderlik zorluklarıyla karşı karşıya kalan Bahçeli, kampanyasının çoğunu partideki eleştirilenlere saldırarak geçirmiş ve 'Evet' kampında güvenilir bir müttefik olmadığını kanıtlamıştır.

Kampanya süresince az sayıda miting düzenleyen MHP kapalı alanlarda toplantılar yapmayı tercih etmiştir. MHP'nin kampanyadaki rolü, geçmişte Bahçeli'nin başkanlık sistemine yönelik sert eleştirilerine rağmen, kararsız MHP seçmenlerini önerilen sistemin gerekliliğine ikna etmektir. MHP tabanının büyük

çoğunluğu, anayasa değişikliklerinin Güneydoğu illerine geniş yerel özerklik vererek federal bir sistemin dayatılmasına yol açabileceğinden endişe duyuyordu. MHP liderliği, seçmenlerine anayasa değişikliklerinin Türkiye'nin bölünmesiyle sonuçlanmayacağını garanti etmek için çeşitli argümanlar öne sürmüştür. İlk olarak parti, anayasa değişikliklerinin rejim değişikliği anlamına gelmediğini, sadece 2014 yılında doğrudan seçilmiş bir cumhurbaşkanlığına geçişin ardından ortaya çıkan güçlü cumhurbaşkanlığını yasallaştıracağını vurgulamıştır (Birgün 2017). Başkanlık sisteminin federal bir rejimin önünü açacağı iddiasını da yalanlayan MHP, birçok kez anayasanın ilk dört maddesinin hiçbir koşulda değiştirilmeyeceğine dair güvence vermiştir.

Kampanya süresince Bahçeli, “Evet” tarafını desteklemek için iki ana argüman öne sürmüştür. İlk olarak, Erdoğan’ın fiili gücünü yasallaştırma, cumhurbaşkanının sık sık anayasa dışı siyasi müdahalelerinin neden olduğu mevcut anayasal kaosa son verme ve başarısız darbe sonrasında ülkeye istikrar getirme ihtiyacını vurgulamıştır. Bu görüşe göre, Erdoğan’ın son zamanlarda anayasal imtiyazlarının ötesine geçerek doğrudan yönetmeye yönelik girişimleri, cumhurbaşkanının yetkilerinin artırılması anlamına gelse de cumhurbaşkanlığı yetkisinin parametrelerini geniş bir konsensüs yoluyla tanımlamaya yönelik acil bir ihtiyaç yaratmıştır. İkincisi, Bahçeli, Türkiye’yi hem iç hem de dış düşmanların saldırısına uğrayan kuşatılmış bir ülke olarak nitelendirmiştir. “Evet” oyu, siyasi sistemi güçlendirerek bu tür tehditlere karşı koyacaktır. Ancak MHP kampanya boyunca parti disiplinini koruyamamış, parti içindeki birçok muhalif “Hayır” kampanyasına katılmıştır. Parti, referandumda kendi saflarında muhalefete müsamaha göstermemiş, bu milletvekillerini ihraç etmiştir (BBC, 2017) ve “Hayır” kampına açık destekleri nedeniyle birçok yerel teşkilatını dağıtmıştır.

2.3.2. Yeni Anayasaya “Hayır” Kampanyası

“Evet” kampanyasına sınırlı katılıma karşın “Hayır” bloğu ideolojik yelpazede çeşitli aktörlere ev sahipliği yapmıştır. SP, MHP içindeki muhalifler, CHP ve HDP’nin yanı sıra çok sayıda sivil toplum örgütü bu sürece katılmıştır. Bununla birlikte, CHP kampanyası “Hayır” kampanyasının amiral gemisi olduğunu kanıtlamıştır.

2.3.2.1. CHP: Tek Adam Yönetimi Eleştirisi

CHP, Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü gibi kurucu babaların cumhuriyetçi, seküler ve modernleşmeci ideallerini temsil eden bir siyasi partidir. Seçmenlerin dörtte birinin desteğini alan CHP, geleneksel olarak seküler-kentli orta sınıfın partisidir ve AK Parti hükümetinin muhafazakâr gündeminde ana muhalefet partisi olarak hizmet vermektedir. Erdoğan, düşük gelirli mahallelerde bulunan dindar muhafazakâr seçmenleri orta sınıf seküler seçmenlerle karşı karşıya getirerek, art arda yapılan seçimlerde seçmen çoğunluğu sağlamayı başarmıştır. Buna karşılık orta sınıf seküler seçmenden yüksek düzeyde destek alan CHP, öncelikle kıyı bölgelerinde ve büyük kentlerde azınlık seçmenlerine hitap eden bölgesel bir partiye dönüşmüştür (Çarkoğlu 2008: 317-344).

Kasım 2015'te AK Parti ve MHP'nin birleşik oy payının %60'ı geçtiği göz önüne alındığında, CHP idarecilerinin seçim kampanyası sırasında kültürel meseleler üzerinde kutuplaşma olması durumunda "Evet" oyunun kolayca galip geleceğini tahmin etmiş olmaları muhtemeldir. Bu nedenle ana muhalefet partisi, stratejisini AK Parti'nin kutuplaştırıcı söylemini etkisiz hale getirmek üzerine kurmuş ve farklı siyasi geçmişlerden seçmenlere hitap eden partizan olmayan bir kampanya yürütmüştür. Parti, anayasa değişikliklerinin içeriğine odaklanan etkili bir kampanya yürüttüğünü söylemek mümkündür. Nitekim Kılıçdaroğlu, Erdoğan ile polemige girmemeye özen göstererek ve doğrudan AK Parti hükümetini hedef almadan parlamenter rejimi savunmuştur. CHP, anayasa değişikliğini reddetmek isteyen AK Parti seçmenleri için de "Hayır" oyunun siyasi statükoyu değiştirmeyeceğini öne sürerek çıtayı düşürmeye çalışmıştır. Parti liderleri, referandumda anayasa değişiklikleri reddedilirse, Erdoğan'ın cumhurbaşkanı, AK Parti'nin iktidar partisi olarak kalacağına dikkat çekmiştir. Kılıçdaroğlu, ayrıca 16 Nisan'da "hayır" oyu yüksek çıkarsa partisinin Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığının meşruiyetini tartışmayacağını açıkça ifade etmiştir.

CHP, AK Parti'nin başkanlık sisteminin Türkiye'nin uzun süredir devam eden sorunlarını çözebileceği iddiasını şiddetle reddetmiştir. CHP, Haziran ve Kasım 2015 seçimlerinde yaptığı gibi, anayasa değişikliklerini Erdoğan'ın kendi kişisel yönetimini kurmak için kasıtlı bir planı olarak göstermiştir (Kemahlioğlu 2015: 445-464). Kılıçdaroğlu, her iki durumda da cumhurbaşkanına verilen muazzam yetkilere dayanarak, önerilen rejim ile Türkiye'nin 1980 ve 1983 arasındaki askeri yönetimi

arasında paralellikler kurmaya çalışmıştır. CHP sözcülerine göre, önerilen değişiklikler o kadar kapsamlıydı ki, bu tür yetkilerin kullanılması konusunda tek bir kişiye asla güvenilemezdi. Ayrıca CHP kampanyası, yeni sistemin parlamentonun yetkilerini büyük ölçüde azaltacağı ve yasama organını icra başkanına karşı etkisiz hale getireceği konusunda uyarılmıştır. Son olarak, partinin milliyetçi (ulusalcı) kanadı, Başkanlık sisteminin federal bir rejime geçişin bir başlangıcı olduğunu öne sürerek, Bahçeli'nin dramatik değişimine şaşıran ılımlı MHP seçmenine seslenmiştir.

2.3.2.2. MHP Muhalifleri: MHP Liderliğine Hayır, Cumhurbaşkanlığına Hayır

“Hayır” kampanyasında ana muhalefet partisi CHP yalnız değildi. Bahçeli'nin rakipleri, MHP'nin anayasa değişikliklerini destekleme kararını eleştirmiş ve parti çizgisine ‘Türk Milliyetçileri Hayır Kampanyası’ ile açıkça meydan okumuştur (Yeniçağ, 17 Şubat 2017). Meral Akşener, Ümit Özdağ, Sinan Oğan, Koray Aydın gibi MHP’li eski ve şimdiki milletvekilleri ile çok sayıda orta düzey parti yetkilisi, Bahçeli’ye karşı muhalefetlerini “Evet” cephesine karşı bir kampanyaya dönüştürmüşlerdir. Bu grubun kampanyası, Erdoğan’ın referandumda net çoğunluğu sağlama çabalarına büyük bir darbe indirmiştir. Kampanyaları, MHP’nin oylarını bölmenin yanı sıra, AK Parti’nin “Hayır” kampını PKK ve Gülcüler (FETÖ) gibi terörist grupların ittifakı olarak gösterme çabalarını da sınırlandırmıştır. Akşener ve Özdağ gibi isimlerin yürüttüğü kampanya, Türk milliyetçisi geçmişleri göz önüne alındığında, milliyetçi seçmenlerin CHP veya PKK’nın yanında yer almaktan korkmadan anayasa değişikliklerine karşı çıkmalarını kolaylaştırmıştır.

Muhaliflerin meydan okuması, özellikle MHP lideri Devlet Bahçeli’ye yöneltilmiş ve böylece MHP liderini devirmek için daha önceki çabalarının devamı olmuştur. Kampanya sırasında bu rakamlar, MHP’lileri parti için en iyi hareket tarzının kendilerinin yaptığına ikna etmeye çalışmıştır. Pek çok kez, referandumda oylanacak olan icracı başkanlık sisteminin MHP’yi seçimden sileceğini, çünkü partinin ancak parlamenter sistemde iktidardaki AK Parti makinesine karşı gelişebileceğini iddia etmişlerdir. Ayrıca, Bahçeli’nin anayasa değişikliklerine verdiği desteğin, iddia ettiği gibi devleti koruma arzusundan değil, liderliğini koruma arzusundan kaynaklandığını ileri sürmüşlerdir. Özellikle Akşener, Bahçeli’yi kendi

siyasi çıkarlarını ülkenin ve partisinin çıkarlarının önüne koymakla suçlamıştır (Yurt 2017).

Bahçeli'yi eleştirenler arasında en aktif olan isimler Akşener ve Oğan, halka açık toplantılar yapmak için ülkeyi dolaşan isimlerdir. Bu çalışmalar daha etkili olmuş ve parti liderliği tarafından düzenlenenlerden daha büyük kalabalıklar çekmiştir. Birçok orta düzey MHP yetkilisi için bu parti üyeleri partinin geleceğini temsil ediyordu ve bu parti üyelerinin birçoğu Akşener ve Oğan'la birlikte çalışmaktan çekinmemiştir. MHP gibi lider merkezli bir partide, partinin genel başkanına böylesine açık bir meydan okumanın tarihsel bir örneği yoktu. Bahçeli'yi eleştirenlerin düzenlediği toplantılar MHP liderliğini hayal kırıklığına uğrattı ve parti içi kavgalara yol açtı. Akşener, Oğan ve Özdağ tarafından düzenlenen çeşitli etkinlikler, Bahçeli yanlıları tarafından sekteye uğradı, polis sadece sınırlı bir önlem almıştır (Posta 2017).

2.3.2.3. HDP: Demokrasi, İnsan Hakları ve Çoğulculuk İçin Parlamenter Sistem

Halkların Demokratik Partisi (HDP), anayasa paketine karşı çıkan bir diğer önemli siyasi aktördür. 2012'de kurulan ve 2014'te Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ile HDP'nin birleşmesinden sonra Kürt hareketinin egemenliğine giren HDP, Kürt olmayan seçmenlere daha kapsayıcı ve solcu bir platformla ulaşarak Kürt yanlısı kaygılarının ötesine geçmeye çalışmıştır. Nitekim bu gündem kapsamında parti, Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığı kurma planlarına güçlü ve sesli bir muhalefeti benimsemiş ve Haziran 2015 seçimlerinde "seni başkan yapmayacağız" sloganıyla bu konuyu seçim kampanyasının merkezine yerleştirmiştir.' (Kemahlıoğlu 2015: 445-464). Kısmen, başkanlık sistemine açıkça karşı çıkması nedeniyle, HDP, Türk kökenli şehirli orta sınıfların ve muhafazakâr Kürtlerin eleştirel desteği sayesinde %10'luk ulusal seçim barajını geçen ilk Kürt yanlısı parti olmuştur. Bu başarı, AK Parti'ye hükümetin 2002'den beri koruduğu meclis çoğunluğunun değişmesine mal olmuştur.

Kuşkusuz Kürt sorununa çözüm bulmaya yönelik başlatılan barış sürecinin Haziran 2015 seçimlerinin ardından sona ermesi AK Parti hükümeti ile HDP arasındaki ilişkilerinde daha gerilmesine yol açtı. PKK terör örgütünün Türkiye'nin güneydoğusundaki bazı illerde giriştiği şiddet eylemleri AK Parti hükümetinin daha

güvenlikçi bir siyaset izlemesini beraberinde getirmiştir. Bu güvenlikçi siyaset anlayışı, 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimini ardından PKK terör örgütüyle bağlarını sürdürdüğü gerekçesiyle doğrudan HDP'nin hedef alınmasıyla devam etti. Nitekim bu süreçte TBMM'de çok sayıda milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması yönünde yapılan oylama neticesinde iki eşbaşkan Selahattin Demirtaş ve Figen Yüksekdağ'ın da aralarında bulunduğu 13 HDP milletvekili tutuklanmıştır. Ayrıca AK Parti hükümeti, Olağanüstü Hal Yasası çerçevesinde Demokratik Bölgeler Partisi'ne (DBP) bağlı belediye başkanları tarafından yönetilen tüm belediyelerin başkanlarını tutuklamıştır (İç İşleri Bakanlığı, 2017).

Dolayısıyla referandum kampanyası boyunca HDP milletvekillerinin cezaevinde yargılanmayı bekliyor olmaları partinin siyasetinde doğrudan belirleyici olan faktörlerin başında gelmektedir. Bu bağlamda HDP'nin Haziran 2015 kampanyasının aksine daha zayıf bir konumda olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim HDP, başlangıçta referandum paketine karşı olduğunu ifade etse ve TBMM'de yeni taslağa karşı oy kullansa da partinin muhalefeti kampanya yolunda güçlü bir varlığa dönüşmemiştir. HDP, kampanyasını beklenildiği gibi demokrasi, insan hakları ve çoğulculuk konular üzerinden şekillendirmeye çalışmış ve anayasa taslağını tek adam yönetimi, cumhurbaşkanlığı makamında iktidarın merkezileştirilmesi nedeniyle eleştirmiştir. Kampanya boyunca parlamentonun azalan gücü ve cumhurbaşkanının yasama ve yargı organları üzerindeki artan gücü üzerinde duran HDP, bu taslağa 1982 Anayasası'nın güncellenmiş bir versiyonu ve Erdoğan'ın fiili cumhurbaşkanlığını kurumsallaştırmanın bir aracı olarak atıfta bulunmuştur. Parti, ayrıca bu taslağın ademi merkezîyetçilik, demokratikleşme, çoğulculuk, kadın hakları ve ekolojik kaygıları vurgulayan sivil ve demokratik bir anayasadan çok uzak olduğunu ileri sürmüştür (HDP 2017).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURBAŞKANLIĞI HÜKÜMET SİSTEMİ'NİN ETKİLERİ

Çalışmanın üçüncü bölümünde, yarı yapılandırılmış mülakat modeli ile mülakatlara iştirak eden katılımcılardan alınan cevaplara göre başlık oluşturma metoduna gidilmiş olup; “Genel Düzeyde Değişimler” ve “Örgütsel Değişimler” alt başlıklarını oluşturmanın okur açısından daha anlaşılabilir olabileceği kanaatine varılmıştır. Çünkü yapılan mülakatlarda, katılımcıların Niğde ili Merkez ilçede yeni hükümet sistemine dair getirdiği olumlu ve olumsuz eleştiriler parti örgütleri açısından birtakım değerlendirmeleri barındırdığı gibi Niğde genelinde yerel siyasete dair genel değerlendirmeleri de barındırmaktadır. Bu genel değerlendirmelerin tamamı “Partili Cumhurbaşkanlığı Sistemi” ile doğrudan ilintili olması sebebiyle bu konuyu ayrı bir başlık altında değerlendirmenin ayrıca kıymetli olduğu kanaatindeyiz.

3.1. Genel Düzeyde Değişiklikler

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Niğde özelinde siyasi, ekonomik ve sosyal anlamda etkilerini araştırdığımız bu çalışmada, yeni hükümet modelinin şehirdeki siyasi dinamikler açısından değişimini iki kalemde toplamak gerekti. Siyasi faaliyet yürüten partilerin örgütsel yapıları ve örgüt içi dengeleri doğrudan partilerin iç dengesi olmakla birlikte, yeni hükümet modeline dair getirilen eleştiriler, siyasi partilerin iç yapısından bağımsız olarak ve ortak bir dille katılımcılar tarafından ifade edildiğinden, mevcut hükümet sistemine dair bakış açısını bu bölümde “Genel Düzeyde Değişimler” olarak aktarmakta fayda olduğu kanaati oluşmuştur. Genel düzeyde değişimden kasıt; katılımcıların partili Cumhurbaşkanı'na bakışı, yasama faaliyetlerinin bir bölümü ile yürütme faaliyetlerinin tamamının tek bir makamda toplanmasının siyasiler açısından değerlendirmesi, denetim, ötekileşme izleri ve mevcut düzen içerisinde Siyasi Partiler Kanunu'nun konumu olarak ayrı başlıklarda katılımcılardan alınan cevaplarla izah etme cihetine gidilmiştir.

3.1.1.Partili Cumhurbaşkanlığı

“Partili Cumhurbaşkanlığı” olarak belirtilen durum, yeni hükümet sisteminde Cumhurbaşkanlığı’nın, Yürütme erkinin tek temsilcisi olarak belirli bir partiye mensup olabildiğini ifade etmektedir. Parlamenter sistemde Yürütme organı, Başbakan ve Bakanlar Kurulu’ndan oluşmakta iken, Cumhurbaşkanlığı’nın daha sembolik birtakım görev ve sorumlulukları mevcut idi. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’ne göre Cumhurbaşkanı, aynı zamanda bir partinin genel başkanı da olabilmektedir. Nitekim Türkiye’nin 12. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, aynı zamanda Adalet ve Kalkınma Partisi’nin de genel başkanıdır. Mülakata katılım sağlayan katılımcılara “*Partili Cumhurbaşkanlığı hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?*” sorusu yöneltildiğinde, verdikleri yanıtlarda keskin ve net bir ayrışma yaşandığı gözlemlenmiştir. Bir grup katılımcı, eskiden parlamenter sistemde Başbakan ve Bakanlar Kurulu’nun da belli bir partiye mensubiyetlerinin olduğunu, her ne kadar ülkenin genelini kapsayan kararları alma ve yönetme işini yapmış olsalar dahi, günün sonunda belli bir partiye mensubiyetlerinin mevcut olduğunu belirtmiştir. Neticeten yeni hükümet sisteminde, gayet tabii Cumhurbaşkanlığı’nın aynı zamanda bir partinin genel başkanı da olabileceği görüşü, Niğde ilinde belli kesimlerce desteklemektedir. Örneğin;

“Şimdi 17.04.2017 tarihinde yapılan referandumda o zaman dönemin il başkanı olarak şahsım ve partim, genel başkanımızın da talimatları doğrultusunda o referandum sonucunda biz evet kampanyası için çalışmıştık. Başkanlık sistemi Türk milliyetçiliğinin istemiş olduğu bir sistemdir aslında. Yani bugün tarihteki kurulan Türk devletleri yapısına baktığımız zaman işte tarihteki kurulan ilk Türk devleti Göktürk Devleti’dir. Son imparatorluk da Osmanlı İmparatorluğu. Bu arada geçen devletler yapısı içerisinde de Türk milleti tek yapı üzerinden yönetilmiştir. Rahmetli Alparslan Türkeş Beyefendi’nin Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi’nden sonra Milliyetçi Hareket Partisi’nin 02.02.1969’da kurulduğunda, ilk dokuz ışık doktrini vardır. O doktrinde de ifade edilen zaten budur: Kuvvetli ve acil çözüm diyor. Acil bir çözümün bir başkanlık sisteminin gerekli olduğunu ifade ediyor. Yalnız bu başkanlık sisteminin de Türk töresine ve Türk milletine uygun, yani milli devlet ve üniter yapısının bozulmadan idare edilmesini ifade ediyor. Bizim görüşümüze göre yürütme erkinin iki ayrı yerde toplanmasını tasvip etmiyoruz. Yani Cumhurbaşkanlığı Sistemi ya da Cumhurbaşkanı’nın ayrı olup, Başbakan’ın ayrı olması... Bunların hem merkezi otoriteyi sarstığını, merkezi otoriteyi zaafa uğrattığına inanıyoruz. Ama başlangıç sisteminin gerekli uyum yasaları yapıldığı sürece, gerekli çalışmalar yapıldığı sürece milli devlet ve üniter yapının bozulmadan işlerlik kazanabileceğine inanıyoruz” (Konuşmacı 4: 20 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Konuşmacı 4’ün söyledikleri doğrudan partili cumhurbaşkanlığının gerekli, doğal ve normal olduğuna işaret etmektedir. Benzer şekilde Konuşmacı 9 ile yapılan görüşmede;

“Katılım yapılan icraatların tamamını halkın yüzde yüzü kullanıyor. Söylem insanları rahatsız edebilir, normaldir. Zaten siyaset dediğimiz şey de bu. Sana yanlış gelebilir ama bana doğru. Bunu söyleyebilirim pekâlâ. Ama icra makamının cumhurbaşkanı ve bakanların yaptıklarından sen diyebilir misin? Ona oy vermeyen yüzde otuz bundan yararlanamıyor. Hayır yararlanıyor. Hastaneden, okuldan, otoyoldan, adliyeden, sağlıktan, öğretmenden, her şeyden yararlanıyor. Ya oy vermeyen de yararlanıyor yapılan icraattan. Söylemden rahatsızlık olması olabilir. Hiçbir mahsuru yok. Zaten siyaset dediğimiz şey bu. Yani herkesi mutlu etmek diye bir şey yok söylemleriyle. Bir inandığı cümle vardır. Doğru vardır. En nihayetinde onu söylüyordur. Rahatsız olabilirsin. Ama yapılan icraattan sen de yararlanıyorsun en nihayetinde. Partili olup olmaması da bence anlamsız. Zaten baktığın zaman siyasi görüşünü biliyorsun. Hangi partiden oraya çıktığını da biliyorsun? Dolayısıyla da üzerimdeki rozetin taşıyıp taşımadığının hiçbir kıymeti yok bence. Taşısa da olur taşımasa olur. Taşınmayarak sadece kendimizi kandırıyoruz. Taşımadığımız zaman diyebiliyor musun? Hayır, artık hiçbir partisiyle alakası kalmadı. Kesinlikle partisini sevmiyor, saymıyor, partisiyle alakalı bir şeyler söylemiyor diyebilir misin? Değil. Hiç kimsede olamaz. Hangi yani ister şu anki cumhurbaşkanınız olsun, ister. Cumhurbaşkanımız olsun vakti zamanı geldiğinde. Bu gene değişmeyecek yani. Bir ideoloji var çünkü en nihayetinde. Partiye üye olmuşsun, olmamışsın. Çok bir önemi yok bence” (Konuşmacı 9: 17 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

şeklindeki söylemi Cumhurbaşkanı’nın ‘partili’ olmasını destekleyen bir başka katılımcı görüşüdür. Benzer biçimde Konuşmacı 2 ile yapılan mülakatta;

“Cumhurbaşkanlığı hükümet sisteminin referandum oylamasında ben Seçim Koordinasyon Merkezi’nde görevliydim. Aynı zamanda başkan yardımcısıyım. Yine cumhurbaşkanlığı seçiminde de program sorumlusuydum. En son cumhurbaşkanlığı seçiminde de milletvekili adaylarından biri idim. Biz orada propaganda yaparken şöyle propaganda yaptık hep. Bizim eski usul, parlamenter sistemde Cumhurbaşkanı ve Başbakan çift başlıydı. Çift başlılıktan dolayı zaman zaman sorunlar ortaya çıkıyordu. Ahmet Necdet Sezer ve Tayyip Erdoğan bunun en son kanıtı. Yine Ahmet Necdet Sezer ve Bülent Ecevit’in bu anayasa kitapçığı atma krizi vardı, 2000 krizi yine buna bir örnek. Demirel’le rahmetli Özal’ın ikisi de rahmetli oldular. Demirel’le Özal’ın -Demirel Başbakan’dı, Özal Cumhurbaşkanı’ydı- kendi aralarındaki çekim, bu mücadele, hatta işte yurt dışında uluslararası bir organizasyonda Türkiye’yi temsilen işte Turgut Özal mı gidecek Cumhurbaşkanı olarak Süleyman Demirel mi gidecek? Hep bunların kavgaları oldu uzunca bir zaman. O yüzden şu an Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin getirdiği en güzel şeylerden bir tanesi tek başlılık. Tek, yani çift değil. Mesela Ahmet Davutoğlu, Recep Tayyip Erdoğan’da da bunu biz yaşadık. Ondan dolayı tek, yani yürütme erkinin başında tek kişinin olması Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin olması Türkiye’nin siyasi olarak önünü açacaktır. Gelişme olarak önünü açacaktır. Ben Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin daha yolun çok başında olduğunu düşünüyorum” (Konuşmacı 21: 9 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

ifadeleri, partili cumhurbaşkanlığı fikrinin desteklendiği görüşler arasındadır. Katılımcı 13 ile yapılan mülakatta, katılımcı tarafından verilen cevap, partili Cumhurbaşkanı modelinin benimsendiği örnekler arasındadır.

“Cumhurbaşkanlığı yönetim sistemi aslında bence de gerekli ve iyi bir sistem. Yani memleketin geleceği açısından, ülkemizde hızlı kararlar alınması bakımından bu yönetimi ben de benimsiyorum. Ancak eksik tarafları var. Yani ben de bu referandumda olumlu oy kullandım. Cumhurbaşkanı'nın da bir partinin genel başkanı ya da üyesi olmasını bunun önünde bir engel olarak görmüyorum. Fikir bilindikten sonra rozet de rozetsizlik de temsilidir.” (Konuşmacı 13: 16 Mayıs 2022 Ses Kaydı)

Diğer görüşü savunanlardan birçok katılımcı ile yapılan mülakatlarda, fikir ayrılığının oldukça keskin ve net olduğu ortaya çıkmaktadır.

“...Şimdi tabii Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi gerçekten iyi bir olay. Yani meclisteki milletvekili seçeceğine halkın seçmesi çok daha mantıklı, çok daha demokratik bir seçim olur. Yalnız partili Cumhurbaşkanı olması yanlış. Partili Cumhurbaşkanı olduğu zaman aynı zamanda o partinin genel başkanı. O partinin de genel başkanı olması hasebiyle seçimlere girdiğinde mikrofonu eline alıyor. Bütün meydanlarda kendi partisini anlatıyor ve muhalefete veryansın ediyor. Muhalefete siz veryansın ederseniz bir Cumhurbaşkanı olarak, o muhalefetin tabanını siz ötekileştirmiş olursunuz. Ve dolayısıyla Türkiye'de bu sistem Türkiye'nin ikiye üçe bölünmesine neden oluyor. Bu yanlış bir sistem” (Konuşmacı 1: 19 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Benzer şekilde, konuşmacı 10 ile yapılan mülakatta, partili cumhurbaşkanı olamayacağına, bu durumun toplum nezdinde büyük olumsuz etkiler yarattığına dair tespit ve görüşlere yer verilmiştir.

“...Üçlü sacayağı birbirinden ayrı olması gerekirken ayrı olmuyor. 1946'da bile çok partili siyasi yaşamda rahmetli İnönü'nün CHP başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı sıfatı birleşince Türkiye'de büyük bir tartışma oluyor ve en son nihayetinde bir yasal düzenlemeyle birlikte Cumhurbaşkanlığı ve bir siyasi partinin genel başkanlığı makamı ayrılıyor. Ülkemizde Cumhurbaşkanı konuşurken öncelikle algılamamız şu şekilde: Yahu Cumhurbaşkanı başkan olarak mı konuşuyor, yoksa bir partinin veya Adalet ve Kalkınma Partisi'nin genel başkanı olarak mı konuşuyor? İki kimlik bir arada birleştiği zaman sakıncalar doğuyor. Yani bambaşka olması gereken bir mevzu. Şimdi baktığımızda ne yapılıyor? Bir ülkenin başkanı olarak konuşma başlıyor. Ama konuşmanın devamında bir siyasi partinin genel başkanı olarak devam ediyor. Tabii ki yaklaşık yüzde elli bir, yüzde elli iki oy aldı. Yüzde elli ikinin oy verdiği bir başkan. Ama Türkiye'nin Cumhurbaşkanı olması gerekiyor. Bazı durumlarda Türkiye'nin Cumhurbaşkanı olamadığını veya başkanı olamadığını görüyoruz. İşte bu durum, insanların kutuplaşmasına sebep oluyor. Muhalefete yapılan eleştirilerin düzeyi sertleşince, kin ve nefret karşılıklı olarak artıyor. Bu kimliği net bir köşeye oturtmak lazım. Partili Cumhurbaşkanı ülkenin hayrına değil. Siyasetçi bir söyler, halk bin anlar. Şeyh uçmaz mürit uçar misali...” (Konuşmacı 10: 17 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Konuşmacı 7, partili cumhurbaşkanının yerel yönetimlerin işleyişine etkisinin her zaman olumlu olamayacağına, cumhurbaşkanı ile ilgili yerel yönetimin mensubu olduğu partinin aynı olmaması durumları değerlendirilerek olumsuz eleştirilere yer verilmiştir.

“...Öncelikle şimdi şöyle olabilir. Yani örnek veriyorum hani bu hükümet sisteminin belediye başkanları daha hızlı hizmet alabilirler. Şimdi bu bunu biz artı olarak da görebilirsin. Eksi olarak da görebilirsin. Yarın başka partiden bir belediye başkanı geldiği zaman demek ki hizmet alamayacak anlamına gelir. Burada da bir adalet olmadığı anlamına gelir. Onu da eksi olarak görürüz. Yani şimdi biz gözle görülür Bugünü konuşuyorsak evet daha hızlı hizmet, daha hızlı çünkü neden? Partili cumhurbaşkanı, kendi partisinden bir belediye başkanı anlamında ve avantaj olabilir yani...” (Konuşmacı 7: 19 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Konuşmacı 12, partili cumhurbaşkanı olamayacağına dair tespit ve görüşlerde bulunmuştur. İlgili katılımcı, Fetö Terör Örgütü ile yapılan mücadele kapsamında getirilen geçici hak ihlallerin, yapılan kanun değişiklikleri ile kalıcı hale getirildiğini, iktidar tarafından otokontrol mekanizmalarının tamamının bu sistem ile ele geçirildiğini, bu durumun demokrasinin özüne ve ruhuna aykırı olduğunu öne sürmüştür.

“Ben şahsen her zaman meclisin üstünlüğüne inanırım. İnancım gereği de inandığım din gereği de olsun, bu böyledir. Ayrıca edindiğim kültür gereği de böyle olması gerektiğine inananlardanım. Her zaman istişareden ve meclisten yana olmuştumdur. Bunu bir Peygamber sünneti olarak da görürüm. Ayeti Celilelerin bazılarında da bu mesela bu şekilde emredilir. Bir kere oradan esas düşüncemi alıyorum. Kendi kendime de en güzel yönetimin meclisler tarafından yapılabileceği kanaatindeyim. Öyle bir kanaatim oluşmuştur çocukluğumdan beri. Saltanat rejimi yıkılıp meclise dayalı bir seçim Atatürk zamanında getirildi. O günden bu yana da Türkiye Büyük Millet Meclisi etkili olmuştur. Son yıllara kadar, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne kadar Türkiye'de bir başbakan vardır. Alışılmış bir başbakan. Bu başbakanlık makamı çok önemlidir. Görevlerin çoğunluğu ve sorumluluk başbakandır, siyasi sorumlu. Cumhurbaşkanı daha ziyade temsil makamı olarak görev yapar. Bir denetleyici gözlemleyici... Daha çok gözlemleyici. Memlekette bir sorun olduğunda müdahale edici, üst yargı organlarının atanmasında, (en azından bir kısmının atanmasında) üniversite rektörlerinin atanmasında falan üçlü kararnamelerde görev alan bir insandı cumhurbaşkanı. Bir görevli, devlet görevlisi de en üst birinci protokolde bir insandı. Bu sistemi kaldırdılar. 2016 olaylarından sonra özellikle. Bu FETÖ olayları da bahane edilerek benim kanımca güvenlik vesaire gerekçeleri bahane edilerek demokraside bir daralmaya gidildi. Tamam, millet devletin güvenliği için gidilebilir, bunu anlarım. Ama bunun geçici olması lazım idi. Bu sürekli hale geldi. Cumhurbaşkanlığı adını koydukları bir rejim getirdiler. Burada tek yetkili Başbakan ortadan kaldırıldı. Meclisin bütün yetkileri ama bana göre, bütün yetkiler budandı. Yani meclis yasama yetkisini yapacak. Yürütmeyi hükümet yapacak diyebiliyor ama meclisin önüne gelen yasaların tamamı yürütmeden geçerek geliyor. Yürütmenin talepleri doğrultusunda oluşuyor. Getiriyor meclisi, çünkü şöyle; partinin genel başkanı, Cumhurbaşkanı. Öyle olunca milletvekillerini belirleyen de Cumhurbaşkanı. Sen şu ilden milletvekili ol, sen öbür taraftan ol. Dolayısıyla meclis atamayla göreve gelmiş oluyor. Atamayla gelen bir meclis, her ne kadar halk seçse de yine genel başkanının atadığı adamlardan oluşan bir meclis var. Hepsı genel başkana bağlılar. Yani genel başkana rağmen bir görüş ileri süremezler. İşte parti grup mülahazalarıyla parti görüşü, grup görüşü mülahazalarıyla birçok şey, milletvekillerine zorla kabul ettirilir. Bir baskıyla diyelim, kabul ettirir. Onun dışına çıkanlar öbür seçimde aday yapılmazdır ya da

disiplin kuruluna sevk edilirler. Bunun birçok örneği yaşanmıştır Türkiye'de. Aşağı yukarı bütün partilerde bu vardır. Genel başkanlar kendilerini garantiye almışlardır. Kanunun verdiği Yüksek Seçim Kanunu'nun verdiği yetkilerle birlikte. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde üçlü kararnameyle ortadan kalkmıştır. Valiler bile bir tek kişinin imzasıyla Sayın Cumhurbaşkanı'nın imzasıyla atanır olmuştur. Oysa ki; valiler, Bakanlar Kurulu kararıyla atanıyordu. Bütün bakanların imzası vardı. Genel müdürler, müsteşarlar, müsteşar muavinleri üçlü kararnameyle; ilgili bakan, başbakan ve cumhurbaşkanı imzasıyla atanıyordu. Genelkurmay Başkanı, Kuvvet Komutanları, generaller... Milli güvenlik denen bir makamın ya da bir organın önerileri doğrultusunda atanıyordu. Bunların çoğu etkisiz hale getirildi. Cumhurbaşkanı A'dan Z'ye bütün yönetim birimini şekillendirir oldu. Bütün yetkiler hem yönetim yetkisi hem yasama yetkisi Cumhurbaşkanı'nın eline geçmiş oldu. Her ne kadar ortada meclis varsa da yasama konusunda yasamayı yapacak adamlar, millet, milletvekilleri, Cumhurbaşkanı tarafından ya da genel başkan tarafından atandığı için oradaki yasama yapma yetkisi de dolaylı olarak cumhurbaşkanının eline geçirmiş oldu. Bu tek adam rejimidir. Buna demokrasi demek doğru olamaz” (Konuşmacı 12: 18 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

3.1.2. Yasama ve Yürütme Dengesi

Bu başlıkta, mülakata katılan siyasi parti mensupları ile Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde yasama ve yürütme erklerinin konumları hakkında yapılan görüşmelere yer verilmiştir. Sorulara aldığımız cevaplar, bir üst başlıkta yer alan “Partili Cumhurbaşkanı” bölümü ile bağlantılı olması sebebiyle yer yer aynı cevaplara bu kısımda da yer verilmiştir. Burada genel durum, mülakata katılanların iki farklı görüşe sahip olması şeklindedir. Bir taraf; mevcut sistemde yasama ve yürütmenin hiçbir farkının kalmadığını savunmakta, parlamenter sistemden hiçbir iz taşımayan, yetkiyi tek elde toplayan bir sisteme gidildiği eleştirisini getirmekte, yeni yönetim modelinin demokratik bir tarafının olmadığını savunmaktadır.

“...Demokrasinin olmazsa olmaz üç ayağı var. Yasama, yürütme ve yargı. Eğer demokraside siz yasama, yürütme ve yargının birini yok sayarsanız, orada demokrasi olmaz, orada topal demokrasi olur. Dolayısıyla şu anda yürütme var ve yok arasında. Bir kişinin ağzına bakıyor. Ne söyledin sen diyor misal bir bakana, sen ne söyledin? Yok efendim bir şey söylemedim diyor, koca bakan. Yani yürütmenin haline bak. Yasama deseniz meclis bitmiş. 600 milletvekili boşa gidiyor, boşa geliyor. Gensoru veremiyor. Cumhurbaşkanlığı'nı denetleyemiyor meclis. Hükümeti düşüremiyor. Mesela Milli Selamet Partisi zamanında 48 milletvekiliyle rahmetli Erbakan hoca Dışişleri Bakanı'na gen soru verdi ve hükümeti düşürdü. Dışişleri Bakanı'nın yapmış olduğu yanlıştan dolayı 48 milletvekiliyle hükümet düştü. Ama bugün 600 milletvekili boşa gidiyor, boşa geliyor, boşa para alıyor bu insanlar. Dolayısıyla seçmenin karşısına da çıkamıyorlar. Bölgelerine döndükleri zaman seçmeniyle karşı karşıya geliyorlar. Seçmen diyor ki; ‘Kardeşim, biz seni seçtik, gönderdik. Sen neden bizim sorunlarımıza çare olmuyorsun. Neden dillendirmiyorsun problemlerimizi? Oysa milletvekilleri bakanlara ulaşamıyor. Bakanları bırakın, bakanların yardımcılarını ulaşamıyorlar. Genel müdürlere ulaşamıyorlar. Genel müdürler bugünkü milletvekillerinin telefonlarına çıkmıyor...” (Konuşmacı 1: 19 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Konuşmacı 12, yapılan görüşmede Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile yürütmenin başına verilen kanun hükmünde kararname çıkarma yetki devrini, meclisin görev ve yetkilerinin budanması olarak nitelemiştir.

“...Cumhurbaşkanlığı adını koydukları bir rejim getirdiler. Burada tek yetkili Başbakan ortadan kaldırıldı. Meclisin bütün yetkileri ama bana göre, bütün yetkiler budandı. Yani meclis yasama yetkisini yapacak. Yürütmeyi hükümet yapacak diyebiliyor ama meclisin önüne gelen yasaların tamamı yürütmeden geçerek geliyor. Yürütmenin talepleri doğrultusunda oluyor. Getiriyor meclisi, çünkü şöyle; partinin genel başkanı, Cumhurbaşkanı. Öyle olunca milletvekillerini belirleyen de Cumhurbaşkanı. Sen şu ilden milletvekili ol, sen öbür taraftan ol. Dolayısıyla meclis atamayla göreve gelmiş oluyor. Atamayla gelen bir meclis, her ne kadar halk sese de yine genel başkanının atadığı adamlardan oluşan bir meclis var. Hepsini genel başkana bağlılar. Yani genel başkana rağmen bir görüş ileri süremezler”

“Bütün yetkiler hem yönetim yetkisi hem yasama yetkisi Cumhurbaşkanı'nın eline geçmiş oldu. Her ne kadar ortada meclis varsa da yasama konusunda yasamayı yapacak adamlar, millet, milletvekilleri, Cumhurbaşkanı tarafından ya da genel başkan tarafından atandığı için oradaki yasama yapma yetkisi de dolaylı olarak cumhurbaşkanının eline geçirmiş oldu. Bu tek adam rejimidir. Buna demokrasi demek doğru olamaz...” (Konuşmacı 12: 18 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Diğer taraf; parlamenter sistemde milletvekillerine atfedilen önemin haddinden fazla olduğunu, Avrupa lkeleri ile kıyasa gidildiğinde mevcut sistemin çok daha benzer özelliklerde olduğu savunulmaktadır. Milletvekilliği makamına yüklenen anlamın, parlamenter sistemde çok daha derin düzeyde olduğu görüşü hkimdir.

“...Yürütme, yargı ve yasamadan üstün olursa, yürütme erki yargı ve yasama tarafından denetlenemezse Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi başarılı olamaz. Çünkü denetlenmeyen hiçbir şey başarılı olamaz. Türk demokrasi tarihimize baktığımız zaman şunu da görüyoruz biz. Türk demokrasi tarihinde kimi zaman askeri statüko ağır basmış. Yürütmenin üzerinde de olmuş. Yürütmeyi, yasamayı ve yargıyı askeri statüko yönetmeye çalışmış. Kimi zamana bakıyoruz, yargı statükosu çok ağır basmış. Yasamayı ve yürütmeyi, askeri yargı yönetmeye çalışmış. Türk demokrasi tarihine baktığımızda aslında hiçbir zaman yasama, yürütme ve yargı bu erk g eşitliği içerisinde olmamış. Bundan ötürü şu an yeni yapılacak olan anayasada yasama, yürütme ve yargının birbirini denetleyecek şekilde eşit yetkilere sahip olması, Türk demokrasisi için de ülke için de ülkenin ekonomisi, askerisi, her şeyi için de ben daha çok gelişeceğine inanıyorum. Yani buradaki sihirli cümle bu; Yasama, yürütme ve yargı eşit yetkide olacak. Güçlü olacak ve bağımsız olacak. Birbirlerini denetleyebilecek. Anayasa'nın değişmesi gerektiğine olan vurgumuz ve partimizin çalışmaları, bu doğrultuda ve bu zihniyette ilerlemektedir...”

“... Zaten milletvekili yasama makamı. Yasamayla yürütmeyi, erkleri birbirinden ayırdık aslında. Çok daha güzel bir iş oldu. Yerel siyaset açısından belki vekillerin kudretini düşürmüş azaltmış gibi görülebilir ama yeni sistem özünde öyle değil. Çünkü bizim vekillere yüklediğimiz anlam, beni dinle ve git mecliste derdimi dillendir. Yasama makamı, ismi üstünde. Sadece kanun çıkaracak. Vatandaşlığın istek arzu ve ihtiyaçlarına göre kanun çıkarılır. Yürütmenin de bütçesini belirleyecek. Burada vatandaşın isteği ne? Her bakanlığın bütçesi meclise geliyor. Orada zaten

talep ve arzular istenecek, dinlenecek. Çünkü bir şirketin bile bir tahmini bütçesi var biliyorsun ki. Bu bütçenin dışında harcama yapamazsın kardeşim. İşte organize sanayiye düşünün. Biz genel kurulumuzu topluyoruz. Her genel kurulda yılın biz önce bir geçmiş yılın hesabını veriyoruz. Geçmiş yıl da bize şöyle söylüyor; yetki vermiştiniz. Verdiğiniz bu bütçeyi, parayı şöyle kullandık. Bu kadar fazlamız oldu, eksiklerimiz oldu. Yeni yılda da sanayiciye diyoruz ki; eğer uygun görürseniz, para verirsiniz falan hizmetleri size getireceğiz. Sanayici bir de benim böyle de bir ihtiyacım var, bunu da yapın diyor. Orada onaylanıyor, karar veriliyor. Meclis de böyle bir şey aslında. Mevcut sistemde biz, meclise ve doğal olarak milletvekillerine asıl yapmaları gereken işleri yaptırıyoruz. Milletvekilleri, makamlarının gücünü kullanarak başkaca birtakım konularda yapmamaları gereken işleri yapıyor, müdahale etmemeleri gereken alanlara müdahale ediyorlardı. Yeni sistemde görev tanımları daha belirginleşti, hatlar netleşti. Millettin vekili milletini dinleyecek, dertleri ile şimal olacak. Seçmeninden dinlediği talepleri meclise getirecek, çözüme kavuşturulması için grubu ile birlikte diğer milletvekillerini ikna etmeye çalışacak, ortak çalıştaylar yapacak ve sonuca ulaşacaktır. Milletvekili yasama erkinin bir parçasıdır. Artık yeni sistemde bakan olacaksanız milletvekilliğinden istifa etmeniz gerekmektedir. Burada açıkça görüyoruz ki, yürütme ile yasama birbirinden net biçimde ayrılmaktadır...” (Konuşmacı 5: 21 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Benzer şekilde konuşmacı 13, milletvekilliği makamına atfedilen değerin haddinden fazla olduğunu, vekilin birincil görevinin halkın dertlerini mecliste dile getirmek olduğunu, bu görevin yeni sistem ile beraber öze dönme niteliğinde olduğunu savunmaktadır.

“Tabii ki burada yürütme güçlendi. Meclisin bazı yetkilerinin alınması söz konusu oldu. Meclisin ağırlığı, meclisin etkinliği azaldı. Mecliste gen sorular verilemiyor. Yani bu dengeyi çok iyi sağlamak lazım. Yargı, yürütme ve meclis dengesi iyi sağlanmalı. Burada bir sıkıntı var. Yürütme daha çok güçlendi. Bir de yürütmenin yükü de çok ağır. Şöyle ağır: Bütün atamalar, her şey tamamen Cumhurbaşkanı’na bağlandı. Yani gece gündüz bu adam çalışsa bu atamaları yine yapamaz. Yürütmedeki yetkileri dağıtıp Cumhurbaşkanı’nın yükünü de azaltılması gerekir. Yani bu kadar yük bir insanın kaldıracağı bir yük değil. Bu işin yerel siyasete yansımaları ise şöyle oldu; yerel siyasetçiler veya milletvekillerinin gücü azaldı. O ilde bulunan sorunu milletvekilleri güçsüz olduğu zaman aşamaz veya hükümete, yürütmeye götüremiyor veya götürse bile etkisiz kalıyor. Biz eskiden milletvekillerinden randevu talep ettiğimizde rahatlıkla bulurduk, şikâyetimizi iletirdik. Zaten bir milletvekilinden beklenen toplumun dertlerini milletin meclisinde dillendirmektir. Biz bunlara başka bir önem yüklemiyoruz. Şimdi söylenene göre vekiller dahi bakanlardan randevu alamıyor...” (Konuşmacı 13:17 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

3.1.3. Yönetmel Kararlarda Yeni Dönem

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’yle beraber, kamuda karar alma mekanizmalarının işlerliğinin artırılacağı, karar alma süreçlerinin hızlanacağı, bürokraside meydana gelen tıkanmaların önünün açılacağı savları üzerinden propagandalar gerçekleştirilmiş, hükümet kanadı bu savlara dayanarak yeni hükümet sisteminin tercih edilmesi gerektiğini Nisan 2017 referandumu öncesinde propaganda

haline getirmiştir. Katılımcılarla yapılan mülakatlarda, bu konuda iki farklı görüşün mevcut olduğu gözlemlenmiştir.

Bir taraf, yeni hükümet modelinde karar alma süreçlerinin hızlandığını, bürokratik tıkanmaların önüne geçildiğini ifade etmektedir.

“...Bir liyakat veya sadakat sahibi olmayan insanlara, benim adamım il müdür olsun, senin adamın il müdürü olsun. Parti yöneticisi karışıyordu, il başkanı karışıyordu, ilçe başkanı karışıyordu. Bu süreç uzuyordu. O süreçte de hizmet aksıyordu, kurum çalışmıyordu. Bunlarla ilgili tabii ki eksiklikler var. Giderilebilmişse tabii ki daha iyi mekanizma işleyebilir. Bununla ilgili de çalışmaların yapılacağına inanıyorum. Ancak mevcut sistemde kararların doğrudan ve hızlıca alındığını görüyoruz. Mesela şu an faaliyette olan Niğde’de bir kale projesi var. Bu projenin hayata geçirilmesi yaklaşık 1 ay gibi bir sürede oldu. Bu çok ciddi bir başarıdır. Sorduğunuz soruya da çok güzel bir örnektir. Ayrıca artık atamalar doğrudan yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı tarafından yapılıyor. Önceden bir makama talip olacaksanız, önce milletvekiline gideceksiniz. Oradan ilgili bakanlığa gideceksiniz, tüm buralarda birtakım merdivenleri tırmandıktan sonra, devlet büyüklerinden ilgililerinin oluru da alarak makama atanacaksınız. Tabi bir de şehrin valisi var. O da önemli bir köşe başı idi. Artık bu sistemde karar alma mekanizmalarında siyaset ile bürokrasi arasındaki tıkanıklıklar giderildi...” (Konuşmacı 4: 20 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Konuşmacı 4’ün düşüncelerine benzer biçimde konuşmacı 5 de yeni hükümet modeli ile bürokratik tıkanmaların giderildiğini, karar alma mekanizmalarının hızlanması ile yerelde özellikle Niğde gibi küçük şehirlerde kamu hizmeti ulaştırmanın süratlendiğini düşünmektedir.

“...Cumhurbaşkanlığı sistemiyle ilgili olarak, ben Niğde’de genel meclis başkanlığı yaptım. İl Genel Meclis Başkanı iken Niğde merkezinin haricindeki tüm köylere Niğde’nin 138 köyüne hizmet götürdük. Öyle ki belde belediyelerinin ekonomik ve personel yapılarının çok yetersiz kalması sebebiyle belde belediyelerin de işlerini siz yapıyorsunuz, yol asfaltlamasından tutun da her şeye kadar. İl merkezinde sağlık ve eğitim alanlarında görevleriniz var. Bu görevler sırasında birçok kamu kurumuyla çok defa projeler geliştirdik. Mevzuatlar öyle hale geliyor ki bazen, mevzuatta ufak bir aksaklıkta takıldı mı takılıyor. Bu mevzuatın değişmesi süreci önce çok uzun zamanlar alıyordu. Karar verme mekanizmaları çok uzundu. Ama Cumhurbaşkanlığı sistemiyle birlikte yatırımların hayata geçmesi için, faaliyetlerimizde çok hızlı kararlar alınması gerekiyor. Bu yönde Cumhurbaşkanlığı sisteminin korkunç bir faydası var. Her iki dönemde de yetkili ve etkili olmuş birisi olarak söylüyorum. Cumhurbaşkanlığı sisteminin hakikaten çok büyük faydaları var bu ülkeye...” (Konuşmacı 5: 21 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Konuşmacı 9, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile beraber sadece Niğde’de değil, tüm Türkiye genelinde bürokratik tıkanmalar ve karar alma süreçlerindeki zorlukların aşıldığını ifade etmektedir.

“...Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin istikrar dediğimiz mevzuda, en nihayetinde doğru olduğu kanaatindeyim. Geliştirilebilir, o tartışılır. Ama doğru

olduğu kanaatindeyim. Hızlı bir karar alma mekanizması var her şeyden önce. Bu müthiş bir şey. Bugün özellikle Niğde Belediyesi'nin şehrimiz için yaptıkları işlemlerin karar alma süreçleri çok kısa sürdü. Çok hızlı kararlar alındı. Biz bunları çok yaşadık, bu süreçlere gelene değin belki aylar geçerdi eski sistemde. Onu geçelim, özellikle Niğde Barosu'nun genelde de Türkiye Barolar Birliği'nin Adalet Bakanlığı'ndan talep ettiği avukatlık mesleğinin özüne ve avukatların özlük haklarına dair birtakım taleplerimiz oldu, birtakım kararlar verildi. Örneğin zorunlu müdafilerin ilçelere giderken aldıkları yol ücretlerinin artırılması konusu. Benzer talebi ben avukatlığa ilk başladığımda dile getirdik. Kararının alınması 2 yıl sürmüştü. Şimdi ise neredeyse bir telefon, bir randevu ile kararlar alınıyor, yürürlüğü konuluyor, uygulanıyor..." (Konuşmacı 9: 17 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Özellikle yeni sistemin hizmet konusunda oldukça faydalı olduğunu düşünen Konuşmacı 2, yeni sistem neticesinde özellikle eski kanunlar üzerinden faaliyet yürüten kamu kurumlarının hizmetlerinin gereği gibi yapılması için değişmesi gereken kanunların sürece ket vurduğunu, yeni hükümet modeli ile Cumhurbaşkanı tarafından çıkarılan kanun hükmünde kararnameler ile hızlı ve kolay kararlar alındığını öne sürmüştür.

"... Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin karar alma süreçlerindeki yadsınamaz etkisini görmemek, söz etmemek olmaz. Eskiden hem Türkiye genelinde hem de ilimiz genelinde parlamenter sistemde çok sorunlar yaşandı. Ben partimizin il başkan yardımcılığını yaptığım dönemde, partimizin il başkanı Niğde İl Genel Meclis Başkanlığı'ndan gelme idi. Dolayısıyla Niğde ilinin bütçesini İl Genel Meclisi belirler. Nerele ne kadar paralar harcanacak, nereye ne yapılacak, eğitim, sağlık, fen işleri gibi konularda birçok toplantıya katılma fırsatım oldu. Bu ülke yıllarca 20 yıllık 30 yıllık kanunlarla yönetildi. Tanzim edilen kanunlar artık çağı yakalayamıyordu. Ancak şehir olarak aldığınız bir kararın uygulanmasında, kanuni zeminin düzgün olmaması açısından çok sorunlar yaşıyorduk. Siz kararı alıyorsunuz, ancak kanun buna uygun değil. Kanunun değişmesi lazım. Bunun için konuyu vekile taşıyacaksınız, vekil partisinin grubuna taşıyacak, çalışma yapılacak, meclise getirilecek, kabul edilecek, yürürlüğü girecek falan. Ben burada anlatırken yoruldum. Bir de bunun uygulandığını düşünün. Her ne kadar şu an meclisin bazı yetkileri Cumhurbaşkanı'na geçti, bu demokrasiye darbedir dense de ben bunlara katılmıyorum. Özellikle vatandaşa hizmet konusunda yeni sistem çok faydalı..." (Konuşmacı 2: 19 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Bu görüşlerin yanında, muhalif kesimde ise sisteme genel eleştiri mahiyetinde tepkiler tespit edilmiştir. Genel olarak eleştiriler, partili Cumhurbaşkanı'nın yerel yönetimler eliyle yapılacak hizmetlere vereceği talimatların da partisinden kazandığı şehirlere verileceği, iktidar partisinden olmayan şehirlerin, ilçelerin kamu hizmetlerinden mahrum kalacağı yönündedir. Ayrıca yeni hükümet sistemi ile karar alma mekanizmalarındaki tıkanıklıkların, parlamenter sistemdeki tıkanıklığı açmakla beraber siyasi tıkanıklıkları beraberinde getirdiği yönünde eleştiriler mevcuttur.

“Yerel yönetimlere bunun yansıması nedir, ne değildir? Evet. Ben onu söyleyeyim. Eğer yerel yönetimlerin başı, Cumhurbaşkanı’nın partisinin belediye başkanı ise ve o belediye başkanı hakikaten atak, faal bir başkansa Cumhurbaşkanı’na ulaşabiliyorsa, eski sisteme göre hizmeti daha fazla alır. Bu nedir? Tek adamlıktır. Yani tek adam ister, bunu yapın, parayı verin, ödeneği verin. Cumhurbaşkanı ilgili bakanı arar ve bakana der ki; ‘Falan ilin sıkıntıları var, ödenek lazım. Bu sıkıntıların hepsini gider.’ Bakan özellikle bunu detaylı irdelemek, çözüm bulmak mecburiyetinde. Neden? Atanmış çünkü. Yani böyle bir sıkıntı var ama muhalefetin belediye başkanıysa o zaman bu belediye başkanı bu sistemde hiçbir şey yapamaz. İlgili muhalif belediyenin kendi kaynakları varsa, kendi imkânlarıyla belki ama hükümetten bir şey alamaz. Sistemde çok büyük sıkıntı mevcut. Muhalif belediyelerden ötürü bu ülkenin vatandaşı mustarip olmaktadır.” (Konuşmacı 1: 19 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Benzer şekilde konuşmacı 14, yeni sistemde sistemin mucidi olan iktidar kanadının dahi yerel siyasetin işlerliği açısından bahse konu sistemin işlemediğini, ancak iktidarın kendi içerisinde muhalefet yapamayacağı öngörüsü ile iktidara yakın yerel siyasetçilerin bu rahatsızlığını dile getiremediğini iddia etmektedir. Yeni hükümet modeli sebebiyle bürokrasinin işlerliğinin çok da azaldığını, bunun sebebinin ise tüm kararların tek elden verilmesi olduğunu iddia etmektedir.

“...Şimdi siyasetten bu yana şehrin jeopolitik yapısından dolayı birçok siyasi partili arkadaşlarımızla iletişimimiz var, bu iletişimimiz hâlâ devam ediyor ki buna üst düzey yöneticiler de dâhil. Ama seçim arenası olduğunda elbette ki rakibiz bunu birbirine karıştırmıyoruz. Şimdi onlardan temel alarak konuşayım, kendileri ilk başlarda yeni sistemin tercih edilebilir olduğunu savundular. Devam eden süreçte bu sistemin çok da doğru olmadığını gördüler. İl ile ilgili bir konu olduğunda il divanının, il başkanının, ilçe başkanının, belediye teşkilatının, belediye başkanının fikirleri sorulup proje getirecekken, şimdi buradaki sorunları görmeden bilmeden, doğrudan yukarıdan yapılanlarla üretilen, denetlenemeyen projelerle karşı karşıya kalıyorlar. Haliyle buradaki temsilciler bundan çok fazla rahatsızlık duyuyor. Ama genel korkularından dolayı bunu dile getirmekten kaçınıyorlar. Dile getiremiyorlar, kafasını kaldıran gidiyor çünkü. Burada bakanlardan yola çıkarsak, bir bakana, bir başbakana acımayan otorite, bir il başkanı, ilçe başkanı, belediye başkanına hiç acımaz. Türkiye genelinde çok sıkıntı var dediler, sistem hızlı işleyecek bürokrasiyi ortadan kaldırdık dediler. Fakat şu an en ağır bürokrasinin yaşandığı süreçteyiz. Referansı olmayan, referans bulamayan, bürokrasiye takılıyorum diyenler şimdi bürokrasiyi bırakın şahısları aşamıyor. Siyaseti bürokrasiden daha tehlikeli bir hale getirdiler. Bir müdürün, bir memurun, bir kurum idarecisinin vermesi gereken kararı şu an milletvekillerinden, milletvekillerinin referans olacağı bakanlardan veya bakanların fırsat bulup da görüşebileceği talimatlılarından bunları bekliyorlar. Haliyle işleyen sistem şu an işlemez hale geldi. Sistem eski bürokrasiden çok daha ağır yaptırımlar getirdi. Yıkım kararı, yapım kararı evet hızlı yürüyebilir. Âma bunlar da mahkeme kararlarını delik deşik ederek yapıldı. En yakın örneğini kale projesinde gördük. Sanayi projesinde gördük. Mahkeme durdurmasına rağmen belediye projeye devam ediyor. Bunun gibi düşünün. Bir kural var, kural nedir, doğrusunu nasıl yapalım der insan. Yaparım derken bozuyorsunuz, ondan sonra yerine koyamıyorsunuz...” (Konuşmacı 14: 22 Mayıs 2022).

Sisteme getirilen eleştiriler arasında, konuşmacı 7'nin aşağıda ifade ettiği üzere, tüm Türkiye genelinde tek bir kişinin tüm kararları vermesinin yereldeki yansımaları da yerelde bir tek kişi tarafından alınan kararlar ile bürokrasinin işletilmeye çalışıldığı, ifade edilmiştir. Bu tek el yönetimi; tüm kamu hizmetlerinin tek bir kişinin elinden çıkarıldığı, bu durumda yapılan hukuksuz işlemlere bile müdahale edilerek hukukun tanınmadığı olaylar üzerinden örneklendirilerek belirtilmiştir.

“...Yurt dışında yıllarca kurumsal firmalarda çalıştım ben. Genel müdürler olur, departman müdürleri olur, genel müdür yardımcısı olur. Bir konu tartışılır, kimse fikir beyan etmekten çekinmez, korkmaz. Çünkü neden? Amaç en iyisini, en güzelini yapmak. Şimdi bu sistemle beraber bizim gördüğümüz durum şu; tek bir kişinin verdiği kararların uygulanması var. Masanın etrafındakiler fikirlerini hür bir şekilde ifade edemiyorlar. Böyle olsa sistem daha vizyoner bir hal alacak. Masanın etrafındakilerin kalifiye ve liyakat sahibi kimseler olduğunu düşünmüyoruz. Hatta ve hatta tartışmaktan korkuyorlar. Bir korku cumhuriyeti mevcut. Böyle bir siyasal ortamda, nasıl başarı beklenebilir ki? Böyle bir ortamdan çıkan kararın da hızlı alınması, etkili olması, hizmet sağlanması gibi tartışmalar yapılamaz. Biz o kararın nasıl alındığını görüyoruz, duyuyoruz, yaşıyoruz. Yeni sistem getirilirken propaganda sürecinde söylenen hiçbir şey yapılmadı. Nerede uyum yasaları? Nerede meclisin aktif denetim mekanizması. Şimdi tüm bu durumlar ışığında Niğde'yi inceleyelim. Kale projesi yapılacak dediler. Süreci yakından takip ettik, gerçekten de birçok eylem hızla getirildi. Ancak getiriliş biçimi yanlış ve hukuksuz. Bunun yanlış ve hukuksuz olduğunu dillendiren herkese savaş açtılar. Aksaray İdare Mahkemesi projenin yürütmesinin durdurulmasına dair karar verdi. Niğde Belediyesi bu kararı tanımadı. Şu an hala projeye devam ediliyor. Tam bir fiyasko...” (Konuşmacı 7: 19 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Konuşmacı 8, muhalif görüşler açısından önemli bir noktayı belirterek, tek elden kullanılan kamu kaynaklarının yerelde sorumsuzca ve dikkatsiz harcandığını, özellikle ilçe ve beldelerin muhalif partilerde olması neticesinde kamu kaynaklarından faydalanılamadığına dikkat çekmiştir.

“...Şimdi yerelde de şöyle bir şey var; şimdi bunlar merkezi iktidarla paraleldir. Yerelde de denetim mekanizması yok. Hatta ve hatta yerelde şöyle sıkıntılar da var: Kamu kaynakları tepeden sorumsuz bakanlar tarafından yönlendirildiği için mesela Niğde Belediyesi iktidar partisindeyse kaynak alabiliyor. Ama muhalif belediyeler aynı kaynağı sağlayamıyor. Kemerhisar Belediyesi'nin Adana ve Mersin Büyükşehir Belediyeleri'nden asfalt için yardım istemesi bunun en güzel örneği. Maalesef Niğde Belediyesi kendi il sınırlarında kalan bir belde için yardımdan imtina ederken, ilgili belediye çevre illerden yardım istiyor. Bu kabul edilebilir bir şey değil. Kemerhisar da bu vatanın bir toprağı. Oranın insanı bizim insanımız...” (Konuşmacı 8: 21 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

3.1.4. Yeni Sistemde Siyasi Denetim

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne getirilen eleştirilerin en önemlilerinden biri de yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı'nın karar ve işlemlerinin denetlenemediği savı üzerine kurulmaktadır. Özellikle 6085 sayılı Sayıştay Kanunu'nda yapılan değişiklikler ile Sayıştay'ın özellikle Türkiye Merkez Bankası üzerindeki denetiminin sınırlandırılması tartışmaları ile başlayan süreçte, Sayıştay Kanunu'nda son 10 yılda birçok değişikliğe gidilmiştir. Bu değişikliklerin temel zemini Sayıştay tarafından kamu kurumları hakkında yapılan performans denetimi üzerine kurulmakta olup; Sayıştay'ın verimlilik, etkililik ve tutumluluk üzerine denetim gerçekleştirememesine dair eleştirileri beraberinde getirmiştir (Kaçer, 2019: 30).

Mülakatlara katılım sağlayan konuşmacılar, kesin ve net bir şekilde iktidarı destekleyenler ve muhalif kalanlar olarak keskin bir ayrımın varlığını gözler önüne koymuşlarsa da; özellikle Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ile getirilen yeni yönetim modelinde, katılımcılar denetim mekanizmalarının etkinliğinin azaltıldığı konusunda hemfikirlerdir. Örneğin;

“Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi çok büyük bir olay. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin şu an eksikleri çok. Açıkları çok ve bu eksikliklerden dolayı bazı sorunlar ortaya çıkıyor mu? Evet çıkıyor. Özeleştiri yapmak lazım. Ama bunların hepsi yolda. Hani kervan yolda düzülür diye güzel bir atasözü var ya, yavaş yavaş yapılacak... Yeni anayasa Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne uygun bir şekilde çıkarsa biz yolumuza daha güzel bir şekilde devam edebiliriz. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde önemli olan şey denetim mekanizmasıdır, erkler ayrılığıdır. Yasama, yürütme ve yargı kendi içerisinde birbirini denetleyecek şekilde yürümelidir. Bu düzenlemelerin hepsi gelecektir... Eski düzende bakanların denetimi, yürütmenin denetimi yine meclis eliyle yapılıyordu ya da güvenoyu almayan hükümet düşüyordu mesela. Artık güvenoyu almasına gerek yok. Çünkü bakan, bakanlar eskiden milletvekilinin oyuyla belirlenirken artık Cumhurbaşkanı'nın talimatıyla belirleniyor. Cumhurbaşkanı'nı da vatandaş seçiyor. Cumhurbaşkanı'na sen kendi kadronu kur, kur ama kendi kadronu kurarken de meclis denetiminden geçsin bu kararların diyemiyoruz, kritik konu budur. Gerçekten şu anki görüntüye baktığımızda Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde meclis, yasama ve milletvekillerinde bir zayıflık, işte görevinde bir eksiklik var mı? Var. Yok diyemeyiz...” (Konuşmacı 2: 19 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Konuşmacı 6, yeni modeli ‘ucube’ olarak nitelendirmiş, siyasi denetim ve kontrol sistemlerinin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nde çalışmadığını belirtmiştir.

“...Check and balance dedikleri, yani fren mekanizmaları fren ve denge mekanizması olmayan bir sistem bu. Bunun da sebebi ne diyecek olursan, bunun da sebebi benim kanaatimce şu: Kemal Gözler hoca Parlamenter sistemin iyi ve kötü yanları sıralamış, altta da başkanlık sisteminin iyi ve kötü yanlarını sıralamıştı Fakat iyi ve

kötü derken şu manada iyi ve kötü yanları; iktidarın güç kullanması yönünde. Yani o kötü dediklerimiz de aslında iktidarı frenleyen mekanizmaları temsil ediyordu. Fakat bu ucube sistem sadece parlamenter sistemin avantajlı yanlarına alarak tanzim edilmiş, hiçbir denetim mekanizması olmadan ülkemizin yönetildiğini düşünüyorum. Aktif siyaset yapan bir kişi olarak da bunu değiştirmek bizim ilk hedefimizdir.” (Konuşmacı 6: 20 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Konuşmacı 8 ve konuşmacı 14’ün ifadeleri birbirlerine benzerlik göstermekte olup, siyasi denetimin özellikle yerel siyaset açısından işlerliğini yitirdiği muhalif kanadın denetim konusunda ortak düşüncesi olarak ortaya çıkmaktadır.

“... Şimdi bir defa Cumhurbaşkanlığı Yönetim Sistemi’nde geline aşamada sistem tamamen denetimin, milletin denetiminin, parlamentonun denetiminin dışına çıktı. Millet adına denetimi kim yapar? Parlamento yapar. Soru, gensoru değil mi? Bunlar kaldırıldı. Bunlar hep kaldırıldı. Şimdi bakanlar var. Normalde memur. Bunlar atanmış kişiler. Ama normalde Devlet Memurları Kanun’una göre memurlar siyaset yapamaz. Ama siyaset yapıyorlar. Böyle bir açmaz da var. Böyle bir çelişki de var. Sorumsuzlar aynı zamanda. Mesela kamu kaynaklarını kullanıyor Maliye Bakanı, denetimi yok. Böyle bir şey olabilir mi? Parlamenter rejimde bunlar hep denetime tabiydi. Bu mekanizmalar kalktığı için kamu kaynakları sorumsuzca harcanıyor. Genelde de bir kişinin iki dudağının arasında, bu kabul edilebilir durum değil. Çünkü millet vergi ödüyor. Vergisinin nereye gittiğini de bilmek hakkıdır... Bizim hazırladığımız Anayasa değişikliğinde yani güçlendirilmiş parlamento sisteminde hepsi parlamentoda olacak. Parlamentoyu da zaten halk seçiyor. Halkın denetimi var. Gün ışığı yönetimi falan diyorlar ya işte öyle bir şey, şeffaflık var. Halk sürekli denetliyor. Aslında Türkiye’deki temel eksiklik budur. Biz seçimden seçime denetim görevini yapıyoruz. Şu anda kamuoyu denetimi yok gibi. Niye yok gibi? Basın susturulmuş, %80 oranla basın iktidarın yanında konumlanmış, sürekli pembe tablolar çiziyorlar. Açın bakın basına, Türkiye güllük gülistanlık. Herkes halinden memnun...” (Konuşmacı 8: 21 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

“... Burada çok önemli bir tespit var. Yani bu hükümet sistemi ile beraber yerelde bürokrasinin denetimi azaltıldı, denetim yok. Eskiden en azından kamu görevlilerinin karar alma süreçlerinin belli kısımlarında müdahil olmaları söz konusu idi. Sayıştay’a müdahale eden bir sistem bir idareciye bir müdüre bakmaz, doğrudur. Sayıştay kararlarına, Sayıştay savcılarına, Sayıştay denetçilerine, Sayıştay memurlarına, bunların yazmış olduğu raporlara müdahale eden bir sistem. Bu denetimleri yok sayan bir sistem. Ben bunu kabul etmiyorum diyen bir sistem. Yukarıda bir denetim mekanizması çalışmıyorsa aşağıdan bunu beklemek çok mümkün değil...” (Konuşmacı 14: 22 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

3.1.5. Ötekileştirme İzleri

Mülakatlara katılım sağlayan konuşmacılarda özellikle iktidar kanadına muhalif tutumları olan katılımcılar, yeni hükümet modelinin toplumu kutuplaştırdığı konusunda benzer görüşler bildirmiştir. Özellikle Cumhurbaşkanı’nın partili olması, tüm Türkiye’yi yönetiyor olmasına rağmen kendi parti tabanını rahatsız etmemek, parti tabanından tepki almamak adına muhalefeti ve dolayısıyla muhalefeti

destekleyen halkı kapsayıcı ifadeler kullanamaması, toplumda çok ciddi infiallerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Örneğin;

“...Tabii ki yaklaşık yüzde elli bir, yüzde elli iki oy aldı. Yüzde elli ikinin oy verdiği bir başkan. Ama Türkiye'nin Cumhurbaşkanı olması gerekiyor. Bazı durumlarda Türkiye'nin Cumhurbaşkanı olamadığını veya başkanı olamadığını görüyoruz. İşte bu durum, insanların kutuplaşmasına sebep oluyor. Muhalefete yapılan eleştirilerin düzeyi sertleşince, kin ve nefret karşılıklı olarak artıyor. Bu kimliği net bir köşeye oturtmak lazım. Partili Cumhurbaşkanı ülkenin hayrına değil. Siyasetçi bir söyler, halk bin anlar. Şeyh uçmaz mürit uçurur misali...” (Konuşmacı 10: 17 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Konuşmacı 1, partili cumhurbaşkanı fikrini, cumhurbaşkanlığı makamı ile örtüşmeyen bir durum olarak yorumlamakta, cumhurun başı olanın aynı zamanda belli bir siyasi partinin mensubu da olmasının, kapsayıcı siyasete engel olduğunu ifade etmektedir.

“... Partili Cumhurbaşkanı olduğu zaman aynı zamanda o partinin genel başkanı. O partinin de genel başkanı olması hasebiyle seçimlere girdiğinde mikrofonu eline alıyor. Bütün meydanlarda kendi partisini anlatıyor ve muhalefete veryansın ediyor. Muhalefete siz veryansın ederseniz bir Cumhurbaşkanı olarak, o muhalefetin tabanını siz ötekileştirmiş olursunuz. Ve dolayısıyla Türkiye'de bu sistem Türkiye'nin ikiye üçe bölünmesine neden oluyor. Bu yanlış bir sistem... Her şeyden önce milleti ötekileştiriyor. Yani Cumhurbaşkanı demek cumhurun başı demek. Cumhur kim? Seksen dört milyon insan. Seksen dört milyon insana aynı mesafede yaklaşması lazım. Ama Cumhurbaşkanı'na bakıyorsun, kendi partilisini başının üzerinde taşıyor, öbür partiliyi de yok hükmünde sayıyor...” (Konuşmacı 1: 19 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Konuşmacı 8, partili cumhurbaşkanı meselesini Niğde özelinde değerlendirerek, muhalif kanadın örgütlü bir kitle olarak halka hizmet etmesinden ötürü, devlet kademelerinde görev alan kişilerle görüşmelerinin engellendiğini, bu durumun devletin iktidarla karışmasının bir sonucu olduğunu belirtmektedir.

“...Niğde bazında söyleyeyim. Biz muhalif partiler de olsak, iktidar da olsak eskiden bir valiyle, bir belediye başkanıyla, bir vekille görüşmek için randevu almak istediğimizde alırdık. Sesimiz duyulurdu. Çünkü biz örgütlü bir kitleyiz. Yani bizim şikâyetlerimizin dikkate alınması lazım. Artık pek mümkün değil. Mevcut hükümet sistemi bu kutuplaştırmayı çok daha keskin hale getirdi. Nereden peki bu keskinlik? Ya sen bütün bir ülkenin Cumhurbaşkanı'sın. Ama %52'lik bir partinin de genel başkanı'sın. Şimdi çıkıyorsun televizyona, Cumhurbaşkanlığı makamını işgal ederken bir konuşma yapacaksın, fakat tabanını rahatsız etmemen lazım. Ama hitabetini tüm genele yayabilmen için tabanı rahatsız etmemen için de kapsayıcı bir konuşma yapman lazım. Ama tabanın çekincesinden daha da keskin, daha da bıçaklaşıyorsun ifadelerini... Şöyle söyleyeyim; bizim milletimiz gerçekten feraset sahibi. Allah'tan ki liderlerin bu tür telkinlerine fazla itibar etmiyor millet. Eğer etmiş olsa herkes birbirleriyle kanlı bıçaklı olur. Bu çok tehlikeli bir şey, şimdi bu yeni yönetim modelinin bana göre sakıncalı hususlarında biri de şu: Cumhurbaşkanı devletin başı, yani herkesin Cumhurbaşkanı. Doğru mu? Ama bir de siyasi parti başkanlığı olunca olmuyor. Şimdi çıkıyor siyasi parti başkanı gibi konuşuyor. Veriyor veritiriyor, atıyor muhalefete. Olabilir, siyaset yapıyor diyelim. Arkasından bir

eleştirisi geldiği zaman sen Cumhurbaşkanı'na nasıl böyle laf edersin diye mahkemeler devreye giriyor. Yakın tarihte bu konuda verilmiş enteresan yargı kararları var...” (Konuşmacı 8: 21 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

3.1.6. İstişare Kültürü

Mülakata katılım sağlayan konuşmacıların, yeni yönetim modelinde istişare kültürünün varlığını koruyup korumadıkları konusunda da çok net biçimde farklı bakış açılarına sahip oldukları tespit edilmiştir. Yeni yönetim modelini benimseyen kanatta istişare kültürünün önemine vurgu yapılmakta, ayrıca istişare kültürünün terk edilmediği gibi çok daha önemli hale getirildiği savunulmaktadır. Örneğin;

“...Türk milliyetçilerinin bir ilkesi vardır: Lider, teşkilat ve doktrin. Türk milliyetçileri bunun üzerine yapılanmalarına devam eder. Doktrin de Türk milliyetçiliğinin ana fikri olan, Alparslan Türkeş Bey'in dokuz ışıktaki belirtmiş olduğu teşkilatlar üzerinde yoğunlaştırılmıştır. Partimizin ve zihniyetimizin kökeninde teşkilat önemli bir yere sahiptir. Bizde lider eleştirilmez. Türk geleneklerinde de ayrıca istişare kültürü çok önemlidir. Toy, Kurultay, Meclis adına her ne dersiniz deyin, Türk devletlerinde istişare kültürü önem arz etmektedir. Yeni yönetim modelinde biz istişare kültürünün terk edildiği eleştirilerine katılmıyoruz. Hem genel başkanımız hem de Cumhurbaşkanımız gerek birbirleri arasında gerek aynı yolda birlikte yürüdüğü yol arkadaşları ile sık sık istişarelerde bulunmaktadır. Zaten yıllardır iktidarı elinde tutmanızın başka bir yolu da yoktur. Bu sonuçlar sihirli bir değnek ile sunulmadı, belli alışkanlıkların istikrarlı bir şekilde devam ettirilmesi ile yılların başarısı sağlanmaktadır... Yalnız bu başkanlık sisteminin de Türk töresine ve Türk milletine uygun bir şekilde dizayn edilmesi önemli. Yani milli devlet benliğinin ve üniter yapının bozulmadan tanzimi. Bizim görüşümüze göre yürütme erkinin iki ayrı yerde toplanmasını tasvip etmiyoruz. Cumhurbaşkanlığı sistemi ya da Cumhurbaşkanı'nın ayrı olup, başbakan da ayrı bir varlığı... Bunun merkezi otoriteyi sarstığını, merkezi otoriteyi zaafa uğrattığına inanıyoruz. Başlangıç sisteminin gerekli uyum yasaları yapıldığı sürece, gerekli çalışmalar yapıldığı sürece milli devlet ve üniter yapının bozulmadan yapılabileceğine inanıyoruz...” (Konuşmacı 4: 20 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Diğer yandan muhalif kesim, yıllardır Türkiye geleneğinde istişare kültürünün varlığını koruyup sürdürdüğünü belirtmekle beraber, parlamenter sistemin terk edilmesi ile beraber aslında istişare kültürünün de rafa kaldırıldığını belirtmektedir. Özellikle Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ait birtakım yetkilerin Cumhurbaşkanı'na devredilmesi, yasamanın işlevini yitirdiği şeklinde yorumlanmaktadır. Yeni yönetim modeli, Bakanlar Kurulu'nun ve bakanların karar alma sürecine katılmadaki işlerliğinin, yerini göstermelik tavsiye makamlarına dönüştürdüğü şeklindeki eleştirileri beraberinde getirmektedir. Örneğin;

“...Şimdi şöyle söyleyeyim; bu sistem eninde sonunda revize edilmeli. Biz buna diyoruz ki güçlendirilmiş parlamenter sistem. Bunu şimdiki hükümet de belli oranda revize etmeli, çünkü revize etmezse neredeyse Niğde’de herkes ben Cumhurbaşkanı’ndan torpilliyim diye gezecek ve diğerini ezecek hale gelebilir, geldi de. Her kademenin bir kişi tarafından atanması çok sağlıklı değil. Yani illa ki orada da bir istişare vardır atanırken, bir fikir alışverişi vardır ama herkes neredeyse ben Cumhurbaşkanı’ndan torpilliyim deyip diğerini ötekileştirebilir yani. Bu riskli bir durum.... Benim için gerçek istişare bir masanın etrafında toplanıp, tamam, tamam demek değildir. Gerçek manada çekinmeden, korkmadan, iyi niyetli bir şekilde benim fikrim bu, ben aynı fikirde değilim diyebilmektir. Buna kimsenin tahammülü yoksa orada mahşer çıkar. Bugün görünen noktada böyle bir durum yok. Bu yukarıda böyleyse yerele de yansır. Yani yerelde de o zaman herkes ben istedim, böyle oldu mantığına bürünür, alışkanlık haline gelir. Bu da başarıyı getirmez... Yani şimdi parlamenter sistemin illaki eksiklikleri var. Yıllar boyunca yenilenerek buraya gelmeliydi. Bu tamamen köklü bir değişim. Mevcut geleneğimizden tamamen farklı bir gelenek. Bizde istişare çok önemli biliyorsunuz. Ben şu iş yerinde masanın yerini değiştirirken ustama soruyorum, oldu mu diyorum. Garsonuma soruyorum, ben yaptım oldu demiyorum. Çünkü benim her şeyi bilme şansım yok. Müşteriye soruyorum, hakikaten müşteriye soruyoruz, öneriler alıyoruz, fikirler alıyoruz. Bunları alırken de tabi karşı tarafın niyeti de önemli ama gocunmuyoruz. Bizim kültürümüz buna daha yatkın...” (Konuşmacı 7: 19 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Benzer şekilde konuşmacı 12, Niğde’de alınan siyasi ve idari kararların da tıpkı Türkiye’de olduğu gibi tek elden alındığını, meclis kültüründen uzaklaşılması neticesinde istişare kültürünün zarar gördüğünü ifade etmiştir.

“...Her zaman istişareden ve meclisten yana olmuşumdur. Bunu bir peygamber sünneti olarak da görürüm. Ayet-i Celilelerin bazılarında da bu mesele bu şekilde emredilir. Bir kere oradan esas düşüncemi alıyorum. Kendi kendime de en güzel yönetimin meclisler tarafından yapılabileceği kanaatindeyim. Mevcut sistemde istişare kültürünün terk edildiğini görüyorum, okumalarımından yaptığım çıkarımlar da bu yönde. Bir defa yönetim modelinde Bakanlar Kurulu terk edildi. Her ne kadar Cumhurbaşkanlığı Yüksek İstişare Kurulu varlığını sürdürse de, burayı eski sistemdeki Cumhurbaşkanlığı makamına benzetiyorum. Eski simaları küstürmemek için oturtulan koltuklardır bunlar. Kararlar tek elden alınıyor. Tepede işler böyleyken yerelde aksi düşünülemez. Bugün iktidara yakın olan ve parti yönetiminde yer alan isimler, istişare kültürünün terk edildiğini söyleyip eleştirildiklerinde dahi pasifize edildiklerine şahit oluyoruz...” (Konuşmacı 12: 18 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Denetim mekanizmalarının işlerliğini yitirdiğinden bahseden konuşmacı 10, bu durumun devamı olarak tek elden alınan kararların istişare kültürünü de işlersiz hale getirdiğini ifade etmektedir.

“...Başkanın kararlarını denetleyecek ya da olumsuz karşılayabilecek bir merci yok. Tek adam rejimi olarak adlandırılıyor buna kısmen katılıyorum da. Bizdeki sistemle ilgili bizi kaygılandıran, bir tek kişinin karar verici olduğu mekanizmaların dünyanın neresinde olursa olsun -kaldı ki ülke yönetimi çok daha büyük bir organizasyon-bunu küçük bir işletmede baksak, bir okulda bile baksak, bir hastanede baksak tek kişinin yönetim tarzıyla yanlış sonuçlar doğar. Çünkü istişare kültürü, paylaşma kültürü, tartışma, farklı gözle bakabilme kültürü bambaşka sonuçlar ve doğru

sonuçlar doğuruyor. Tek bir kişinin düşünce tarzıyla ilgili mesafe kat edilmesi sistem olarak sıkıntılı. Tamamen güçlendirilmiş parlamenter sistem olabileceği gibi başkanlık sisteminin düzeltilmiş şekli de çözüm yolu olabilir. Yani belli mekanizmalar oluşturulabilir, denetlenebilir. Çünkü başkanlık sistemiyle ilgili üçlü sacayağının birbirine birleştiğini görüyoruz. Yasama, yürütme ve yargının bir tekelde toplanması... Bu ülke demokrasisini tehlikeli bir mecraya götürüyor. Toplumun tamamını tehlikeye sokan bir durum...” (Konuşmacı 10: 17 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Konuşmacı 14, TBMM’nin yeni hükümet modelinde işlerliğini yitirdiğini savunanlardandır. Bu durumun milletvekillerinin işlevselliğini yitirdiği bahsi ile, yerelde vekili tanımayan bir sistemin ne belediye ne de il genel meclis üyelerinin eleştirilerine kulak asmayacağını savunmaktadır. Dolayısıyla, denetim mekanizmalarının işlerliğini yitirmesi neticesinde istişare edilmeden tek elden alınan kararlar üzerinde Niğde siyaseti geliştirildiğini ifade etmektedir.

“...Vekilin varlığını yok sayan bir sistem bir özel idare, bir meclis üyesinin varlığını kabul edecek değil. Belediye meclis üyeleri toplantıya girmeden önce onlara gündem verilir. Bu üyeler onun üzerinde çalışırlar. Belediye meclis toplantısına girilir. Konu orada tartışılır. Toplantı sırasında herhangi bir şey cereyan ederse önerge gibi onlar orada o süreç içinde gerçekleşir. Âmâ bu karar alma, karar verme, bu kararlılığı sürdürülebilirlik veya onaylayabilme, uygulayabilme seçenekleri onların da elinde değil. Onlara önceden deniliyor ki, muhalefet partileri ne derse zıddını söyleyeceksiniz. Muhalefet partileri ne derse ne isterse oy vermeyeceksiniz. Muhalefet partileri neye zorluyorsa zorlatmayacaksınız. İşte biz bir karar aldık; asılacak, kesilecek, dökülecek, satılacak, verilecek, yıkılacak ki son dönemlerde ihale kanunlarına bakarsak çok fazla uygulama değişikliği yapılıyor. Uygulama değişiklikleri meclise zorla onaylatılmak isteniyor. Burada şöyle bir şey var: Bu şehirde yaşayan insan bu şehrin kötülüğünü ister mi? istemez. Mesele meclis üyelerinin iradelerine yani kendilerine bırakılsa işi ortak paydada çözecekler. Fakat yukarıdan rica, ondan bir başkasına rica, şehri tikiyor. Her şeyini tikiyor. Karar mekanizması çalışmıyor...” (Konuşmacı 14: 22 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

3.1.7. Siyasi Partiler Kanunu’nun Durumu

Çalışma süresince, mülakatlara katılım sağlayan farklı görüşlere sahip siyasi kimliklerin ortak paydada birleştiği konulardan bir tanesi de Türkiye’de Siyasi Partiler Kanunu’nun mevcut konjonktüre uymadığı ve ilgili kanun üzerinde bir değişikliğin elzem olduğu yönündeki görüşlerdir. Yürürlükteki 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, günümüz demokratik ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Her ne kadar siyasi partilerin parti tüzükleri, Siyasi Partiler Kanunu’na uygun olarak düzenlenmekte ise de; birçok düzenlemenin usuli olarak gerçekleştirildiği, üzerinde tam ve demokratik bir denetim mekanizmasının var olmadığı gerçeğinin kabulü gerekmektedir. Özellikle, parti örgütlenmelerinde kendisini gösteren eksiklik, merkezi otoritenin

güçlendirilmesi ve gücünü koruması için düzenlenmiş birçok hükmü barındırmaktadır. Örneğin; Siyasi Partiler Kanunu'nda merkezi yönetimin yerel yönetimi dilediği zaman feshedilebileceğine dair hüküm, demokrasi ruhu ile özdeşleşmemektedir. Siyasi Partiler Kanunu'nun 19. maddesi;

“İl teşkilatı:

Madde 19 – *Siyasi partilerin il teşkilatı; il kongresi, il başkanı, il yönetim kurulu ve il disiplin kurulundan oluşur.*

İl kongresi, sayısı altı yüzden fazla olmamak üzere, parti tüzüğüne göre ilçe kongrelerince seçilen delegelerden oluşur. O ilin partili milletvekilleri ile yönetim ve disiplin kurulları başkan ve üyeleri, il kongresinin tabii üyeleridir. Geçici yönetim kurulu başkan ve üyeleri de kongreye katılma hakkına sahiptirler. Ancak geçici il yönetim kurulu başkanı ve üyelerinden delege sıfatı olmayanların kongrede oy kullanma hakları yoktur.

(Değişik: 23/5/1987-3377/11 md.) İl kongresi, büyük kongrenin yapılmasına engel olmayacak şekilde parti tüzüğünde gösterilen süreler içinde toplanır.

(Değişik: 21/5/1987-3370/6 md.) İl yönetim kurulu, parti tüzüğünün göstereceği sayıda üyeden oluşur. Bu sayı 7'den az olamaz.

*İl başkanı ile il yönetim kurulu il kongresince seçilir. İl başkanı ile yönetim kurulunun, seçim şekli ve merkez karar ve yönetim kurulunca **hangi hallerde ve nasıl işten el çektirileceği ve geçici yönetim kurulunun nasıl oluşturulacağı parti tüzüğünde gösterilir. El çekirme kararı, 101. maddenin (d-1) bendinde gösterilen haller dışında**, yetkili kurulların üye tamsayısının üçte iki çoğunluğu ve gizli oyla alınır. İşten el çekirme kararının il yönetim kuruluna bildirilmesinden itibaren kırkbeş gün içinde il kongresi toplanarak yeni il yönetim kurulunu seçer. Bu süre içerisinde il kongresi için yeni delegeler seçilmiş değilse, kongre eski delegelerle toplanır.’ hükmünde il yönetimlerinin genel merkezce görevden el çektirilmelerinin kanuni zeminini oluşturmaktadır.”*

Mülakata katılım sağlayan konuşmacıların ortak görüşü, Siyasi Partiler Kanunu üzerinde yapılacak değişikliğin zorunlu ve elzem olduğudur.

“Şimdi bir kere parti içinde demokrasi var demek hayal. Öyle bir şey yok. Neden öyle bir şey yok? Teşkilatları genel merkezler oluşturuyor. Genel merkez teşkilatları istediği gibi yönlendiriyor. Gösterişte teşkilat bir kongre yapıyor, bir seçim yapıyor. Ama yukarıdan deniliyor ki; tek listeyle seçime gireceksiniz. İkinci bir liste gelirse o ilk listeyi biz onaylayacağız. İkinci bir liste gelirse ve seçimi kazanırsa dahi biz o seçimi iptal ederiz. Dolayısıyla burada demokrasi falan aranmaz. Yani partiler yasası değişmedikten sonra şu anda hiçbir siyasi partide parti içinde demokrasi yok, yine seçim yasasının da değişmesi lazım. Parti yasası değişirse o zaman partilerin içerisine demokrasi gelir. Şu anda hiçbir milletvekili kendi hür iradesiyle aday olamıyor. Yani onu genel başkan aday gösterecek. Genel başkan gösterdikten sonra o milletvekilinin hiçbir etkisi yok. Hatta seçmen bile milletvekili seçmiyor, kendisine dayatılan milletvekilini onaylıyor. Dolayısıyla partilerin içinde kesinlikle demokrasi maalesef yok... Hiçbir siyasi partide hatta cumhuriyet kurulduğundan bu tarafa tabandan tavana bir örgütlenme olmamıştır. Tabandan tavana örgütlenme o ülkedeki

rejimi değiştirir, söylemimde ciddiym. Dikkat ederseniz tamamen siyasi partiler tavandan tabana iner. Hiçbir siyasi parti tavandan tabana doğru bir örgütleme yapmadı. Yapmaz yapamaz da, olamaz da zaten. Genel başkanlar genel merkez kesinlikle il teşkilatlarına bizim dediğimiz liste olacak dememeli. Ancak şu olur: Listeleri alırsın, genel merkezden zaten geliyor. Milletvekili veya yetkililer geliyor. Buradaki listelere bakarlar. Buradaki insanlara bakarlar. Yönetime girecekleri ciddi manada araştırırlar. Kendi ideallerine göre olacak mı, olmayacak mı? Bunlarla biz bu işi yürütür müyüz, Yürütemez miyiz? Bu noktada müdahil olurlar. Ama listeler netleştikten sonra, seğıdikten sonra o listeyi yok saymak, iptal etmek ve yeniden seğıme girmek doğru değil. Zaten siyasi partilerin tüzüklerinde de yazıyor bunlar. Yani bir de orada sıkıntı başlıyor. Tüzükte diyor ki; genel merkezin onaylamayacağı liste seğılse dahi iptal edilir. Ya böyle bir saçmalık olmaz...” (Konuşmacı 1: 19 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Konuşmacı 2, konuşmacı 11 ve konuşmacı 10 aşağıda doğrudan alıntılara yer verildiği üzere, Siyasi Partiler Kanunu’nun ivedi olarak değişmesi gerektiğini savunanlardandır. Mevcut sistemde Siyasi Partiler Kanunu’nun yetersiz olduğu görüşü, mülakata katılım sağlayan konuşmacıların ortak kanaati olarak tespit edilmiştir.

“...Partinin örgütlenme yapısıyla ilgili illaki bir mevzuat vardır. İşte partinin ana tüzüğünde bunlar yazar. Bunun yanında da yönetmeliklerde de yazar. Orada teoride ideal olan nedir? Tabandan tavana doğru örgütlenme modeli, yani ilk önce delegeler seğıilir. Delegeler mahalle temsilcilerine ve köy temsilcilerini seçer. Yine aynı şekilde mahalle temsilcileri ve köy temsilcileri, ilçe yönetiminin delegeleridir. İlçe yönetimini ve ilçe başkanını seçen delegeler, il yönetimini seçer. İl yönetimini seçen delegeler de genel merkezde genel başkanı seçer. şimdi parti tüzüğünde böyle yazar. Gerçi bütün parti tüzüklerinde böyle yazar. Yüksek Seçim Kurulu’nun da ilgili mevzuatlarında böyle yazar. Ama bu işin fiiliyatına baktığımız zaman fiiliyatın tabandan tavana değil, tavandan tabana şekillendiğini görürsünüz. Bu Türk demokrasi tarihinde Türk demokrasisinin gelişimiyle ilgili bir şeydir. Bu yeni bir şey değildir. A partisi, B partisi diye değil; bütün partilere baktığımızda belki 1990’ları burada ayırabiliriz. 1990’larda çünkü şöyle bir şey vardı: Hani yüksek parti içerisindeki il, ilçe seçimleri de delegelere göre yapıldı ve adaylar çıkardı. Adaylar yarıştırdı orada. Hatta milletvekilliği ön seçimleri yapıldı. Milletvekili ön seçimlerinde sıralama orada delegelerin verdiği oya göre belirlenirdi. 90’lı yıllarda da bazı çatlaklar oldu. Mesela işte 90’lı yılların partilerinde birinci sıraya gelmiş bir insan genel merkezde Yüksek Seçim Kurulu’na gelirken baktığınızda liste dışı kalmış. Böyle örneklerin olduğu zamanlar da olmuştur ama yine de doksanlara baktığınızda böyle karşılıklı iki, üç tane il başkanı, ilçe başkanı kongrelerde aday olup da böyle delegelerin oylarını almak için bir yarış yaparlardı. şu an öyle değil. şu an baktığınız zaman genel merkezin atadığı, belirlediği il başkanı tek adayla kongreye geliyor. İl başkanı ve o dönemin parti içerisindeki il başkanıyla beraber, belediye başkanı, milletvekilleriyle beraber ortaklaşa bir il yönetim kurulu üyesi listesi hazırlanıyor. Tek liste olduğunda kongreye sunuluyor. Kongrede de herkes o listeye oy atıyor. İl yönetim kurulu delegesi nasıl oluşur? İl başkanı ve yine aynı şekilde partide milletvekili, belediye başkanı olan kişiler listeye oturup yapıyorlar. Delege de öyle belirleniyor. İlçe delegesi de öyle belirleniyor. Daha yani mahalle başkanı bile kendi delegesini kendisi belirliyor. Böyle baktığınız zaman tavandan tabana giden bir ters istikamet oluyor. Bu da ne yapıyor tabii? Parti içerisinde demokrasinin olmadığı ya da şekilden ibaret olduğunu, mevzuattan ya da teoriden ibaret olduğunu bize

gösteriyor. Bunun faydalı yönleri var, eksik yönleri var. Demokrasi açısından baktığımızda bunun savunulacak hiçbir tarafı yok. Ama bir parti başkanının, genel başkanın ya da il başkanının kuracağı otoritede bu durum önem arz ediyor. Mesela il başkanından ya da genel başkanından başlayalım. Biz de tavandan başlayalım. Şimdi genel başkanın kendi belirlemediği delegeler, genel merkezde, genel başkan seçmek için kongrede oy kullandıklarında çıkan genel başkan adayları, delegeleri ikna etmek için ve seçilmek için bir uğraş içerisine girecekler. Çünkü o delegeler genel merkez tarafından belirlenmedi. O delegeler seçimle belirlendi. Bu sefer ne oluyor? Genel merkez Türkiye genelindeki bütün 81 ildeki yapılanmasındaki delegelerin oyunu almak için bir uğraş içerisine giriyor. Aynı şekilde ile geldiğimizde il yönetim kurulu ya da il başkanlığını belirleyecek olan delegeler oyla ve seçimle belirlendiği için, il delegeleri de çıkacak olan iki tane, üç tane, dört tane il başkan adaylarını seçecekler. Aynı şekilde delege seçimine gelelim. Alta gelelim. Delege seçimine gelelim. Delege seçilmek için de delege seçimi var. Delege adayları çıkıyor ve diyor ki; 'Kardeşim ben işte ilçe yönetim kurulu, ilçe delegesiyim.' İlçe delegesine kim oy verecek peki? Parti üyeleri oy verecek. İlçe delegesi seçilmek için de parti üyelerinin oyunu en fazla alanlar ilçe delegesi seçilecek. Yine il delegesi için orada işte ilçe delegesinde seçilen kişilerin en çok oyunu olanlar seçilecek. Bu sefer ne olacak? Demokrasi aslında tam manasıyla ete kemiğe bürünecek burada. Ama şimdi ilçe yönetimini, ilçe başkanını belirleyecek olan delegeleri ya da delegeyi ilçe başkanı belirlerse, il başkanını belirleyecek olan delegeyi il başkanını belirlerse, genel başkan belirleyecek olan delegeyi genel başkan belirlerse parti içi demokrasiden bahsetmek burada yanlış olur. Yani birbirimizi kandırmış oluruz. Dolayısıyla genel merkeze bu güç ve kudreti veren Siyasi Partiler Kanunu üzerinde değişiklik yapılması mutlaka gerekmektedir. Partimiz hali hazırda bunun üzerinde bir çalışma gerçekleştirmekte. Ancak maalesef Türkiye'de birinin siyah dediğine biri beyaz dediği için meclisteki partiler ortak bir paydada birleşemiyorlar. Siyasi Partiler Kanunu'nda değişiklik elzem..." (Konuşmacı 2: 19 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

"...Bizim partideki en büyük problemlerden biri zaten şu: Fazla parti içi demokrasi var. O yüzden Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir sahibi yok. O yüzden herkes genel başkan gibi konuşur. Herkes eleştirir, herkes istediği gibi bağırır çağırır. Yeri geliyor bu iktidar tarafından veya diğer siyasi partiler tarafından eleştiriliriz. Çünkü bizim kurultaylarımız, kongrelerimiz hep böyle bir gergin ve kızışmış geçer. Öyle çok suspus olmaz. Çünkü herkes bir şeyler söyleyebiliyor. Fikrini özgürce ifade edebiliyor. Muhtaç mı? Muhtaç. Niye muhtaç? Özellikle parlamentodaki milletvekillerinin belirlenmesinde, ön seçim olayı var. Ama genelde listeler genel merkezden gelir. Yani vatandaşın önüne konur, vatandaşa 'Siz bunu seçeceksiniz.' denir. Çünkü önümüze gelen listeyi önümüze gelen milletvekili listesini biz seçmiyoruz. Genel merkez gönderiyor bize. Ya bunların açılması lazım, bunların değişmesi lazım. Siyasi Partiler Yasası her şeyden önce genel merkeze bu gücü ve yetkiyi veriyor, bu da maalesef gerek parti demokrasiye gerekse de ülke demokrasine zarar veriyor. Halk iradesinin önüne geçen bir düzenleme bu. Maalesef bunlar hep askeri vesayetin ülkemizde bıraktığı izler. Hem Siyasi Partiler Kanunu'nun hem Yüksek Seçim Kanunu'nun derhal yeniden düzenlenmesi lazım. Aslında özünde Anayasa'nın değişmesi gerekiyor. Gelişime muhtacız..." (Konuşmacı 11: 22 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

"...Merkezin çok kuvvetli olmasını, gücü elinde tutmayı ister. Tespitim de bu yönde. Siyasi Partiler Kanunu ve Yüksek Seçim Kanunu'nun her ikisinin de yetersiz olması maalesef söz konusu. Türkiye'de muhalif partiler iktidar amacı, iktidar hevesiyle yola çıktığında iki hususta hep değişiklik yapar. Hatta üçüncüsü ise Anayasa'dır. Herkes Anayasa'yı değiştirmek ister. Anayasa'nın özgürlüklerini kısıtladığını söyler. Ama iktidara gelince yapmaz. Bir diğeri Siyasi Partiler Kanunu'nu değiştireceğini söyler, değiştirmez. Çünkü merkezdeki, merkezi yönetimi güçlendiren bir siyasi partiler

kanunu var. Bir diğeri ise Yüksek Seçim Kanunu. Partinin yukarısının yaptığı dayatmaları alt kademeye yansıttığınızda baskıyı kabul ettirmiş olursunuz. Bunun için hem Seçim Kanunu hem Siyasi Partiler Kanun değişmeli. Mevzuatların yeni baştan ele alınması gerekiyor. Burada temel özet geçecek olursak; bu ikisindeki aksaklığı çok nokta atışı olarak söyleyeyim. Partileri kanununda güçlendiren husus sudur: Mevcut mevzuat genel merkezi ve genel başkanı çok güçlü kılmıştır. Sebebi şu: Parti tüzüğünü uygularsınız, parti menfaatlerine aykırı olarak, parti içi demokrasiyi öldürecek bir şekilde uygularsınız hem de. Bazı şeylerin yanlış yapıldığının ifade edilmesi bile partiden ihraç sebebidir. İhraç söz konusu olur. Seçim Kanunu'ndaki eksiklik ise şudur: Oy verme usulünün aday bazlı gitmesini ve çarşaf liste tabirini düşünün. Şimdi sizin partiniz sıralama yapıyor, bir, iki, üçüncü parti çıkıyorsunuz. Ama sizin sıralamanız tam ters, belki üçüncü sıradaki, birinci sıradaki gibi. Veya bir başka siyasi partinin adayı hoşunuza gidebiliyor, ikisini ayıramıyorsunuz. Bu da Seçim Kanunu'ndaki değişikliklerle mesafe kat edilebilir diye düşünüyoruz. Mevcut düzenleme bir partide üçüncü sırada yer alan bir kişinin seçilmesine engelleyen bir düzenlemedir. Bir türlü o çok partili siyasi yaşamdan sonra parti içi demokraside ilerleme mesafe kat edilmemiştir. Çünkü lokomotif olarak gördüğümüz iki siyasi parti gelenekçi ve ideolojik partilerdir. Birisi Cumhuriyet Halk Partisi, birisi Milliyetçi Hareket Partisi. Dolayısıyla merkezîyetçi bir yönetim var. Tabana yayılmayan bir yönetim tarzı söz konusu..." (Konuşmacı 10: 17 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

3.2. Örgütsel Değişimler

Burada mülakatlardan elde ettiğimiz sonuçları tasnif ederken, çalışmanın 'Genel Düzeyde Değişimler' başlıklı bölümünde yerel siyasette Niğde genelinde Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne getirilen eleştirilerin siyasetin genel işleyişine dair kısmından bahsedilmiştir. Yeni yönetim modelinde Niğde'de siyasi partilerde değişen durumları, özellikle iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi açısından ele almanın daha doğru olduğu kanaatindeyiz. Çünkü, yeni yönetim modelinin kurucu ve uygulayıcısı iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi'dir. Özellikle çalışmada mülakata katılım sağlayan siyasi parti liderlerinden elde ettiğimiz bilgiler sonucunda, yerel siyasette siyasi partilerde parti içi dengelerin ve işleyişin diğer siyasi partiler açısından pek bir yenilik doğurmadığı gözlemlenmiştir. Ancak iktidar partisi olan Adalet ve Kalkınma Partisi açısından durum biraz daha farklıdır. Bu bölümde, yeni hükümet modelinin Niğde özelinde getirdiği örgütsel değişimleri milletvekilleri açısından, kabinede yer alacak bakanların parti içerisindeki durumundan ve tüm partiler özelinde parti örgütlenme usulleri açısından alt başlıklara ayırdık.

3.2.1. Milletvekillerinin Durumu ve Parti İçi Dengelerde Değişimler

Yeni yönetim modelinde, yasamanın yetki alanı içerisinde bulunan bazı kritik kararların artık yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı tarafından alınması durumu,

Türkiye genelinde meclisin itibarsızlaştırıldığı şeklinde yorumlanmaktadır. Doğal olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin üyeleri olan milletvekilleri, her ne kadar seçimle işgal ettikleri makamlara gelseler de meclisin itibar kaybı yaşaması milletvekilliği makamına da tesir etmiştir. Bu tesir yalnızca milletvekillerinin yasa çıkarma kudretindeki düşüş olarak yorumlanmamalıdır. Kendi seçim bölgelerinde siyasetin en üst makamlarından biri olan milletvekilleri, bölgelerinde de itibar kaybı yaşamışlardır. Bu tespiti mülakatlardan elde ettiğimiz birkaç örnek ile sıralayacak olursak;

“...Kesinlikle bu çabalar beyhude. Tabi şimdi ben şöyle söyleyeyim. Fethi Gürer kendini yeniden seçtirebilmek için milletvekilliğinin gereklerini layığıyla yerine getiriyor. ‘Bu millet beni seçti, ben bu insanlarla bağı kopar mıyım? Bunlarla iç içe olayım, halk beni dinler, ben halka anlatırım.’ Düşüncesinde. Ama bir şey de yapamayacağının vatandaşı tabi ki farkında. Çünkü biz muhalefetteyiz, gücümüz yok, yapamıyoruz. Şu anda iktidarın milletvekilleri dahi bir şey yapamıyor. Muhalefetin milletvekili ne yapacak ne yapabilecek? Ben söyleyeyim, hiçbir şey. Kendisinin bu çalışmalarını da takdir ediyorum Fethi Gürer’in. Geliyor ve insanların derdini dinliyor, onları teselli ediyor. İktidar açısından ise; iktidarın milletvekilleri artık halktan kopmuş durumdalar. Neden? Atanmış bakanlarla iş yaptırıyorlar. Atanmış bakana da iş yaptıramayınca sıkıntı milletvekiline kalıyor. Bakan gelip de köy köy, belde belde, ilçe ilçe gezmez. Çünkü atanmış. Bugün var, yarın yok. Ama milletvekili seçilmiş. Vatandaş oy vermiş ve bunu seçmiş, oraya göndermiş bizi savunsun diye. Mevcut sistemde koca milletvekili hiçbir şey yapamıyor. Çünkü elinde güç yok, yetki yok. İnanır mısın halktan şöyle eleştiriler alıyorum. ‘Günümüz vekilleri artık anca vatandaşa hastaneden sıra alıyorlar, başka bir özellikleri kalmadı.’ Bu çok acı, çok vahim bir tablo. Özellikle bu partili cumhurbaşkanlığı sistemine geçtiğimizden beri, milletvekillerinin yerelde hiçbir kıymet-i harbiyesi kalmadı...” (Konuşmacı 1: 19 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Benzer şekilde konuşmacı 10, milletvekillerinin yereldeki durumunu ifade ederken, mahalle muhtarları ile kıyas yoluna gitmiştir. Artık yeni modelde muhtarların dahi Cumhurbaşkanı ile doğrudan görüşebildiğini, ancak milletvekillerinin yürütmenin başına ulaşmada sorunlar yaşadığını, vekillerin ülke genelinde tesirlerinin kalmadığını ifade etmiştir.

“Siyasetle uğraştığımız için defalarca sorulurdu. Herhangi bir adaylığınız, milletvekili adaylığınız var mı? Bu sistemde milletvekili adayı olmayı düşünmüyorum. Yani bu sorduğunuz soru doğrudan bizim eleştirimizdir aslında. Bu eleştirilere de fazlasıyla katılıyorum. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili olmanın bir kaç tane avantajı var. Dokunulmazlık elde ediyorsunuz. Size iki, üç tane ceza yazılamayan plaka veriliyor ve bir ücret takdim ediliyor, bir de sıfat veriliyor. Bunun dışında bu sistemin vekillğe yansımaları biz milletvekilinin herhangi bir önemi olmadığı, toplumun problemlerinin yukarıya iletilemediği, toplumun problemlerine çözüm bulunamadığı bir sistem olarak görüyor ve yorumluyoruz. Haliyle mahalle muhtarlıklarının milletvekilliğinden daha etkili bir makam olduğunu düşünüyorum. Mahalle muhtarları, milletvekillerinden daha etkili. Zira mahalle muhtarları İçişleri

Bakanlığı'na direk ulaşabiliyor, hem de randevusuz olarak, Cumhurbaşkanı'na ulaşabiliyor. Ama milletvekillerinin ulaşabildiğini düşünmüyorum. Milletvekilinin fonksiyonel yapısı başkanlık sistemiyle birlikte devreden çıkarılmış, sadece el kaldırıp indirme ve partilerin grup toplantısında alınan kararları uygulama makamı olarak görüyorum milletvekillerini. Milletvekillerinin herhangi bir önemi yok. Böyle bir makama, 600 kişinin mecliste olmasına gerek yok, benim kanaatim böyle Topluma hizmet edebilecek bir fonksiyon aracın yok. Şimdi bir bakan atama yoluyla geliyor, Bakan'ın ataması doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından yapıldığı için, halktan oy almadığı için halka bir borcu yok. Atayan makama bir borcu olduğu için milletvekillerini dinlememesi, randevu vermemesi, toplumun sorunlarına çözüm bulmaması da gayet normal geliyor. Çünkü kim sizi görevlendirdiyse ona karşı ahde vefa duygunuz gelişir. Çünkü bu makamları toplum atamıyor, toplum seçmiyor. Toplumun seçtiği kişiler topluma sırtını dönmez. Yani böyle bir bakış açım var...” (Konuşmacı 10: 17 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Konuşmacı 13, milletvekillerinin güçsüzleşmesini, daha üst kademelere ulaşmada etkili bir makam olan milletvekilliği makamının artık üst kademelere ulaşamadığı bahsi ile toplumun dertlerini idari kadrolara iletememesi şeklinde gördüğünü ifade etmektedir.

“...Bu işin yerel siyasete yansması ise şöyle oldu; yerel siyasetçiler veya milletvekillerinin gücü azaldı. O ilde bulunan sorunu milletvekilleri güçsüz olduğu zaman aşamaz veya hükümete, yürütmeye götüremiyor veya götürse bile etkisiz kalıyor. Biz eskiden milletvekillerinden randevu talep ettiğimizde rahatlıkla bulurduk, şikâyetimizi iletirdik. Zaten bir milletvekilinden beklenen toplumun dertlerini milletin meclisinde dillendirmektir. Biz bunlara başka bir önem yüklemiyoruz. Şimdi söylenene göre vekiller dahi bakanlardan randevu alamıyor...” (Konuşmacı 13: 16 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Diğer yandan ise yeni hükümet modeliyle beraber sistemin işlerlik kazanması açısından yeni bir boyuta geçildiği, makamlar ve mevkiler arasındaki ayrımın net biçimde ortaya konulduğu görüşü de mevcut. Bu görüşteki katılımcılara göre milletvekilliği makamı, asıl amacına hizmet etmek üzere yeniden revize edildi. Örneğin;

“...Ben bu görüşe de katılmıyorum. Aslında milletvekilinin görevi vatandaşın sorunlarını mecliste dile getirip, devletin yürütme organını denetlemesidir. Bugün Niğde'ye bir sağlık il müdürlüğü atandığında veyahut da herhangi bir kurum amiri atandığında çok gecikmeler oldu. Biz burada eskiden üç ay, dört ay, beş ay, altı ay belki daha uzun süre bir daire müdürünün atanmadığını gördük. Liyakat ve sadakat sahibi olmayan insanlara; ‘Benim adamım il müdür olsun, senin adamın il müdürü olsun.’ peşkeşleri çekildi. Parti yöneticisi karışıyordu, il başkanı karışıyordu, ilçe başkanı karışıyordu, milletvekili karışıyordu. Bu süreç uzuyordu. O süreçte de hizmet aksıyordu, kurum çalışmıyordu. Bunlarla ilgili tabii ki eksiklikler var. Sistemdeki bu eksiklikler giderilebilirse tabii ki mekanizma daha iyi işleyebilir. Ancak ben milletvekillerinin makamlarının önemsizleştiğine katılmıyorum. Günün sonunda ciddi halk kitlelerinin teveccühünü kazanmış kimseleri görmezden gelemesiniz. Ne bakan

ne başkası bunun hesabını vatandaşa veremez. Kaldı ki; şimdi siz Niğde’de Cumhuriyet Halk Partisi’nde ya da Adalet ve kalkınma Partisi’nde seçilmiş olan milletvekillerinin parti teşkilatlarında değersizleştiğinden bahsedebilir misiniz? Tabi ki hayır. Doğrudan gereği yapılır...” (Konusmacı 4: 20 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Mevcut sistemde kabinede yer alan bakanlar açısından, milletvekili olmak artık bir engel teşkil etmektedir. Kişinin bakan olarak atanabilmesi için milletvekili olmaması, milletvekili ise istifa etmesi gerekmektedir. Konuşmacı 2, aşağıda belirtilen alıntıda bu duruma atıf yapmaktadır.

“...Şimdi Merkez Karar Yürütme Kurulu partinin kendi yönetimiyle ilgili bir şey. Devletin işleyişi ile ilgili olmadığı için ülkesel bazda çok önemli değil. Zaten parlamenter sistemde millet bakanları, milletvekilleri arasından dolaylı olarak seçerdi. Cumhurbaşkanlığı sisteminde milletvekili arasından seçilmiyor. Milletvekili arasında seçilirse milletvekilliğinden istifa etmek zorunda kalıyor. Mesela milletvekili olan bakanlar oldu ama milletvekilliğinden istifa ettiler. Şimdi dedim ya biz daha yolun başındayız diye. Amerika’da olduğu gibi diyelim ki Cumhurbaşkanı A kişisini bakan olarak belirledi. Millî Savunma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanı... O kişi meclisin onayından geçerse bu sefer meclisin ağırlığı tekrar gelir. Bugün biz meclisin ağırlığı kalmadı derken milletvekillerinin ağırlığı kalmadı derken bundan dolayı diyoruz. Mesela birçok kanun hükmünde kararnameyle Cumhurbaşkanı imzasıyla yapılabiliyor. Baktığınız zaman bunlar meclisi zayıflatan şeyler. Meclisin ağırlığı olmamasını gerektiren şeyler...” (Konusmacı 2: 19 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

3.2.2. Yerel Örgütlenme Biçiminde Değişimler

Mülakata katılım sağlayan parti liderlerinden toplanan bilgiler neticesinde, yeni hükümet modelinin siyasi partilerde parti örgütlenmelerinde izlenen usulde farklılık yaratmadığı gözlemlenmiştir. Özellikle İyi Parti, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi hayata geçirildikten sonra tam anlamıyla parti örgütlenmesini tamamlamış, çalışmamızda incelenen en genç parti olma özelliğini taşımaktadır. Burada gözlemlenen en önemli husus, özellikle Cumhuriyet Halk Partisi’nde yaşanan değişimdir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin, Türkiye siyasetinde aktif rol alan diğer siyasi partilere nazaran örgütlenme biçimi olarak parti içi demokrasi kültürünün en yoğun yaşatıldığı parti olma özelliğini kaybettiği gözlemlenmiştir. Geçmiş yıllara nazaran yerel örgütlenmelerde geçerliliği olan, özellikle milletvekilliği aday sıralamasında belirleyici rol oynayan ön seçimlerin artık bir önem ifade etmediği, ön seçimlerin halkı tatmin etme açısından araç olarak kullanıldığı, belirleyiciliğin doğrudan genel merkezin tekeline geçtiği hususu tespitlerimiz arasındadır. Örneğin;

“...Ana örgüt ilçe yönetimlerinden gelir. Sonra il yönetimi, il yönetiminden sonra genel merkez yönetim kurulu ve genel başkan seçimlerinden oluşan bir örgüt yapımız var. İlçe örgütlerinin seçimleri parti tüzüğüne göre öncelikle delegelerle yapılır. O delegeler de benim zamanıma kadar hatta son on beş seneye kadar, hatta Niğde’de son seneye kadar son seçim de dâhil olmak üzere belediye başkanı ve meclis üyeleri hariç bu şekilde seyretti. Tamamen seçim bölgesinin bağlı olduğu köy ve mahallelerde sandık kurardık. O delegeleri oradaki üyeler seçerdi. Diyelim ki Aşağı Kayabaşı Mahallesi’nde 120 varsa, adayın aldığı oya göre bölgenin delege sayısı belirlenmektedir. O almış olduğu oya göre 18 kişi seçilecekse, 120 kişiye daha önce haber verirdik. Partimizin yetkili ve sorumlu kişileri oraya gider, orada bayağı bir sandık kurardık. Oylamayı gizli yapardık, oy pusulalarını dağıtırdık. Ben İsmet Paşa’dan beri böyle gördüm bu işi. Ama Turgut Özal döneminden beri bir tek adamlık olayı çıktı ve tüzük ve yönetmeliklere delegelerle beraber merkez yoklaması sistemleri getirildi. Bizde merkez yoklaması genel başkanın emrindedir. Ama ne Merkez Yönetim Kurulu’nun, ne de Genel Başkan Yardımcısı’nın hiçbir etkisi yoktur. Genel başkana kim yaklaşırsa, kim hesabına gelirse il başkanı o olur, ilçe başkanı o olur. Milletvekili adayı o olur, belediye başkan adayı o olur genelde... İllerde milletvekillerini delegeleri seçerdi. Tabii içinde il yönetim kurulu, ilçe yönetim kurulu, disiplin kurulu onları doğal üye ve delegeler seçerdi. Bir madde vardı: Gerekli hallerde, genel merkez yönetim kurulunun ve genel başkanın kararıyla bazı illerde kontenjan aday atarlardı. Bunun da gerekçesi şuydu: Seçim gruplarının bir kısmında çalıştım ben. Öyle Yargıtay Başkanı, Genelkurmay emekli Başkanı, Vali gibi böyle bürokraside yetişmiş uzmanlar... Bunların siyasi partiye gelip de delegelerden oy alması, oy talep etmesi mümkün değil. Ama onları da listeye almak lazım. İşte bu iş bu yüzden vardı. ‘Yüzde onu geçmeyelim. 45 kişi yani 450 milletvekili sayısının 45 tanesini diledikleri yerlere kontenjan aday gösterirlerdi. Onlar da gelip Niğde’ymiş, yok efendim Nevşehir’miş, Aksaray’mış, Karaman’mış oralara konmazdı. Ancak İstanbul’un 17 milletvekilinin 7. sırası, 11. sırası, 14. sırası, Ankara’nın 2. sırası, 9. sırası, 11. Sırası gibi... Ankara, İstanbul, İzmir, Gaziantep, Adana gibi milletvekili sayısının fazla olduğu illerde aralara bu adayları serpiştirirler ve o gelen kişileri de delegeler bilmez, delegenin haberi bile olmaz. Bakma sen burada herkes herkesi bildiği için küçük yerlerde, böyle bir kontenjan olayı yok. O da tabii dünya sisteminde de uygulanan bir sistemdi. Bunun haricinde yoktu. Yani Cumhuriyet Halk Partisi’nde delege parti üyeliğiyle başlayan, delegeyle adımlanan, üstüne ilçelerin oluşturduğu, ilçelerden gelen delegelerle il yönetiminin oluştuğu, il yönetiminin seçtiği kurultay delegeleriyle genel merkezin oluştuğu ve parti meclisinin belirlendiği bir sistem vardı. Şimdi genel başkan oldun mu niye on beş sene? Niye on beş olmasın ki yani? Evet. İl başkanını ben oynayacak edeceğim, il kongresindeki Niğde’den giden 6 tane delege bana oy verdi. O il başkanının hayatı biter, siyasi hayatı biter. Bu bence çok yanlış. Özellikle son seçimlerde ilk defa bu kadar demokrasiden uzak bir Cumhuriyet Halk Partisi gördük. Belediye başkanı adaylığında, adayın belirlenmesinde parti içi istişare kültüründen uzak bir seçim gördük. Bunu da yeni hükümet sistemine yormak lazım. Tüm Türkiye’ye kötü örnek oldu bu sistem...” (Konuşmacı 3: 20 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

İktidar kanadında ise Adalet ve Kalkınma Partisi, kurulduğu günden bugüne değin parti örgütlenmesinde aynı metodu kullanmaya devam etmektedir. Her ne kadar Siyasi Partiler Kanunu ve parti tüzüğü gereği bir seçim yapılsa da bu seçim göstermelik bir seçimdir. Daha önce parti genel merkezi tarafından belirlenen aday, tek bir aday ve tek bir yönetim kurulu listesi ile seçime girmektedir. Seçim, demokrasinin olmazsa olmazıdır. Seçim, vatandaşa veya seçime katılacak olan

ilgiliye, adaylar arasından dilediğini seçme, dilediği adayı yönetici olarak belirleme fırsatı verir. Örneğin;

“... Parti örgütlenmesinde uzun yıllar Niğde’de birçok birimde parti üyesi olarak çalışmış biriyim. Parti örgütlenmemiz şöyledir: İnsanları partimize davet eder, üye yaparız. Üyeler arasından parti delegelerimiz belirlenir. Bu delegeler ilçe yönetimlerini belirlemede önemli role sahiptirler. Parti tüzüğümüzde de bu durumları görebilirsiniz. Daha sonra il yönetimi belirlenir, il başkanı seçilir. İl yönetim kurulu üyelerimiz de gidip Ankara’da partimizin genel merkezinde genel merkez organlarını belirler. Aslında kitap üzerinde her şey mükemmel. Ancak özünde şöyle bir durum mevcut; seçimlere katılmadan önce genel merkez, il başkanlığı için adayları kendisi belirler. Bu adaylar içinden birine vazifeyi verir. Atanan il başkanına; ‘Git şehirde yönetimini oluştur.’ Derler. O il başkanı gelip kendi yönetim kurulunu belirler. Tabi burada bu liste oluşturulurken milletvekilleri, belediye başkanı gibi isimlerin görüşleri de alınır. Dolayısıyla bu sistem özünde partimizde örgütlenme biçiminde bir değişikliğe sebep olmadı. Ancak şurada bir fark oluştu illaki; Cumhurbaşkanı ve partimizin genel başkanının belirlediği isim il başkanı oluyor. Tabi ki bu ismi kendisinin önüne götüren de aslında milletvekilleri, belediye başkanı gibi yerelde etkin siyasiler. Önceleri bir il başkanının adının genel merkeze gidebilmesi için, o şehrin siyasi liderlerinin ön onayı ve fikir birliği gerekirdi. Çünkü günün sonunda uyumlu çalışmak önemli. Dolayısıyla seni genel merkeze öneren bir milletvekili ile aran bir il başkanı olarak kötü olamaz, olmamalıdır. Yani siyaseten bir minnet doğuyordu. Mevcut düzende genel başkanımız aynı zamanda Cumhurbaşkanı olduğu için, tek başına çok güçlü ve çok net belirleyici bir konuma sahip. Dolayısıyla genel merkezin kararı ile atanan il başkanı da yerelde neredeyse aynı kudrete sahip oldu. Özellikle yeni hükümet modelinden sonra milletvekillerinin biraz daha geri planda kaldığını gördük...” (Konuşmacı 2 (19 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Türkiye’de faaliyet gösteren siyasi partilerden yalnızca İyi Parti, parti örgütlenmesinde birden fazla aday ve birden fazla yönetici kadrosu ile seçimlere katılmaktadır. Kısmen de olsa diğer partilere nazaran parti içi demokrasi kültürünün varlığını sürdürdüğü kanaati, İyi Parti için yanlış bir kanaat olmayacaktır. Örneğin;

“...Kongre sürecinden sonra tüm Türkiye’de yönetici kadrolarımızı taban seçti. Şu anda Türkiye genelindeki bütün yönetimlerimiz seçimle gelmiş yönetimlerdir. Yani üyelerin seçtiği yönetimleridir. Şimdi üyelerde de biz şöyle yaptık: Delegeler oy kullanıyor, üye olanların hepsini biz delege yaptık. Hepsi oy kullandı. Yani istisnasız hepsi oy kullandı. O oylarla parti teşkilatlarını belirledik. Yani burada genel merkezin bir müdahalesi kesinlikle olmadı. Örneğin Niğde’de şu an yönetimde görev alan il başkanımız, o dönem seçildiğinde en az kendisi kadar güçlü bir rakibi ile seçime girdi. Genel başkanımız ‘Gidin, hanginiz iyi ise, hanginizin halkta karşılığı daha çok ise, o seçilsin.’ dedi resmen. Bizim partimizde, diğer partilerdeki gibi tek bir aday ve tek bir liste işi olmadı, olamaz da. Siyaseten tüm bunları eleştirdiğimiz için biliyorsun ki Milliyetçi Hareket Partisi’nden bir kopuş yaşadık. Eleştirdiğimiz şeyleri yapmanın ne anlamı var...” (Konuşmacı 8: 21 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Konuşmacı 14, mensubu olduğu siyasi partinin örgütlenme modelinde yeni hükümet sistemi ile bir değişikliğin olmadığını ifade etmektedir. Mensubu olduğu partinin

zaten kuruluşundan bu yana parti içi demokrasiye ve demokratik ilkelere önem verdiğini ifade eden konuşmacı 14, diğer siyasi partilere nazaran partilerinde demokratik tutumun oldukça yerinde ve yeterli olduğunu ifade etmektedir.

“...Şimdi parti örgütlenmesi ile alakalı olarak ben zaman zaman raporlar hazırlarım, tezler sunarım. Toplantıları da biz düzenleriz. Bizim partimizin bir tüzüğü var. Partimizin her partide olduğu gibi tüzüğü var. Bizim parti tüzüğünde tabii herkese bir eşlik, eşitlik ilkesi ve öngörüsü ile birtakım haklar verilmiş. Ama günün konjonktürü, günün şartları bölgesel olarak neyi etkiliyorsa o şekilde bir tercih modeliyle yönetim metodumuz belirleniyor. Yaş gruplarına ayırmadan, eski siyasi parti görüşü olup olmadığına bakılmadan, başka partinin yönetici miymiş, değil miymiş şartlarına çok bakmadan sadece günümüz şartlarındaki sistemin değiştirilmesi, demokrat sisteme geçişe uygun kafa yapıları ve bunu hep birlikte yapabileceğimiz, ortak bir paydada bulaşabileceğimiz bir sistemimiz var. Zaman zaman kendi aramızda çelişkiler, tartışmalar yaşıyoruz, yaşamıyor değiliz. Ama sonuçta ulaştığımız, bulduğumuz yer eşit demokrasi... Geçmişteki büyüklerimizin fikirlerine yaslanarak, yeni neslin ideallerine ve düşüncelerine asılarak ne yapabileceğimizi tartışıyoruz. Yani demokrasiye daha çok ağırlık veriyoruz. Görüş ve önerilere sürekli açık olmayı önemsiyoruz. Gençleri, gençlik yapılanmamızı, henüz çok yeni bir parti olmamıza rağmen güçlendirmeye çalışıyoruz. Sokaktaki gençleri dizginlemeye çalışmaktansa; fikirlerini, kendi bulundukları ortamda herkesle paylaşımlarını rica ediyoruz. Bunlar üzerinden parti politikası ve programları düzenliyoruz. Kaldı ki genel başkanımızın da bu konuda görüşü net. Gençlerle çıktığımız bu yolda gençlerle yürüyeceğiz. Bir genç bir politikadır. Bunu biliyor, buna inanıyoruz. Ama genç politika demek yaşı belli bir yere gelmiş büyüklerimizi de dışarıda bıraktığımız anlamına gelmiyor. Bu şekilde karma bir yapımız var. Partide kadınlara karşı, hanımefendilere karşı ayrılmış geniş bir ideoloji yelpazemiz var. Kontenjanlarımız, kadrolarımız var. İdareci olanlarımız var. Türkiye genelinde il başkanlığı yapanlarımız var. Yerel yönetimlerimizde başka yerlerde fikirleri kabul görmemiş hanımefendilerle yol yürüyor olanlarımız var. Bunun faydalarını da çok net görüyoruz...” (Konuşmacı 14: 22 Mayıs 2022 Ses Kaydı).

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi’nin yerel siyasette etkileri ve düzeyleri araştırılmıştır. Yapılan mülakatlardan elde edilen veriler neticesinde, çalışmada alt başlıklara ayırdığımız tüm konularda iktidar ve muhalefet mensuplarının keskin bir şekilde görüş ayrılığı yaşadığı tespit edilmiştir. Zaten çalışmamızın ‘ötekileştirme izleri’ başlıklı bölümü aslında bu fikir ve argümanlar üzerinden doğmuştur. İktidar partisi mensupları ile muhalefet partisi mensuplarının ortak paydada birleşebildiği tek husus, Siyasi Partiler Kanunu’nun yetersizliği ve acilen değiştirilmesi gerektiği üzerinedir. Bunun dışında katılımcılara yöneltilen sorulardan alınan cevapların tamamında, doğrudan net ve keskin bir ayrışma yaşandığı çalışmanın bu bölümünden elde ettiğimiz veriler ışığında ortaya çıkmış bir kanaattir.

SONUÇ

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Türkiye’de yeni bir yönetim modelinin belirlenmesinin ürünüdür. Bu model, kimilerine göre ihtiyaçlar neticesinde ortaya çıkmış ve gerekli bir yönetim tarzı, kimilerine göre ise ülkeyi demokratik değerlerden uzaklaştıran bir yönetim biçimi olarak yorumlanmaktadır. Elinizdeki bu çalışma, Nisan 2017 referandumundan bu zamana kadar yeni hükümet modelinin Niğde özelinde siyasi ve sosyal olarak değişim getirip getirmediği, getirmiş ise Niğde siyasetinde nelerin değiştiğini tespit etmeye çalışan bir çalışma olarak kaleme alınmıştır.

Çalışmamızda yeni hükümet modelinin siyasi partilerde parti içi demokrasiye ve parti içi dengelere etkileri araştırma konusu edilmiş ise de; çalışma esnasında katılımcılardan elde edilen veriler bizde yalnızca parti içi demokrasi ve parti içi denge kavramlarını değil, Niğde siyasetinde farklı ve önemli sorunların ve konuların da çalışmaya dahil edilmesi gerekliliği izlenimini uyandırmıştır. Çalışmada yeni hükümet sisteminin Niğde siyaseti üzerindeki etkileri, genel etkiler ve örgütsel etkiler olarak iki farklı çerçevede değerlendirilmiştir.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, Niğde özelinde önemli izler bırakmıştır. Bu izlerin doğrudan birincil kaynaklar kullanılarak tespit edilmesi açısından çalışma önem taşımaktadır. Son yerel seçimler sonucunda Niğde Belediyesi, Adalet ve Kalkınma Partisi çatısı altında hizmetlerini sürdürmektedir. Niğde’nin Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne gönderdiği 3 milletvekilinden 2’si Adalet ve Kalkınma Partisi mensubu, bir diğeri ise Cumhuriyet Halk Partisi üyesidir. Dolayısıyla Niğde özelinde Adalet ve Kalkınma Partisi, diğer partileri geride bırakarak son yirmi yılda olduğu gibi günümüzde de birinci parti konumundadır. Dolayısıyla bu öndelik, şehirde Adalet ve Kalkınma Partisi’nin yerel siyasetin belirlenmesinde ne kadar önemli bir rolü olduğunu gözler önüne sermektedir. Yeni hükümet modelinin Niğde’de nasıl izler bıraktığı Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, İyi Parti ve Milliyetçi Hareket Partisi özelinde araştırılarak birçok tespit yapılmıştır. Bu tespitlerden en önemlisi; Cumhurbaşkanı’nın partili olmasının insanları keskin ve net bir ayrışmaya, ötekileştirmeye götürdüğü sorunu olarak göze çarpmaktadır. Herkesin birbirini tanıdığı bu küçük Anadolu şehrinde mülakata katılım sağlayan siyasiler, yeni hükümet modelinde kendilerini temsil etmesi için seçtiği milletvekillerinin kendilerini

temsil edemediğini dile getirmektedir. Yasama yetkilerinin belli bazılarının yürütmeye devredilmesi, akabinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin itibar kaybı yaşaması, milletvekilleri üzerinde de önemli bir etki göstermiştir. Bu etki, halk nezdinde de geniş yankı uyandırmıştır. Mülakata katılım sağlayan konuşmacılar, özellikle milletvekillerine ve bakanlara ulaşamama, seslerini duyuramama noktasında yeni hükümet modelinin açık etkisinden bahsetmektedir. Bu etki; seçilmişlerden ziyade atama usulü ile makama gelenlerin görevlerini gerektiği gibi ifa etmekten imtina etmeleri, özellikle tüm yetkileri elinde bulunduran Cumhurbaşkanı'nın doğrudan talimatları ile çalışılması sebebiyle siyasi sorumsuzluk ve dolayısıyla idari sorumsuzlukların yansımaları şeklinde açığa çıkmaktadır.

Elinizdeki bu çalışma, Niğde özelinde yerel siyasetin işlerliği açısından siyasi partileri örgütsel ve genel bazlı olarak inceleyen bir çalışmadır. Bu inceleme, yeni hükümet modeli ışığında irdelenmektedir. Çalışma neticesinde Niğde ilinde siyasi partilerin örgütlenme yapılarında, yeni hükümet modeli ile birlikte bariz bir örgütlenme değişimi tespit edilememiştir. Nisan 2017 Referandumu öncesine nazaran, siyasi partilerin örgütlenme biçimleri benzer özellikler taşımaya devam etmektedir. Özellikle Siyasi Partiler Kanunu ve parti tüzüklerindeki yetersizlikler, mevcut mevzuatın parti içi demokrasinin özüne ve ruhuna aykırı olarak teşekkül etmiş kanuni dayanaklardır. En önemli ve hakim yönetim biçimi konumunda olan demokrasi, Türkiye'de siyasi partiler bazında bekleneni verememektedir. Lider bazlı teşekküller olan Türk siyasi partileri, gerektiğinde liderin talimatları doğrultusunda halkın iradesine ket vurulabileceği, bu ket vurmanın gerekliliği ve istisnai kabulü fikri üzerine inşa edilmiştir. Ancak örgütsel yapı açısından özellikle iktidar partisi olan AK Parti'de, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'yle birlikte birtakım değişimler yaşanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ve dolayısıyla meclisin daimî üyeleri olan milletvekillerinin yeni sistemle itibar kaybı yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu itibar kaybı, milletvekillerinin mensubu oldukları siyasi partiler içerisinde de birtakım dengelerin milletvekilleri aleyhine değiştiğine işaret etmektedir. Mülakatlara katılım sağlayan katılımcılardan elde ettiğimiz veriler içerisinde en çarpıcı ifade, milletvekillerinin, artık hastanelerde vatandaşlar için sıra almak gibi basit işler için vatandaşın hizmetinde olduğu tespitidir. Buradan çıkarılan en önemli sonuç, milletin doğrudan iradesini temsil eden milletvekillerinin ve milletvekilleri aracılığı ile halkın temsilden ne kadar da uzaklaştırıldığı sonucudur.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Niğde özelinde getirdiği genel değişimler ise; siyasi partilerin örgütlenme biçimleri ve yapılarından bağımsız olarak genel eleştiriler olarak kaleme alınmıştır. Buradan çıkarılan en önemli sonuç ise; iktidar partisini denetleyebilecek bir mekanizmanın olmadığı, bu denetimsizliğin şehirde birçok keyfi uygulamayı beraberinde getirebileceği ihtimali hususlarıdır. Bu ihtimal, bu duruma bağlı olarak Niğde özelinde de Türkiye genelinde yorumlandığı gibi şehrin dinamikleri açısından önem arz eden kararların tek bir cepheden alındığını göstermektedir. Bu vesileyle mevcut sistemde istişare kültürünün terk edildiği, tabir-i caiz ise yaptım oldu zihniyetinin doğduğu sonucuna ulaşılmıştır. Partili Cumhurbaşkanı olarak da adlandırılan yeni yönetim biçiminde, Cumhurbaşkanı'nın belli bir siyasi partiye mensup olması, kapsayıcı bir yönetim biçiminden açıkça uzaklaşıldığı fikrini doğurmuştur. Bu durum, vatandaşı bizden olanlar ve bizden olmayanlar olarak ayırmış, bu ayırım ise sert bir kutuplaşmayı beraberinde getirmiştir.

Elinizdeki çalışma kaleme alınmazdan evvel, bu alanda yapılan diğer çalışmaların hiçbirinde, siyasi partilerdeki örgütsel irdelemelerin doğrudan hükümet modeli ışığında incelenmesi cihetine gidilmemiştir. Dolayısıyla bu alandaki diğer çalışmalardan farklı olarak yeni hükümet modelinin yerel örgütlerde bir değişiklik doğurup doğurmadığı konusunu ele alması sebebiyle elinizde çalışma alanında özgün bir çalışmadır.

KAYNAKLAR

- AA. (2017, Ocak 25). Merhum liderler sistem değişikliğini savunmuştu. <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/merhum-liderler-sistemdegisikligini-savunmustu/734580>, (Erişim tarihi: 28.03.2022).
- Ak Parti. (2017). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin Genel Faydaları, https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:M7UXt4_cpR8J:http://www.akpartidenizli.com/dosyalar/baslik/%25C2%25BB-cumhurbaskanligi-hukümet-sistemi-kitapcigi-compressed-pdf1587370002.07315.pdf+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr, (Erişim tarihi: 30.03.2022).
- AK Parti. (2017). Türkiye Nisan Bülteni, <https://www.akparti.org.tr/turkiyebulteni107/>, (Erişim tarihi: 06.01.2022).
- Akad, M. ve Dinçkol, B. V. ve Bulut, N. (2020). *Genel Kamu Hukuku*, İstanbul: Der Yayınları.
- Akça, E. (2019). *Referandumda Oy Verme Davranışını Belirleyen Etmenler: 16 Nisan 2017 Referandum Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi. Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Akıncı, B. (2017). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Olası Demokratik ve Ekonomik Etkileri. *Electronic Turkish Studies*, 12 (24). s. 1-16.
- Al Jazeera Türk. (2015, March 25). Erdoğan: Seçimle Gelenden Diktatör Olmaz. <http://www.aljazeera.com.tr/haber/erdogansecimle-gelenden-diktator-cikmaz>, (Erişim tarihi: 30.03.2022).
- Al Jazeera Türk. (2017). Erdoğan: Evet kutlu yolculuğa onay, <https://aljazeera.com.tr/haber/erdogan-evet-kutlu-yolculuga-onay>, (Erişim tarihi: 12.01.2022).
- Alkan, H. (2018), *Kurumsalcı Yaklaşım Işığında Yeni Siyasetin Analizi: Cumhurbaşkanlığı Sistemi*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Anayasa. (1982). Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, <https://www.icisleri.gov.tr/illeridaresi/turkiye-cumhuriyeti-anayasasi>, (Erişim Tarihi: 12.01.2022).
- Arendt, H. (2017). *Totalitarizmin Kaynakları 3-Totalitarizm*. (Çev. İ. Serin). Ankara: İletişim Yayınları.
- Arouri, W. (2021). *Hükümet Sistemi Karşılaştırması: Ürdün ve Türkiye Örneği*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi Konya: Konya Necmettin Erbakan

Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, s. 14-17, 24-25.

Aslan, A. (2018). *The Need For Change in Turkey's Political System: Democratization, Stability, Institutionalism in Turkey's Presidential System: Model and Practices* (Ed. Miş, N. & Duran, B.). SETA.

Ateş, T. (1976). *Demokrasi*. Der Yayınları, İstanbul.

Aydın, (2007). Milletvekili Adaylarının Belirlenme Usulü ve Önseçim, *Yasama*, 5, s. 82-108.

Aydın, A. H. (2009). *Türk Kamu Yönetimi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Aytaç, S. E., Çarkoğlu, A. ve Yıldırım, K. (2017). Taking Sides: Determinants of Support for a Presidential Aystem in Turkey, *South European Society and Politics*, 22 (1), s. 1-25.

Badie, B. and Birnbaum, P. (1979). *The Sociology of the State*, Chicago&London: University of Chicago Press.

Ball, A. ve Peters, G. (2007). *Çağdaş Siyaset ve Yönetim*, İstanbul: Yayınodası.

Başgil, A. F. (2019). *Demokrasi Yolunda*. İstanbul: Yağmur Yayınları.

BBC Türkçe. (2016, Şubat 17). 'Anayasa uzlaşma komisyonu dağıldı', https://www.bbc.com/turkce/haberler/2016/02/160216_anayasa_komisyonu, (Erişim tarihi: 02.01.2022).

BBC Türkçe. (2017). MHP'de üç milletvekili ve genel başkan adayı Oğan ihraç edildi, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39230566>, (Erişim tarihi: 18.01.2022).

Behn, R. (2001). *Demokratik Hesap Verme Sorumluluğu*. Çev. Paradigma Tercüme, İstanbul: Arı Turizm Tanıtım Yayıncılık.

Beşkaya, A. ve Manan, Ö. (2019). Ekonomik Özgürlükler ve Demokrasi ile Ekonomik Performans Arasındaki İlişkinin Zaman Serileri ile Analizi: Türkiye Örneği. *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(10), s. 47-76.

Birgün. (2017).Bahçeli ilk evet mitingini yaptı, <https://www.birgun.net/haber-detay/bahceli-ilk-evet-mitingini-yapti-tek-adam-diyenler-tarihcahili-151551.html>, (Erişim tarihi: 18.01.2022).

Celep, Ö. (2021). A Contemporary Analysis of Intra-Party Democracy in Turkey's Political Parties. *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 23 (5), s. 768-794.

- Cerit, M. (2019). *Siyasal Partiler, Parti İçi Demokrasi ve Siyasal Elitler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cumhuriyet. (2017, Mayıs 22). AKP'liler açık oy kullandı ortalık karıştı, https://www.cumhuriyet.com.tr/video/video/657859/AKP_liler_acik_oy_kullandi_ortalik_karisti..._Saglik_Bakani_Akdag__Sana_mi_soracagim_lan_.html, (Erişim tarihi: 02.01.2022).
- Çarkoğlu, A. (2008). Ideology or economic pragmatism?: Profiling Turkish voters in 2007, *Turkish Studies*, 9 (2), s. 317–344.
- Çetin, G. (2021). *Parti-içi Demokrasinin Anlatılmamış Hikayesi: Almanya, İtalya ve Avusturya*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Koç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dönmez, G. (2016). Türkiye’de Parti İçi Demokrasi Olgusunun Gelişimi. *BEU Akademik İzdüşüm*, 1 (1), s. 133-150.
- Dunham, M. ve Hintz, L. (2017). Turkey’s president Erdoğan has gone to extremes to win Sunday’s referendum. Here’s why, Washington Post, https://www.washingtonpost.com/news/monkeycage/wp/2017/04/14/turkish-president-erdogan-resorted-to-unusual-tactics-before-sundaysreferendum-vote-heres-why/?utm_term=.17bb93cece16, (Erişim tarihi: 12.01.2022).
- Duverger, M. (1974), *Siyasi Partiler*, Çev. Özbudun, Ergun, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ekizceleroğlu, R. (2008). *Türkiye’de Parti İçi Demokrasinin Hukuksal Boyutları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Ekizceleroğlu, R. (2016). *Türkiye’de Siyasi Partilerin Finansmanı ve Siyasal Rekabette Eşitlik*, İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Erdoğan, M. (2011). Özgürlük, eşitlik ve demokrasi. Hür Fikirler, <http://www.hurfikirler.com/ozgurluk-esitlik-ve-demokrasi-2/>, (Erişim tarihi: 12.12.2021).
- Erdoğan, M. (2017). *Hukuk ve Adalet*. Hukuk Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, M. (2019). *Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Eren Vural, İ. (2014). Siyasal İstikrarın Parlamenter Kökenleri: İngiltere Örneği Üzerine Bir Derleme, İhsan Kamalak (Ed.), *Yarı Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 41-78.

- Eriş, V. ve Akıncı, A. (2019). 21. Yüzyıl Demokrasilerinde Siyasal Katılım: Türkiye Örneği, *Uygulamalı Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (2), s. 35-55.
- Erkan, H. (1990). Türkiye’de Demokrasinin Ekonomik Temelleri, *Türkiye’de Demokrasi ve Demokrasi Kültürünün Gelişmesi*. İzmir: Demokrasi Vakfı ve Atatürk İlkeleri İnkılapları Tarihi Enstitüsü Yayını.
- Erkuş, S. Akın, C. S. ve Akar, B. G. (2016). *Demokrasi ve Ekonomik Özgürlüğün Gelir Dağılımı Üzerine Olan Etkisi*. 5. Uluslararası Ekonomi Konferansı Kongresi, (22.10.2016), Bodrum-Muğla.
- Eryılmaz, B. ve Biricikoğlu, H. (2011). Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik. *İş Ahlakı Dergisi*, 4 (7), s. 19-45.
- Esen, B. ve Gümüşçü, Ş. (2017). Turkey: How the Coup Failed, *Journal of Democracy*, 28 (1), s. 59-73.
- Eyüboğlu, E. (2014). Fransa: Parlamenter Bir VI. Cumhuriyet’e Doğru, İhsan Kamalak (Ed.), *Yarı Başkanlık Sistemi ve Türkiye*, İstanbul: Kalkedon Yayınları, s. 112-192.
- Gökçe, A., F., (2013). Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi ve Disiplin Algısı: Türkiye, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 5 (9), s. 64-79.
- Göker, A. D. (2011). Yerel Seçimlerde Seçmenlerin Siyasal Bilgi Düzeyi: Elâzığ Seçmeni Örneği. *Humanities Sciences*, 6 (1), s. 42-59.
- Göktolga, O. (2014). Demokrasinin Demokratikleştirilmesi: Yerel Doğrudan Demokrasi Uygulamaları. *Birey ve Toplum Dergisi*, 4(8), s. 100.
- Gözler, K. (2012). *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Gözler, K. (2012). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Gözler, K. (2014). *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Gözler, K. (2017). *Anayasa Hukukuna Giriş: Genel Esaslar ve Türk Anayasa Hukuku*, Bursa: Ekin Yayınları.
- Grofman, B. (1989). The Federalist Papers and the New Institutionalism: An Overview, Bernard Grofman ve Donald Wittman (Ed.), *The Federalist Papers and the New Institutionalism*, New York: Agathon Press, s. 1-7.
- Grofman, B. ve Feld, S. L. (1988). Rousseau’s General Will: A Condorcetian Perspective, *The American Political Science Review*, 82 (2), s. 567-576.

- Gül, S. S. ve Altındal, Y. (2015). Türkiye Siyasetinin Eril Anatomisi: 2015 Seçimlerini Kota Uygulamaları Üzerinden Yeniden Düşünmek, Tematik Yazılar, *Toplum ve Demokrasi*, 9 (19-20), s. 51-71
- Gülener, S. ve Miş, N. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sistemi. *SETA Analiz* (190), 1-25.
- Gürel, E. (2020). *Türkiye’de Siyasi Partilerin Milletvekili Adaylarını Belirleme Yöntemleri ve Parti İçi Demokrasi İlişkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Habertürk. (2017, Şubat 23). Nurettin Canikli: piyasalara yönelik bir atak söz konusu, <https://www.haberturk.com/gundem/haber/1401723-nurettin-canikli-piyasalara-yonelik-bir-atak-soz-konusu>, (Erişim tarihi: 06.01.2022).
- HDP. (2017). Referandum 2017, <https://hdp.org.tr/tr/referandum-2017/10062/>, (Erişim tarihi: 23.01.2022).
- HSK. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, <https://www.hsk.gov.tr>, (Erişim tarihi: 05.05.2022).
- Hekimoğlu, M. M. (2009). *Anayasa Hukukunda Karşılaştırmalı Demokratik Hükümet Sistemleri ve Türkiye*, Ankara: Detay Yayınları.
- Hobbes, T. (2012). *Leviathan*, Çev. Semih Lim, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Horowitz, Donald D. (2015). Demokratik Sistemlerin Karşılaştırılması, Cem Akış (Ed.), *Kritik Kavşak: Parlamenter Sistem, Başkanlık Sistemi*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s. 31-38.
- Hürriyet. (2015, Mayıs 1). 10 Ağustos’ta çöktü. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/10-agustos-ta-coktu-28885863>, (Erişim tarihi: 01.04.2022).
- Hürriyet. (2015, Mayıs 28). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye Otobüsçüler Federasyonu Genel Kurulu’na katıldı. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-turkiyeotobusculer-federasyonu-genel-kuruluna-katildi-29129131>, (Erişim tarihi: 30.03.2022).
- Hürriyet. (2015, Şubat 21). Erdoğan’dan önemli açıklamalar. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogandan-onemliaciklamalar-28262129>, (Erişim tarihi: 01.04.2022).
- Hürriyet. (2016, Mayıs 11). Cumhurbaşkanlığı sistemi diyeceğiz. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskanligi-sistemidiyecegiz-40102394>, (Erişim tarihi: 01.04.2022).

- Hürriyet. (2016, Ocak 29). Türk tipi anayasa modeli: Millet hazır. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/turk-tipi-anayasamodeli-millet-hazir-40046600>, (Erişim tarihi: 01.04.2022).
- Hürriyet. (2016, Ocak 6). Cumhurbaşkanı Erdoğan 18'inci kez muhtarlara seslendi. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-18inci-kezmuhartlara-seslendi-40036864>, (Erişim tarihi: 21.03.2022).
- Hürriyet. (2017). Erdoğan'dan hayır yorumu: Şerre rıza şerdir, <https://www.hurriyet.com.tr/erdogandan-hayir-yorumuserre-riza-40369491>, (Erişim tarihi: 12.01.2022).
- Hürriyet. (2017, Mart 16). Bakan Zeybekçi: 16 Nisan kurtuluş savaşıdır. <https://www.hurriyet.com.tr/bakan-zeybekci-16-nisankurtulus-savasidir-40397494>, (Erişim tarihi: 01.04.2022).
- Hürriyet. (2017, Mart 19). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Maskeli balo sona erdi. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogandanreferandum-mesajlari-40400147>, (Erişim tarihi: 28.03.2022).
- Hürriyet. (2017, Mart 20). Bakan Yılmaz: Halkımız istikrarın tadını aldı. <https://www.hurriyet.com.tr/baskan-yilmaz-halkimizistikrarin-tadini-aldi-40401085>, (Erişim tarihi: 30.03.2022).
- Hürriyet. (2017, Nisan 2). Erdoğan: Evet diyen ne kadar saygınsa hayır diyen de..., <https://www.hurriyet.com.tr/erdogan-bu-millet-penaltiyi-iyi-atar-40414711>, (Erişim tarihi: 18.01.2022).
- Hürriyet. (2017, Nisan 29). Erdoğan, ziyareti öncesinde Hint televizyonuna konuştu. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdoganziyareti-oncesinde-hint-televizyonuna-konustu-40442537>, (Erişim tarihi: 30.03.2022).
- Hürriyet. (2017, Şubat 17). Erdoğan Kahramanmaraş'ta konuşuyor. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogankahramanmarasta-konusuyor-40369112>, (Erişim tarihi: 30.03.2022).
- Hürriyet. (2017, Şubat 19). Karamollaoğlu'ndan cumhurbaşkanlığı hükümet sistemi eleştirisi, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/karamollaoglundan-cumhurbaskanligi-hukümet-sistemi-eleştirisi-40370372>, (Erişim tarihi: 18.01.2022).
- Hürriyet. (2017e, Şubat 18). Erdoğan: 1923'te ilan ettiğimiz cumhuriyeti ilelebet koruyacağız. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-1923te-ilan-etdigimiz-cumhuriyeti-ilelebet-koruyacagiz-40369846>, (Erişim tarihi: 30.03.2022).

- Işık, H. M. (2011). Çağdaş Demokratik Rejimlerde Seçimlerin Yönetim ve Denetimi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15-16 (22-23-24-25), s. 75-87.
- Kaboğlu, İbrahim Ö. (2009). *Anayasa Hukuku Dersleri: Genel Esaslar*, İstanbul: Legal Yayınları.
- Kaçer, F. (2019). Kamu Mali Yönetiminde Değişim ve Sayıştay'ın Performans Denetimi Yetkisinin Gelişimi. *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1, 30, s. 30.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2007). Türkiye'de Siyasal Fikir Hareketleri ve İktidar Sorunu, Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan (Ed.), *Bilim Sosyolojisi: Bilim Tarihi ve Yöntem*, İstanbul: Kitabevi, s. 56-71.
- Kalaycıoğlu, E. (2005). *Başkanlık Rejimi: Türkiye'nin Diktatörlük Tehdidiyle Sınırı, Başkanlık Sistemi*, Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.
- Kalaycıoğlu, E. (2010). Anayasa Yaparken İyi Toplum İmgesi, *TEPAV*, http://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/12803116672.Ersin_Kalaycioglu_Anayasa_Yaparken_Iyi_Toplum_Imgesi_Sorunu.pdf, (Erişim Tarihi: 19.03.2022).
- Kapani, M. (2013). *Kamu Hürriyetleri*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- Karaçor, S. (2009). Yeni İletişim Teknolojileri, Siyasal Katılım, Demokrasi. *Yönetim ve Ekonomi*, 16 (2), s. 121-131.
- Karakoç, R. (2017), *Parti İçi Demokrasi, Türkiye, Fransa, Amerika Birleşik Devletleri Karşılaştırması*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karaman, H. (2017). Neyi Oyluyoruz, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/neyi-oyluyoruz-2037309>, (Erişim tarihi: 12.01.2022).
- Kemahloğlu, Ö. (2015) Winds of change? The June 2015 parliamentary election in Turkey, *South European Society and Politics*, 20 (4), s. 445-464.
- Kıroğlu, K. Elma, C. Kesten, A. ve Egüz, Ş. (2012). Üniversitede Demokratik Bir Değer Olarak Hoşgörü, *Sosyal Bilgiler Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 3 (2), s. 86-104.
- Koçak, M. (2002). *Siyasal Partiler ve Türkiye'de Parti Yasakları*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Komar Sönmez, D. (2022). *Hükümet Sistemlerinin Analizi: Yeni Bir Başkanlık Modeli Olarak Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Korkmaz, Tuğrul (2016). Hükümet Sistemleri ve Türkiye Üzerine Bir Analiz, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 6, s. 43-57.
- Kuzey, P. (2003). *Şeffaflık ve İyi Yönetişim. İyi Yönetişimin Temel Unsurları*, Ankara: Maliye Bakanlığı ABDİB Yay.
- Küçük, Tevfik S. (2015). *Parti İçî Demokrasi*. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
- Lijphart, A. (1997). *Çağdaş Demokrasiler: Yirmi Bir Ülkede Çoğunlukçu ve Oydaşmacı Yönetim Örüntüleri*, Çev. Ergun Özbudun ve Ersin Onulduran, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Linz, J. (1990). The Perils of Presidentialism. *Journal of Democracy*, 1 (1), s. 53.
- Linz, J. J. (1984). *Totaliter ve Otoriter Rejimler*. Çev. E. Özbudun. Ankara: Siyasi İlimler Türk Derneği Yayınları.
- Linz, Juan J. (2015). Başkanlık Sisteminin Tehlikeleri, Cem Akış (Ed.), *Kritik Kavşak: Parlamenter Sistem Başkanlık Sistemi*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s. 11-30.
- Lipset, Seymour M. (2015). Siyasal Kültürün Merkeziliği, Cem Akış (Ed.), *Kritik Kavşak: Parlamenter Sistem Başkanlık Sistemi*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, s. 39-43.
- Milliyet. (2017). Cumhurbaşkanı yardımcısı olmam yakışık almaz, <https://www.milliyet.com.tr/-cumhurbaskaniyardimcisi-olmam-siyaset-2416703/>, (Erişim tarihi: 18.01.2022).
- Montesquieu. (2017). *Kanunların Ruhu*, Çev. Berna Günen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Moore, B. (2003). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, Ankara: İmge Yayınları.
- Nohutçu, A. (2014). *Anayasa Hukuku*, Ankara: Savaş Yayınları.
- NTV. (2017). Başbakan Yıldırım: PKK, FETÖ, HDP hayır dediği için evet diyoruz, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/basbakan-yildirim-pkk-feto-hdp-hayir-dedigi-icin-evet-diyoruz,CgyPjoMkGEOglqU4ajUpgg>, (Erişim tarihi: 12.01.2022).
- Örs, B. (2006). Siyasal Temsil, *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 35, s. 1-22.
- Özbudun, E. (1974). *Siyasal Partiler*. Ankara, Sevinç Matbaası.

- Özbudun, E. (1995). *Siyasi Partiler ve Demokrasi, Siyasi Partiler ve Demokrasi Sempozyumu*, İstanbul: TESAV Yayını).
- Özcan, H. ve Yanık, M. (2013), *Siyasi Partiler Hukuku*, İstanbul: DER Yayınları.
- Özdemir, H. (2018). *Yüz Soruda Hükümet Sistemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları.
- Özsoy Boyunsuz, Ş. (2017). *Dünyada Başkanlık Sistemleri*, Ankara: İmge Yayınları.
- Parlak, B. (2011). *Kamu Yönetiminde Yeni Vizyonlar*, Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.
- Perinçek, D. (2008). *Anayasa ve Partiler Rejimi (Türkiye’de Siyasal Partilerin İç Düzeni ve Yasaklanması)*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Posta. (2017). Meral Akşener’in Kocaeli’ndeki toplantısına saldırı. <https://www.posta.com.tr/meral-aksener-in-kocaeli-ndekitoplantisina-saldiri-haberi-1278377>, (Erişim tarihi: 23.01.2022).
- Sağlam, F. (1999). *Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, İstanbul, Beta Yayınları.
- Sartori, G. (1993). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*. Ankara, Türk Demokrasi Vakfı Yayını.
- Sartori, G. (1997). *Karşılaştırmalı Anayasa Mühendisliği Yapılar, Özendiriciler ve Sonuçlar Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Ergun Özbudun, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Serim, B. (2014, Şubat 02). Demokrasinin Koşulu: Adil ve Dürüst Seçim. Odatv, <https://odatv4.com/makale/demokrasinin-kosulu-adil-ve-durust-secim-0902141200-53316>, (Erişim tarihi: 12.12.2021)
- Sinclair, R. (1988). *Democracy and Participation in Athens*, New York: Cambridge University Press.
- Sözen, S. (2005). *Teori ve Uygulamada Yeni Kamu Yönetimi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Suavi, T. (2000). *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*, İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Sürekli, N. C. (2013). *Kamu Yönetiminde Açıklık/Şeffaflık Anlayışı Çerçevesinde Bilgi Edinme Hakkı ve Türkiye’de Kamu Yönetimine Etkisi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahbaz, İ. (2006). *Yarı Doğrudan Demokrasi Kurumu Olarak Referandum ve Türkiye*. Ankara: Yetkin Basımevi.

- Şen, İ. G. (2010). *Doğrudan Demokrasi Kurumlar, Hukuki ve Siyasi Sorunlar*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, G. (2018). Türk Basınında Liderlerin 16 Mayıs 2017 Referandum Haberlerinin Çerçevesi. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 6 (1), s. 356-380.
- T24. (2017, Mart 11). Bakanların katılacağı etkinlikler hangi ülkelerde neden iptal edildi? <https://t24.com.tr/haber/bakanlarin-katilacagi-etkinlikler-hangi-ulkelerde-neden-iptal-edildi,393142>, (Erişim tarihi: 12.01.2022).
- T24. (2017, Mart 5). Erdoğan: 15 Temmuz'da milletimin üzerine bomba yağdıranlar bugünün hayırcıları, <https://t24.com.tr/haber/erdogan-15-temmuzda-milletimin-uzerine-bomba-yagdiranlarbugunun-hayircilaridir,392106>, (Erişim tarihi: 06.01.2022).
- T24. (2017, Şubat 11). Cumhurbaşkanı: Böyle bir sisteme evet denmez de ne denir, <https://t24.com.tr/haber/cumhurbaskaniboyle-bir-sisteme-evet-denmez-de-ne-denir-elbette-evet-diyoruz,388255>, (Erişim tarihi: 12.01.2022).
- T24. (2017, Şubat 4). Adalet Bakanı Bekir Bozdağ: Terör örgütleri hayır için çalışıyor, <https://t24.com.tr/haber/adalet-bakani-bekir-bozdog-terror-orgutleri-hayir-icin-calisiyor,387009>, (Erişim tarihi: 06.01.2022).
- Tan, M., Çiçek, Y. ve Koçar, H. (2016). Siyasi Partiler ve Türkiye'de Parti İçi Demokrasi Sorununa İlişkin Çözüm Önerileri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (2), s. 347-364.
- Taşkın, Y. (2017). *Siyaset; Kavramlar, Kurumlar ve Süreçler*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Teziç, E. (2014). *Anayasa Hukuku*, İstanbul: Beta Yayınları.
- Topuzkanamış, Ş. E. (2013). Siyasi Partilere Devlet Yardımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14 (2), s. 167-203.
- Tuncay, S. (2000). *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*. Ankara, Gündoğan Yayınları.
- Tunç, H. (1999). *Anayasa Hukukuna Giriş*. Ankara: Nobel Kitabevi.
- Türk, Hikmet S. (1996). *Demokratik Rejimlerde Seçim Kanunları ve Türkiye İçin Yeni Bir Seçim Kanun Önerisi, Türkiye'de ve Avrupa'da Seçim Sistemleri*, İstanbul: Friedrich Ebert Vakfı Yayınları.
- Türküne, M. (2003). *Siyaset Bilimi*, İstanbul: Lotus Yayınları.

- Uluşahin, N. (1999). *Anayasal Bir Tercih Olarak Başkanlık Sistemi*, Ankara: Yetkin Yayınları.
- Uslu, F. ve Turhan, N. (2020). Seçim Sistemleri ve Parti İçi Demokrasi: Kısa Bir Analiz. *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 2, s. 317.
- Yaman, A. ve Ünal, H. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin Yürütme Erki Bağlamında Değerlendirilmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26 (2), s. 225-246.
- Yanık, M. (2013), *Parti İçi Demokrasi*, Ankara: Adalet Yayınevi.
- Yeniçağ (2017, Şubat 17). Türk milliyetçileri hayır diyor platformu Ankara’da buluşuyor, [https://www.yenicaggazetesi.com.tr/turk-milliyetçileri-hayir-diyor-platformu-ankarada-bulusuyor-156948 h.htm](https://www.yenicaggazetesi.com.tr/turk-milliyetçileri-hayir-diyor-platformu-ankarada-bulusuyor-156948-h.htm), (Erişim tarihi: 18.01.2022).
- Yeniçağ. (2017). Erdoğan: Dünyanızı da ahiretinizi de tehlikeye atmayın, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/erdogan-dunyanizi-da-ahiretinizi-de-tehlikeye-atmayin-1597v.htm>, (Erişim tarihi: 12.01.2022).
- Yeşilorman, M. (1997). *Demokratik Kültürün Edinilmesinde Şehirlileşmenin Rolü: Elâzığ Örneği*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Elâzığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yetkin, Ç. (2012). *Antidemokrasizm*, İstanbul: Gürer Yayınları.
- Yılmaz, Z. (2007). Hannah Arendt’in Özgürlük Anlayışı, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, s. Özet.
- Yurt. (2017). Meral Akşener: Bahçeli koltuk için evet diyor, <https://www.yurtgazetesi.com.tr/politika/meral-aksener-bahceli-koltukicin-evet-diyor-h23566.html>, (Erişim tarihi: 23.01.2022).
- Zafer, H. (2019). Görevi Kötüye Kullanma Suçu (TCK m.257). *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 25 (2), s. 1557-1587.
- Zariç, S. (2011). Demokratikleşme ve Etkin Bir Siyasal Sistem Oluşturma Bağlamında Türkiye’de Siyasi Partilerde Lider Hegemonyası ve Lider Değişimi Sorunsalı, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8, s. 99-115.
- Zürcher, Erik J (2014). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

